

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Perihan Pelin VAROL

YENİ YOKSULLUK VE İŞ GÜCÜ PİYASASINDA “YAŞLI ÇALIŞAN YOKSULLAR”:
ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Perihan Pelin VAROL

YENİ YOKSULLUK VE İŞ GÜCÜ PİYASASINDA “YAŞLI ÇALIŞAN YOKSULLAR”:
ANTALYA İLİ ÖRNEĞİ

Danışman
Doç. Dr. Elife KART

Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2021

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Perihan Pelin Varol' un bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Nurşen Adak (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Elife Kart (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Meral TİMURTURKAN (İmza)

Tez Başlığı:	“Yeni Yoksulluk ve İş Gücü Piyasasında ‘Yaşlı Çalışan Yoksullar’: Antalya İli Örneği”
--------------	--

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 15/06/2021

Mezuniyet Tarihi : 01/07/2021

(İmza)
Prof. Dr. Suat Kolukırık
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yeni Yoksulluk ve İş Gücü Piyasasında ‘Yaşlı Çalışan Yoksullar’: Antalya İli Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

PERİHAN PELİN VAROL

T.C
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Perihan Pelin Varol
Öğrenci Numarası	20175223006
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Doç. Dr. Elife KART
Tez Başlığı	Yeni Yoksulluk ve İş Gücü Piyasasında “Yaşlı Çalışan Yoksullar”: Antalya İli Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1610529599

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 133 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 22/06/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %3
alıntılar dahil % 12 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

22/06/2021

(imzası)

Danışmanın Unvanı-Adı- Soyadı

Doç. Dr. Elife KART

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLOLAR LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
TEŞEKKÜR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK YAPIDA DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

1.1. Dönüşen Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yoksulluk	4
1.1.1. Yoksulluğun Yapısal ve Kültürel Nedenleri	13
1.1.2. Sosyal Dışlanma Faktörü Olarak Yaş Ayrımcılığı	25
1.1.3. Çalışan Yoksulluğu ve Çalışan Yoksullar	29

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARIN ANALİZİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Sorunsalı ve Alt Sorunsalları	41
2.2. Araştırmanın Örnekleme ve Saha Gözlemleri	42
2.3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği	47
2.4. Araştırma Bulguları ve Analizi	48
2.4.1. Yaşlı Çalışan Yoksulların Sosyo-ekonomik Durumları	49
2.4.1.1. Yaşlı Çalışan Yoksulların ve Hanenin Mülkiyet, Ev ve Kira Durumu	61
2.4.2. Yaşlı Çalışan Yoksulların Çalışma Koşulları	64
2.4.2.1. Yaşlı Çalışan Yoksul	77
2.4.3. Yaşlı Çalışan Yoksulların Kentsel Mekânlarla İlişkileri	83
2.4.4. Yaşlı Çalışan Yoksulların Formel ve Enformel Dayanışma Ağları ve İlişkileri	85
2.4.5. Yaşlı Çalışan Yoksulların Yoksullukla Başa Çıkabilme Stratejileri	88
2.4.6. Yaşlı Çalışan Yoksulların Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve Hayata İlişkin Deneyimleri	91
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	101

EK- 1 KATILIMCI PROFİLİ.....	110
EK 2- GÖRÜŞME ÖRNEĞİ	113
EK 3- ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ	118
Ö Z G E Ç M İ Ş	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Ekonomik, Sosyodemografik ve Kamu Politikası Faktörleri ve Üç Çalışan Yoksulluk Mekanizması (Crettaz, 2011: 193).....	34
---	----

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2. 1. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu	44
Tablo 2. 2. Cinsiyete Göre Emeklilik Durumu.....	44
Tablo 2. 3. Cinsiyete Göre Medeni Durum	45
Tablo 2. 4. Mevsim Etkisinden Arındırılmamış Temel İşgücü Göstergeleri, 15+ yaş, (Bin Kişi), Eylül 2019, Eylül 2020	78

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
GvYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
NCW	Kanada Ulusal Refah Konseyi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
SB	Sağlık Bakanlığı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SYDGM	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri
VGM	Vakıflar Genel Müdürlüğü

ÖZET

Günümüzde giderek kentlerde yoğunlaşan yeni yoksulluk, istihdamın esnek ve güvencesiz yapısından bağımsız ele alınamaz. Yeni yoksulluk olgusu, derinleşen eşitsizlik ve toplumsal dışlama mekanizmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, istihdam koşullarının önemi daha da belirgin hale gelmektedir. İstihdama dahil olamamak, gelirin yanı sıra sosyal, kültürel, mekânsal dışlanma süreçlerini de beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede yeni yoksulluk sadece ekonomik değil sosyal, kültürel, duygusal ve bilişsel bütün boyutlarıyla bir bütünlük içerisinde ele alınması gereken bir olgudur. Bu tez çalışmasında, yeni yoksulluk olgusu bağlamında “yaşlı çalışanlar”ın iş gücü piyasasında var olma biçimlerine ve deneyimlerine odaklanılmıştır. Yoksulluğun aldığı görünüm, yaşlı bireyler açısından da konunun analizini önemli hale getirmektedir. Kronolojik ve biyolojik yaştan getirisi olabilen kırılabilirlik durumu, yoksul yaşlı çalışanların iş piyasasına dahil olabilmek için daha fazla çaba sarf etmelerine neden olmaktadır. Yoksulluk olgusuna eklenen yaşlılık, katmanlaşarak daha derin bir yaşlı yoksulluğuna yol açmaktadır. Yaşlı çalışanların, iş gücü piyasasında var olma nedenleri, biçimleri ve deneyimleri; yoksulluk yaşantısının aldığı yeni görünümün anlaşılmasını sağlayacak ve yoksulluğu sadece temel ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlı tutulmayarak, çoklu yoksulluk durumlarının kavrayışına da imkân verecektir. Yaşlı çalışan yoksulların deneyimlerine odaklanmak; çok yönlü kırılabilirlik durumlarının ürettiği sosyal sorunların, geleceği de içerecek şekilde kırılabilirliğin sürekli hale geldiğinin işaretlerini açığa çıkaracak ve gelecek kurgusu üzerinde çok yönlü düşünmeyi sağlayacaktır. Yoksullukla baş edebilmek için iş gücü piyasasında var olma çabası gösteren yaşlı bireylerin yaşantılarına yoksulluk olgusu bağlamak; çalışma yaşamının aldığı görünüm ve bu süreçlerin sosyal sonuçlarını da ortaya koymaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, iş piyasalarında yer edinmeye çabalayan yaşlı yoksulların deneyimleri; “çalışma koşulları”, “sosyoekonomik durum”, “dayanışma ağları”, “çalışan yoksulluğu” ve “yaşlı çalışan yoksulluğu” bağlamında kavranmaya çalışılmaktadır. Çalışma Antalya ilinin Konyaaltı ve Kepez ilçelerinde bulunan Çalışma ve İş Kurumu’na (İŞKUR) iş aramaya gelen elli (50) yaş ve üzeri bireyler ile yürütülmüştür. Bu kapsamda otuz üç (33) erkek ve on üç (13) kadın olmak üzere toplam kırk altı (46) kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular; yaşlı çalışan yoksulluğunun ana sebeplerinin işsizlik, yetersiz gelir ve yaş ayrımcılığı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çalışan Yoksulluğu, Yaşlı Yoksulluğu, Yaşlı Çalışan Yoksullar

SUMMARY

NEW POVERTY AND “OLDER WORKING POOR” IN THE LABOR MARKET: THE CASE OF ANTALYA PROVINCE

The new poverty, which is increasingly concentrated in cities today, cannot be handled independently of the flexible and insecure nature of employment. The new poverty phenomenon draws attention with its deepening inequality and social exclusion mechanisms. In this context, the importance of employment conditions becomes even more evident. Not being involved in employment brings along social, cultural and spatial exclusion processes as well as income. In this context, new poverty is a phenomenon that should be handled in integrity with all its economic, social, cultural, emotional and cognitive dimensions. This thesis focuses on the forms and experiences of “old workers” in the labor market in the context of the new poverty phenomenon. The appearance of poverty makes the analysis of the issue important for the older as well. A state of fragility, which can be a return to chronological and biological age, causes poor older workers to make more effort to be involved in the labor market. Old age, which is articulated to the phenomenon of poverty, becomes stratified, leading to deeper elderly poverty. The reasons, forms and experiences of older workers in the labor market; It will provide an understanding of the new aspects of the experience of poverty and will enable the understanding of multiple deprivation situations, not just to meet basic needs. Focusing on the experiences of the older working poor; will reveal the signs of social problems created by multi-faceted vulnerabilities, the signs that fragility has become permanent, including the future, and it will enable multi-faceted thinking on the future fiction. To concentrate on the lives of older individuals who strive to exist in the labor market to cope with poverty in the context of poverty; it also reveals the views of working life and the social consequences of these processes. Hence, the aim of this study is the experiences of the older poor who strive for a place in the job market; It is tried to be understood in the context of "working conditions", "socioeconomic status", "solidarity networks", "worker poverty" and "older worker poverty". The study was conducted with individuals aged 50 and over who came to the Labor and Employment Agency (İŞKUR) in the Konyaaltı and Kepez districts of Antalya to seek work. In this context, in-depth interviews were conducted with thirty-three (33) men and thirteen (13) women, in total forty-six (46) people. Findings obtained within the scope of the research; show that the main causes of older working poverty are unemployment, inadequate income, and age discrimination.

Keywords: Poverty, Working Poverty, Older Poverty, Older Working Poor

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmam boyunca, tezimin her aşamasında bilgi birikimini, tecrübelerini ve fikirlerini benimle paylaşan, beni her koşulda destekleyen, danışmak istediğim her konuda kıymetli zamanını hiç tereddüt etmeden ayıran, bana ve çalışmama inanarak her zaman yanımda olan kıymetli tez danışmanım Doç.Dr. Elife KART'a,

Sosyal Bilimler Enstitüsü akademik ve idari personeline, görüşmeler için katılımcılara ulaşabilmem konusunda bana izin veren Antalya Çalışma ve İş Kurumu'na (İŞKUR),

Tez çalışmamda desteğini benden esirgemeyen değerli arkadaşlarım Mustafa Demirkan, Ayşe Keskin ve Gül Şahinkaya'ya,

Son olarak, hayatım boyunca her daim yanımda olan ve beni sabırla destekleyen kıymetli ebeveynlerim Fatma Varol, Ali Varol ve sevgili kız kardeşim Gizem Varol'a

Sonsuz Teşekkür Ederim

ÖNSÖZ

İstihdam yapısının esnek ve güvencesiz yapısı, çalışan yoksulların yoksulluk durumlarını da şekillendirmektedir. Yaşamın gençlik ve yetişkinlik dönemlerini formel veya enformel şekilde çalışarak geçiren ve yaşlılık döneminde de çalışma zorunluluğu olan yaşlı çalışan yoksullar, iş piyasasının aktörlerindendir. Yaşlı yoksulların iş piyasasında yer edinme çabası, biyolojik yaştan getirilerinden biri olan kırılabilirlik ile daha zor bir hale gelebilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, yaşlılık döneminde iş piyasasında yer edinmeye çalışan yaşlı yoksulların çalışma koşulları içerisindeki deneyimlerine odaklanmaktır. Yaşlı çalışan yoksulların deneyimleri; “çalışma koşulları”, “sosyoekonomik durum”, “dayanışma ağları”, “çalışan yoksulluğu” ve “yaşlı çalışan yoksulluğu” bağlamında açıklanmaya çalışılmaktadır. Yapılan bu çalışma Antalya ilinin Konyaaltı ve Kepez ilçelerinde bulunan Çalışma ve İş Kurumu’na (İŞKUR) iş aramaya gelen 50 yaş ve üzeri bireyler ile yürütülmüştür. Çalışma nitel yaklaşımla ele alınmıştır ve veriler derinlemesine görüşme tekniği ile elde edilmiştir.

Perihan Pelin Varol

Antalya, 2021

GİRİŞ

Yoksulluk küresel ölçekte süregelen bir sorundur. Ne gelişmiş ne de henüz gelişme sürecini tamamlamamış ülkeler, yoksulluk sorununun tam olarak üzerinden gelebilmiştir. İlgili literatür bağlamında birçok farklı kuramsal yaklaşım tarafından ele alınan yoksulluğun günümüzde giderek derinleştiği gözlenmektedir.

Günümüzde yoksulluğun; özellikle 1970’li yıllardan sonra artan işsizlikle, ücretlerin düşük ya da yetersizliğiyle, iş gücünün temel hakları ekseninde sendikal bağlamda örgütlülüklerinin zayıflamasıyla, bireyciliğin sosyal adalet kavramının yerini almasıyla, artan rekabet koşulları ve neoliberal politikalarla (Kaygalak, 2001: 133) giderek derinleştiği bir durum söz konusudur. Bu aynı zamanda temel ihtiyaçların karşılamakta güçlük çekildiği bir duruma işaret etmektedir. Yoksulluk eski anlamlarından farklı olarak giderek sefalet, yoksunluk ve muhtaçlık gibi kavramlar etrafında da tartışılmaktadır. Bu durum, istihdam yapısı ve ilişkilerinde yaşanan dönüşümle; esnek, güvencesiz ve kuralsız çalışma koşullarının giderek yaygın hale gelmesiyle bağlantılıdır. “Neoliberal politikaların istihdam ve ücret yapısını değiştirmesi, yine aynı politikalar kapsamında devlet müdahalesi anlayışının ‘sosyal devlet’ temelinden uzaklaşarak ‘piyasa’ üzerine odaklanması” (Kaygalak, 2001: 131) ile değişen ve dönüşen iş gücü piyasasında kısa vadeli, esnek ve güvencesiz çalışma biçimleri yaygın ve görünür bir hale gelmiştir. Günümüzde giderek dikkat çeken diğer bir konu ise, iş piyasası içerisinde yer almasına rağmen, alınan ücretin yetersizliğinden kaynaklı temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlükler yaşayan çalışan yoksulların varlığıdır. Neoliberal ekonomi politikalarının etkileri; iş gücü piyasasında çalışmanın kısmi, mevsimlik ve sezonluk çalışma gibi geçici ve kısa vadeli biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçici, kuralsız ve güvencesiz işler sadece gelir anlamında yetersizliklere ve istikrarsızlıklara değil, yaşamın bütün alanlarında aynı sorunların doğmasına ve deneyimlenmesine neden olmaktadır. Bu koşullar, çalışan bireyleri toplumsal anlamda da daha kırılgan konumlara itmektedir. Bunun bir diğer anlamı; bir bireyin iş piyasasında yer almasına karşın, yoksulluğunu azaltacak ya da yoksulluğunu önleyebilecek koşulları bulamaması, başka bir ifadeyle çalışan yoksulluğudur. İş gücü piyasasına katılabilmekten bahsedildiğinde, genellikle akıllara genç veya yetişkin emek güçleri gelmektedir. “Genç ve aktif nüfusun hayatın merkezine konduğu neoliberal kapitalizmde yaşlılar” (Danış ve Adanalı, 2019: 7), özellikle yoksul yaşlılar, iş gücü piyasasında yer edinmekte zorlanmaktadır. Yaşlı bireyin içinde bulunduğu yoksulluk durumu ve temel ihtiyaçlarını giderememesi, yalnızlaşma, dışlanma ve kendi dünyasına terk edilme gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Yaşlı bireylerin içinde bulunduğu yoksulluk,

çalışmayı, yani kendilerine gelir yaratacak işi/işleri bulmalarını zorunlu hale getirmektedir. Ancak kronolojik yaştan getirisi/getirileri, iş piyasası içerisinde yer bulmalarının karşısında engel oluşturmaktadır.

Yaşlı çalışan yoksulların, iş piyasasına girme çabalarının nedenlerine, iş gücü piyasasında var olabilme koşullarına ve deneyimlerine odaklanan bu çalışmanın; yoksulluğun günümüzde aldığı görünümü hakkında önemli bir kavrayışa katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Yaşlı çalışanların içinde bulundukları yoksulluk durumlarının ortaya konulmasını amaçlayan bu tezde; yaşamın belki de en kıymetli ve sakın dönemlerinde iş bulmak mecburiyetinin nedenleri ele alınmaktadır. Geçici, düzensiz koşullarda ve yetersiz ücretle çalışmak zorunda kalan yaşlı çalışan yoksulların çalışma koşulları ve deneyimlerine odaklanılmaktadır. Hayatın idamesi için çalışmak zorunda olan yaşlı çalışan yoksulların, biyolojik yaşının getirilerinden kaynaklı kırılganlık durumları da içinde bulundukları olumsuz koşulları artırmaktadır. Yaşlı çalışan yoksulların içinde bulundukları yoksulluk durumlarına odaklanmak; sadece araştırma kapsamına alınan kesimi değil, aynı zamanda geleceğin yaşlısını oluşturacak olan yaşlanan kesim hakkında da önemli bilgilere ulaşmayı sağlayacaktır. Bu çerçevede, yaşlı çalışan yoksulluğunu sadece ekonomik bir eksende değil, daha ziyade toplumsal, kültürel ve mekânsal boyutlarıyla çok katmanlı bir sorunsal olarak ele almak gerekmektedir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, istihdam yapısı ve ilişkilerinin neoliberal iktisadi politikalar bağlamında biçimlenen içeriği ele alınmaktadır. Değişen çalışma rejiminin ve koşullarının yoksulluğun derinleşmesine olan etkileri değerlendirilmektedir. Bunun için ilgili literatür çerçevesinde yoksulluk tanımları ve yaklaşımları ele alınmaktadır. Yoksulluğun yeni görünümü bağlamında çalışan yoksulluğu ve çalışan yoksullar konusuna odaklanılmaktadır. İş piyasasında yer alan yaşlı çalışanların, içinde bulundukları yoksulluk durumunun değişmemesi hatta giderek derinleşmesi; sosyal dışlanma, ayrımcılık ve sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına da neden olabilmektedir. Tezde, yaşlı çalışanların yoksulluk deneyimleri; “çalışma koşulları”, “sosyoekonomik durum”, “dayanışma ağları”, “çalışan yoksulluğu” ve “yaşlı çalışan yoksulluğu” bağlamında açıklanmaya çalışılmaktadır. Tezin ikinci bölümünü ise araştırmanın yöntemi ve bulguların analizi oluşturmaktadır. Bu bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, sorunsal ve alt sorunsalları, örnekleme, araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır. Yoksulluk durumunun günümüzde aldığı niteliklerin, ne türden ve nasıl sorunlar içerdiği temel sorunsalına, yaşlı çalışan yoksullar açısından yaklaşıma çalışan bu tezde, öncelikle; alt gelir gruplarının ikamet ettikleri mahallerde pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mahallelerde gerçekleşen görüşmelerde, yaşlı çalışan

yoksulların genellikle oteller bünyesinde dönemlik/ geçici süreli farklı iş birimlerinde çalıştıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda pilot görüşmeler bahsi geçen otellerde, turizm sezonunun açık olduğu zaman dilimlerinde yaşlı çalışan yoksullarla devam etmiştir. Özellikle çalışma nedenleri, koşulları ve deneyimlerinin anlaşılmasına yönelik sorular çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden, oteller bünyesinde geçici olarak iş bulan yaşlı çalışan yoksulların, mevcut işini formel bir kurum aracılığıyla edindikleri bilgisi elde edilmiştir. Elbette gerçekleştirilen bu görüşmeler çerçevesinde araştırma soruları yeniden yapılandırılmıştır. İş piyasasında iş/işler bulmada enformel ilişki ağlarının yetersizliği yoksulluk durumu açısından da dikkat çeken bir husustur. Yaşlı çalışan yoksulların enformel ilişki ağlarının kentsel mekânlarda iş bulma noktasında yetersiz kalması, bireylerin formel kurumlara olan ihtiyacını öne çıkarmaktadır. Gerçekleştirilen görüşmeler ve gözlemler sonucunda, iş arayanların kümелendiği bir alan olan, Antalya Çalışma ve İş Kurumu'na (İŞKUR), iş başvurusunda bulunmak ya da çalıştığı iş ile ilgili evrak almaya gelen elli (50) yaş ve üzeri katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel yaklaşım yönteminin tercih edildiği bu tezde, derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır ve görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yaşlı çalışan yoksulların anlatılarında elde edilen bulgular; yaşlı çalışan yoksulların, “sosyo-ekonomik durumları”, “mülkiyet, ev ve kira durumu”, “çalışma koşulları”, “kentsel mekânlarla ilişkileri”, “formel ve enformel dayanışma ağları ve ilişkileri”, “yoksullukla başa çıkabilme stratejileri”, “kendilerini tanımlama biçimleri ve hayata ilişkin söylemleri” ve “yaşlı çalışan” biçiminde belirlenmiş olan temalar çerçevesinde yorumlanmaya tabi tutulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYO-EKONOMİK YAPIDA DÖNÜŞÜM VE YOKSULLUK

1.1. Dönüşen Sosyo-Ekonomik Yapı ve Yoksulluk

Neoliberal küreselleşmenin etkileri, kültürel, politik ve ideolojik tüm boyutlarda hissedilmekle birlikte, ekonomik boyutlarda yaşanan dönüşüm ve bu dönüşümün yansımaları dünya genelinde toplumlar üzerinde daha fazla hissedilmektedir. Diğer bir deyişle neoliberal bir küreselleşmenin etkileri, kentsel mekânlarda, gündelik hayatlarda ve tüketim örüntülerinde emek süreçlerinde ve emek piyasasının her alanında gözlenmektedir. İstihdam yapısının esneklik ve güvencesizlik ekseninde biçimlendirilmesi bu politikalar bağlamında anlaşılmaktadır. Bireylerin çalışma hayatı ve yeni istihdam modelleri, mevcut piyasanın etkileriyle biçimlenirken, devletin işlevleri ise piyasa lehine dönüştürülmektedir. Rekabet olgusunun hâkim olduğu piyasa koşullarında devlet; devlet bu rekabetin küresel düzeye ulaştırılması için araçsallaştırılmaktadır (Kaya Özçelik, 2013: 420). “Küreselleşmeden söz etmek, iktisadi bir sistem olarak kapitalizmin dünyaya yayıldığını söylemektir” (Adda, 2007: 9). Sermaye küreselleşme ile birlikte akışkan hale gelmiştir. Bu akışkanlık sermayeye hem yerel hem de küresel ölçekte istediği çalışma koşullarını yaratmasını da beraberinde getirmiştir. İş gücü açısından çalışma koşullarının esnekleşmesi ve iş piyasasının güvensizleşmesi biçiminde değişimler; çalışma zamanını ve ücret esnekliğini de doğurmuştur (Cesur, 2009: 59). Özellikle düşük eğitim ve vasıf sahibi bireyler açısından düşük ya da yetersiz ücretlerin varlığı, içinde bulunulan yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Sermayeni dünya genelinde akışkanlığı, şirketler açısından ekonomik büyüme ve istihdam alanlarının genişlemesini sağlamakla birlikte, bu büyüme iş gücü açısından aynı anlamlara gelmemektedir. Neoliberal küreselleşme ile devletin sosyal işlevlerinin sermaye lehine dönüştürmesi, yoksulluğun daha kronik görünüm almasına neden olmuştur.

1970’li yıllar, ikinci dünya savaşı sonrası, gelişmiş ülkelerde büyüyen sermaye ve sosyal devlet anlayışı ile birleşen Keynesci politikaların sonunu hazırlamıştır. Bu dönemde özellikle işsizlik sorunu ile büyüyen ve tüm dünyayı derinden sarsan ekonomik krizler, değişen politikalarda en önemli dönüştürücü etkiye sahiptir. Esasında işsizlik, yoksulluğu doğuran ve besleyen bir durumdur (Yüceol, 2005: 494). Keynesci refah devleti uygulamaları, 1970’lerde kapitalizmin yaşadığı kriz dönemi neticesinde eleştiriye açık hale gelmiştir (Sallan Gül, 2006: 172). Küresel pazarlarda artan rekabet, üretilen ürünlerin stok yapıp talep edilememesi, refah devletinin artan maliyetleri endüstriyel krizlerle son bulmuştur. Neoliberalizm, Keynesci refah

devleti anlayışındaki temel ekonomik ve politik krizleri aşmanın bir stratejisi olmuştur (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 68). Bu süreç özellikle düşük gelir ve vasa sahip bireyler açısından koşulları daha da olumsuz hale getirmiştir. Kısa vadeli ekonomik teşebbüsler ile hizmetler sektörünün yükselmesi, neoliberal politikalar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Temel haklar olan sağlık ve eğitim özelleştirilmiş, emekçi kesimin sözcülüğünü üstlenmiş sendikaların ise işlevselliği ve etkinliği, günden güne azalmaya başlamıştır. Bu dönüşümün özellikle çalışanlar açısından en önemli sonucu ise güvencesiz çalışma koşullarıdır (Kaya Özçelik, 2013: 419-425). Böylece yeni ekonomik düzen hızla sahaya indirilmiş ve klasik liberal dönemin savunusu olan “bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler” (laissez-faire, laissez-passer) anlayışına yeniden ivme kazandırılmıştır. Bu doğrultuda, geleneksel ile yeni olanın birleşimini hedefleyen modern bırakınız-yapsınlar muhafazakâr liberalizm uygulamaları sonucu, Keynesyen modelin “miras”ı olarak kabul ettiği ekonomik krizin son bulacağına ve refah seviyesinin giderek genişletileceğine dair söylemler ortaya koyularak, neoliberal politikaların desteklenmesi arzulanmıştır (Sapancalı, 2001: 117). Yine de neoliberal anlayış, devlet müdahalesini bir noktada kabul etmektedir. Devletin piyasadan tamamen çekilmemesi gerektiğinin aksine; piyasanın sağlıklı işleyişi açısından devletin bir koruma kalkanı yaratması gerektiğini savunmaktadır. Neoliberalizmin devlete piyasada verdiği rol, onu pasif dirençli bir mekanizmaya atfetmek olmuştur. Standing’in (2017: 221) belirttiği gibi, “neoliberal devlet, rekabetçiliği ve bireysel sorumluluğu desteklemesi, piyasa güçlerini engelleyen toplumsal herhangi bir şeye karşı durması açısından aynı zamanda da Darwinci bir devlet[dir]”. Kapitalizmin, neoliberal politikaları neticesinde artan finansallaşma, sadece ekonomik tabanlı değil, tüm emek süreçlerini de kapsamaya başlamıştır. Neoliberalizmin bir diğer vurgusu ise, bireyin gündelik hayatındaki her ediminin sorumluluğunu yine kendisinde aramasıdır. Örneğin birey, işsizliğini, dolayısıyla yoksulluğunu kendi tembelliğinden, dayanışma ağlarını yaratamamasından ve yeterli oranda çabalamamasından kaynaklandığını savunur. Diğer bir ifadeyle, kişisel başarı ya da başarısızlığın tek sorumlusu bireyin bizzat kendisidir.

Bu yeni dönemde devletin sosyal niteliğinin liberal modele doğru evrilmesi (Özügürlü, 2003: 69; Yılmaz, 2015: 184), var olan yoksulluk olgusunu daha da derinleştirmiştir. Yoksulluk, temel iktisadi sorunsallarla karşılıklı bir ilişki içerisinde olan sosyal problemlere de işaret eder. Bu problemler, devletin iş gücü piyasasından geri çekilerek emekçileri piyasa ile karşı karşıya bırakması sonucu daha da derinleşmiş ve küresel bir görünüme kavuşmuştur (Kılıç, 2015: 132). 1980’lerde Dünya Bankası için yoksulluk sorunu henüz küresel bir düzeye taşınmamıştı. Bu dönemde yoksulluk, ülkelerin iç sorunu olarak görülmüş ve küresel ölçekli gündemden çıkartılmıştı. Yine aynı dönemlerde yeni liberal politikaların genelleştirilmesi ve

piyasaların esnekleştirilmesi doğrultusunda sendikal güçlerin ve STK'ların etkilerinin azalması (Şenses, 2001: 40), yoksulluğa karşı bir önlem alınmamasına sebep olmuştur. Dünya Bankası'nın yoksulluğu tekrar gündeme alması ise, 1990'lı yılların başlarına denk gelmektedir.

Sağlık ve eğitim hizmetlerini kapsayacak şekilde kamu harcamalarında kısıtlamaya gidilmesi şeklinde devletin işlevlerinin daraltılması, esneklik ilkesinin işgücü piyasasına uygulanması ve sosyal politikaların serbest piyasanın normlarına ve beklentilerine göre yeniden düzenlenmesi şeklinde uygulamalar varlığını sürdürürken, yoksulluk olgusu da giderek görünür olmuştur (Şenses, 2001: 51). Dünya Bankası'nın bu anlamdaki savunusu, mevcut bölüşümün toplumsal sonuçlarını yoksulluk bağlamında yeniden değerlendirmek ve çözüme tabi tutmak olmuştur. Bu gerçekten de toplumsal sorunlar bağlamında, yoksulluğun boyutlarını düşünmek bakımından oldukça yararlı olmuştur:

“Birincisi, hedef kitle, yani yoksullar, gelir düzeyleri ile tanımlanmakta; dolayısıyla doğrudan doğruya kişisel gelir dağılımı tablolarında içerilen bir grup olarak belirlenmektedir. Böylece, sınıfsal bir analize gerek duymayan, heterojen sosyo-ekonomik koşulların nihai yansıması olan alt gelir grupları üzerinde odaklaşmakta idi. İkincisi, ‘yoksulluk’, Dünya Bankası’nca 1993 alım gücü paritesine göre belirlenmiş kişi başına günde bir dolarlık gelir olarak tanımlanmış ve ülkeler-arası ve zaman içinde yoksulluk ölçümleri bu tanıma göre sürdürülmüştür. İki dönem arasında yoksul nüfusun artıp artmaması, böylece, (a) toplam gelirdeki artış hızı, yani büyüme ve (b) kişisel gelir dağılımında, alt dilimlerin payındaki değişmelere göre belirlenir. Büyüme, kişi başına nüfus artışını aşıyorsa ve bölüşüm değişmiyorsa yoksul nüfus tanım gereği azalacaktır” (Boratav, 2004: 8).

Neoliberal politikalar ve yoksulluk arasındaki ilişki ele alındığında; işçi sınıfının geçmiş birikimlerinden kaynaklı gücünün zayıfladığı, ücretlerin düşürüldüğü ve yoksullukla mücadele kapsamında devletin başat rol oynadığı kamusal yardımların kesintiye uğradığı (Kaygalak, 2001: 128) görülür. Neoliberalizm sermayenin, birikim ve yatırım gibi sadece ekonomi temelli hareket etmesine değil, bireyin kapasitelerini ve tüketim ekseninde tüketici kılınabilir olma potansiyelini kendi lehine dönüştürmesinin olanaklarını da yaratır. Tüketim odaklı rekabetçi insanın gelişimi, doğrudan insan sermayesi ve birikimleri ile ilintilidir. Bu sayede neoliberalizm, özellikle rekabet ve tüketim üzerinden özgürleştirici politikalarının altındaki gizil tahakkümünü hissettirmeye başlar. Farklı toplumsal gruplar, içerdikleri farklı eğitimsel ve sosyo-kültürel birikimleri bağlamında birbirlerinden ayrı tüketim örüntülerine meyillidirler. Bu eğilimler ise toplumsal gruplar arasında yeni bir tür ayırım yaratmaktadır. Birbirinden ayrı toplulukların sürekli farklılaşarak deneyimledikleri tüketim örüntüleri, toplumsal bir ayırma sebep olabilmektedir (Üçoğlu, 2015: 39).

Özellikle 1980’lerden sonra adından söz ettirmeye başlayan ve günümüzü tamamen etkisi altına almış olan küreselleşme politikaları kapsamında ortaya çıkarılmış üretim ve tüketim eksenindeki değişimler, sermayenin akışkanlığı, çokuluslu şirketlerin yeni dünyadaki

tahakküm biçimleri, enformasyon ve teknolojinin gelişmesi ve dolayısıyla yaygınlaşması, uluslararası rekabetin artması ve çalışma hayatında işçinin işverenine daha da bağımlı hale gelmesi gibi faktörler, “ulusal iş gücü piyasalarında çeşitli istikrarsızlıklara neden olmakta; bu da iş gücü talebini esnekleştirerek ücret ve çalışma koşullarının gerilemesine yol açmak suretiyle çalışanlar aleyhine sonuçlar doğurmaktadır” (Gündoğan, 2007: 21). Neoliberal dönemde sermayenin akışkanlığı için çeşitli girişimler yapılmış olup; kamu düzeyinde yük olarak görülen mal ve hizmetleri özelleştirme çabasına girilmiştir. Çalışarak yoksulluktan kurtulmayı hedefleyen kesim için düşük ücretli, yarı zamanlı, esnek ve güvencesiz işlerde çalışmak, yoksul çalışan işçiler açısından bir geçim zorunluluğuna dönüşmüştür. İstihdamın niteliğindeki bu dönüşümler sonucunda çalışanların giderek artan ve derinleşen yoksulluğunun büyük ölçüde yarı zamanlı, geçici ve esnek çalışma modellerini kapsaması, yeni düzenin çoğunlukla çalışanlar aleyhine işlediğinin göstergelerini oluşturmaktadır. İstihdamın yapısının üretim sektöründen hizmetler sektörüne doğru kayışı, hizmet sektörünün yapısına daha uygun olan istihdam biçimlerini gündeme getirmiştir. “Bu süreçte, ücretli istihdamın yerini kendi hesabına çalışma, klasik tam zamanlı çalışmanın yerini yarı zamanlı çalışma ve iş güvencesi bulunan istihdamın yerini de güvencesiz istihdam almıştır” (Gündoğan, 2007: 32). Özellikle Fordist üretimin mavi yakalı işçisinden daha çok, beyaz yakalı çalışana doğru gözlemlenen bir kayma dikkat çekmiştir (Öngen, 1995: 16). Gelişmiş ülkelerdeki vasıfsız işçilerin çoğu bugün 40 yıl öncesine göre daha zor zamanlarla karşı karşıyadır. Fordist modelin altın çağı, bu işçilere imalat endüstrisinde nispeten yüksek ücretli işler sağlarken, bugün düşük ücretli, yoksul ve işsiz olma riski daha yüksektir. Bu durumun nedeni sanayileşme sonrasında ekonomilerdeki yapısal değişimler ve çok sayıdaki teknolojik değişimlerden kaynaklanabilmektedir (Crettaz, 2011: 32). 1993 sonrasında giderek artan istihdamın yeni görünümüleri ve artan taşeronlaşma ile “kayıtdışı istihdam sadece artmıyor, formel sektörle taşeronlaşma kanalıyla yeni tür bir ilişki içine girerek hem işçi örgütlenmesini hem ücret artışlarını sınırlayacak bir işlev görüyordu” (Buğra, 2016: 200). Böylece çalışarak yoksulluktan kurtulmayı amaç edinen yoksul kesimin varlığı da giderek artmıştır.

Kitlesel ve seri üretimin yerini, talep bazlı, ihtiyaca göre üretilen ve stok yapılmaksızın üretim yer almıştır. Neoliberal politikalar ile sermaye sahiplerinin, “girişimcinin daha az vergilendirilmesi” yolu ile piyasa bazlı refahın yükseltilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda, sendikal anlamda örgütlenme zayıflatılmış, esnek ve güvencesiz çalışma koşulları yaygınlaştırılmıştır (Sallan Gül, 2006: 199). Enformel çalışma koşullarının yaygınlaşması, giderek esnek ve güvencesiz kılınan iş piyasasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Esnek istihdam, pratikte köklerini, düzensizlik ve kuralsızlık kavramları üzerinden inşa etmektedir.

Çalışma koşullarının esnekleşmesi, atipik istihdamı yaygınlaştırmıştır (Uyanık, 2008: 215). “Geleneksel belirsiz süreli hizmet sözleşmelerinden belirli süreli dönemsel ya da geçici nitelikli hizmet sözleşmelerine doğru bir eğilim” (Uyanık, 2008: 215) ortaya çıkmıştır. Özellikle sayısal iş gücü talebinin yoğun olduğu çeşitli iş kollarında ortaya çıkan yeni istihdam biçimi, sermayeye zenginleşme, yani “sosyal maliyetlerinden kurtulma ve kâr oranlarını artırma” imkânını sunmuştur (Uyanık, 2008: 215). İstihdam alanlarındaki güvencesiz çalışma koşulları, dünya genelinde artan ve derinleşen yoksulluğun başat etmenlerinden birini oluşturmaktadır.

Uzun vadeli iş olanaklarının yerini kısmi, geçici, güvencesiz, düşük ücretli ve esnek çalışma modeli almıştır. Ekonomik büyüme gerçekleşmesine rağmen sanayisiz büyüme ile toplumsal refahın artırılmaması ve yoksulluğun azaltılamaması sonucunda tekrardan yoksulluk nedenleri tartışılmaya başlanmıştır. 1970’li yılların başlarında başlayan ve pek çok ülkeyi derinden sarsmış olan ekonomik kriz, serbest piyasa sisteminin içerisinde barındırdığı rekabet olgusunun da etkisiyle “gerçek ücretler” ve “sosyal ücretler” üzerinde bir baskı kurmuştur. Özellikle vasıfsız iş gücü, sosyo-ekonomik olarak günden güne daha da ağır şartlarla mücadele etmeye başlamıştır. Günümüzdeki yoksulluk araştırmalarına bakıldığında, düşük ücretli çalışmanın da yoksulluğun esas nedenlerinden biri olduğu görülür (Şenses, 2001: 169). Bireylerin yoksulluğunu etkileyen diğer bir unsur ise, becerilerin ve yeteneklerin çokluğu ya da azlığıdır. Sahip olunan eğitim seviyesi, sağlık düzeyi, ilgili iş ile bağlantıları ve uzmanlıkları; kısacası “insan sermayesi”dir. İnsan sermayesi, bireyin iş piyasasına dahil olmasında belirleyicidir. Sağlık, beceri, bilgi ve nitelikler, yoksullukla oldukça yakından ilintilidir. Bireyin sağlıklı olmak şartıyla, iş gücü piyasasına dahil olması, bir insani haktır. Bir diğer önemli hususta bireyin çalıştığı süreçte, yaptığı işin herhangi bir sağlık problemine yol açmamasıdır (Açıkalın, 2007: 48). Diğer bir deyişle, “yoksulların özellikle enformel sektörde korumasız ve kontrolsüz çalışma koşullarında çalışmak zorunda kalmaları ya da çalışmaya zorlanmaları yoksulluğu yeniden üreten en önemli ekonomik nedenlerin başında gelmektedir” (Açıkalın, 2007: 48). Neoliberal politikaların etkileri;

“(i) sosyal politika disiplininin sıklet merkezinde yer alan işçi sınıfı yerini ‘sınıf dışına’ düşen yoksullara/yapısal işsizlere bırakmıştır, (ii) ‘bağımlı çalışanların’ korunması ve güçlendirilmesi şeklindeki temel sosyal politika hedefi yerini ‘sosyal sermayenin’ geliştirilmesine bırakmıştır, (iii) toplumsal bütünleşmeyi hedefleyen politika yönelimi yerini ‘piyasanın rekabet ve etkinlik’ stratejileri ile uyuma bırakmıştır” (Özügürlü, 2003: 64) şeklinde özetlenebilir.

Esnek ve güvencesiz çalışma koşullarının yaygınlaşması, ücretli çalışanları, sosyal güvenceden yoksun bir şekilde ağır çalışma koşullarına mecbur bırakmakta, çalışanların fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak yıpranmalarına neden olmaktadır. Çalışma koşulları,

çalışma günü ve saatlerinden, izin kullanabilme olanaklarına kadar belirsizlik ve kuralızsızlık barındırmaktadır. İş piyasasında esnek çalışmanın birçok biçimi söz konusudur; ücret esnekliği, istihdamda esneklik ve iş esnekliği gibi. Ücret esnekliği, talebe bağlı ücretlerin aşağı çekilmesidir. İstihdamdaki esneklik, işyerinin kaç işçi çalıştırdığı vb. gibi düzenlemelerle ilgilidir. İş esnekliği ise işçilerin firma bünyesinde departmanlar arası kolay bir şekilde savrulması, yer değişikliğine iteklenmesidir (Standing, 2017: 19). Enformel istihdam, “sosyal güvencesiz çalışmanın ötesinde, asgari ücretten daha düşük ücretlerin bile düzensiz alındığı, bazen hiç alınamadığı durumları” (Buğra ve Keyder, 2003: 28) barındırmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, istihdam alanlarının genişletilmesi ya da yeni istihdam alanlarının oluşturulma olanaklarının kısıtlılığı çoğunlukla, formel sektörde istihdam şansı bulamayan bireylerin; işe giriş-çıkışın düzensiz olduğu, işe alım sürecinde herhangi bir eğitim belgesi, sertifika ya da uzmanlık beklemeyen, kurumsallaşmaya ve büyük bir sermayeye ihtiyaç duyulmayan “evde çalışma, fason üretim, işportacılık, simitçilik, pazarcılık, su satıcılığı gibi işlerin yapıldığı enformel sektörde istihdamına neden olmaktadır” (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001: 46). Bu koşullar, iş gücünün sermayeye olan bağımlılığını artırmaktadır (Öngen, 1995: 17). “Esnek üretimde tek amaçlı makineler yerine; genel amaçlı işgücü ve sermayeden tasarruf sağlayan otomasyon teknolojileri ile donanmış bir üretim süreci söz konusudur” (Uyanık, 2008: 215). Esnek uzmanlaşma, sermayenin yeniden üretim koşullarını üretmektedir. Toplumun oldukça büyük bir kesimini oluşturan ücretli çalışanlar için bu koşullar, geçmişte büyük mücadelelerle kazanılmış birçok hakkın kaybını getirmiştir. Esneklik, iş gücü standartlarının karşı konulamaz derecede aşağıya çekilmesi anlamına gelmektedir. Esneklik, iş gücü piyasasında “olumsuzun olumluyu tehdit etmesi” ve tahakküm kurması neticesinde aynı zamanda oldukça da “ideolojik” unsurlar barındırmaktadır. Esnekliğin barındırdığı üç temel unsur vardır: Bunlardan ilki, küresel boyuttaki uluslararası şirketler ivme kazanırken, bir yandan da iş gücündeki “küresel”, “bölgesel” ve “sektörel” ayrışmaların daha da görünürlük kazanmasıdır. İkincisi, rutin çalışma koşullarının ve kontrol edilebilirliğin oldukça belirgin olduğu Fordist modelin aksine; çalışma hayatındaki belirsizlik neticesindeki “kuralızsızlaştırma”dır. Son olarak özellikle ulus devletlerin gelişimi ile paralel düşünülebilecek iş gücündeki koruyucu kuralların giderek negatif yönde ilerlemesidir (Koray’dan akt. Sapançalı, 2001: 123). İlgili literatürde yoksulluğun sebepleri ile ilgili farklı tartışmalar bulunmaktadır. Bunlar “uluslararası ilişkiler çerçevesinde küresel sistemik nedenlerden eğitime” kadar uzanmaktadır. Ayrıca “doğal, demografik, coğrafi, iktisadi, siyasi, kültürel” unsurların etkisi de bulunmaktadır (Konuk ve Bayram, 2009: 19). Son yıllarda ise, daha çok düşük ücretlerle çalışan bireylerin artışına dikkat çekilmektedir. Bu durumun en temel nedenleri

ise istihdam yapısındaki dönüşümler bağlamında açıklanmaktadır (Yüceol, 2005: 497). “Bu dönem kendisini, özellikle nitelsiz ve yarı- nitelikli iş gücü üzerinde yapısal işsizliğin artması, gelir eşitsizliği, yoksullaşma ve toplumsal kutuplaşma etkileriyle göstermektedir” (Açıkalın, 2007: 49). Aslında neoliberal politikalar sonucu, “kitlesel yoksulluğun derinleşmesi neoliberal modelin tökezlediğinin en belirgin işareti” (Şenses, 2001: 328). İşsizlik sorunu, 1970’lerden sonraki krizle birlikte düşünülmelidir. Yoksulluk, sosyal devlet anlayışının geri çekilmesi, sanayisizleşme ve post-Fordist üretim tarzının yaygınlaşmasıyla birlikte ele alınmalıdır. İmalat sektöründen hizmet sektörüne doğru ilerleyen yeni istihdam modelinde, bir işe sahip olmanın koşulu, sahip olunan niteliklerdir. Aranılan niteliklere sahip olmak ve vasıfsızlık istihdama dahil olma koşullarını belirlemektedir. Hiçbir vasfın gerekmediği ya da pek gerekmediği işler, genellikle düzenliliğin ve kuralsızlığın uygulandığı işlerdir. Bu sebeple oldukça zengin nitelikler gerektiren iş gücü piyasasında, artan bir gelir tablosu ve işin kısmen sürekliliği söz konusu iken, vasıf gerektirmeyen ya da kısmen gerektiren işlerde ise, düşük ücret, güvencesizlik dolayısıyla yoksulluk ve geleceksizlik söz konusudur. Yoksulluk ve geleceksizlik kaygısı ile mücadele içerisinde olan yoksullar, sadece ekonomik temelli bir dışlanmaya değil; her türlü toplumsal gruptan ve hatta aileden bile koparak siyasal, sosyal ve kültürel bir dışlanmayla da karşı karşıya kalmaktadırlar (Işık ve Pınarcıoğlu, 2018: 70). Günümüzde yoksulluk, “esnek çalışma biçimlerinin arttığı, enformel sektörün yaygınlaştığı, refah devletinin sağladığı sosyal hizmetlerin özelleştirmelerle yoksullar için erişilemez hale geldiği koşullar”a (Kurşuncu, 2006: 17) işaret eder.

Yoksulluk içerisinde kentsel bir deneyim barındırır. Düzensiz istihdam yapısı ve yeni eşitsizlikler kapsamında şekillenen yoksulluk, geleneksel yoksulluktan keskin olmayan çizgilerle ayrılmaktadır (Buğra, 2007: 75).

“...kırdan kente göç, çok kabaca ifade edilecek olursa, 1950’li yıllarda başlamıştır. Burada, tarımda artan nüfus ama aynı oranda artmayan tarım arazisinin getirdiği baskının, tarımın makineleşmesi (emek verimliliğinin artışı) ile birleşmesi sonunda, kırdaki emek fazlası oluşmuş, bu durum da kırdan kente bir itiş (“push”) doğurmuştur. Aynı zamanda, kent civarlarında gelişmekte olan sanayinin emek talebini kentlerde yaşayan kesim karşılayamadığından, yeni gelişmekte olan sanayinin emek talebinin kırsal kesim açısından bir çekim (“pull”) oluşturması söz konusuydu. Dolayısıyla da, kentleşmenin gerisinde hem bir itiş hem de bir çekimden söz edebiliriz” (Adaman ve Keyder, 2006: 19).

Kırsal kesimdeki yoksulların kentlere gelmesi enformel çalışma koşullarının yaygınlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu da güvencesiz ve düşük ücretli çalışma anlamında, yoksulluğun derinleşmesini etkilemektedir. Göç ederek kente yerleşim sağlayan ve ekonomik yönden de yoksunlukla mücadele eden bireyler, enformel destek ağlarının yitimiyle

yani aile ve akraba bağlarının bir kısmını geride bırakarak kentsel bağlamda bir sosyal yalnızlık, tek başınlık ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Neoliberal politikalarla yaygınlaşan enformel istihdam ilişkileri ve taşeronlaşma günden güne artmıştır (Buğra ve Keyder, 2003: 18-19). Göç sürecini deneyimleyen kent yoksullarının, kent içerisindeki aidiyetlikleri, kentin istisna mekânlarında gerçekleşmiştir. Kentin kıyısındakiler için kent merkezinden uzak olmak, ekonomik, sosyal ve kültürel imkânlardan mahrum kalmak anlamına gelmektedir. Yeni kent yoksulları için düzenli bir iş, sabit ve yeterli bir gelirin varlığından konuşmak söz konusu değildir (Taş ve Özcan, 2013: 296). Yeni kent yoksulları açısından yoksulluk sadece ekonomik bir dışlanma anlamına gelmemektedir. Yoksulluğun iktisadi bir yetersizlik olmanın ötesinde anlamları da bulunmaktadır. Yeni yoksullar denildiğinde; “Kentlerin varoşlarına yedeklenmiş işsizler ordusu, tarım emekçileri, mülksüz köylüler; yani yarattıklarından daha azını alanlar ve emekçi dahi olmaları mümkün olmayan dışlanmış kitleler” (Köse ve Bahçe, 2009: 392) akla gelmektedir. Bu yoksulluk modelini, eskisinden ayıran temel özellik, giderek kalıcı bir hale gelmesidir. Yoksulluğun kalıcı hale gelmesi bazı gruplar (işsizler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, çocuklar ve göçmenler gibi) açısından daha fazla söz konusu olabilmektedir.

Enformel sektörde yoğunlaşan yoksul gruplara, artan işsizlikle birlikte yenileri de dahil olmaktadır (Şenses, 2001: 138). Artık sadece gecekonduda yaşayan, giyim kuşamdan yoksun ve temel besin gıdalarına erişemeyen bir kesimi yoksul olarak adlandırmak, yoksulluğu açıklamamaktadır. Yoksulluğun, uzun vadeli işsizlik, sosyal güvenceden yoksunluk, geleceksizlik ve sosyal dışlanma şeklinde yansıyan etkileriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. “Kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yöntemler geliştirdiği, toplumsal bir durum” (Erdoğan, 2007: 14) olarak yoksulluk, yoksul bireyler için başa çıkılması çok daha güç bir durumdur. Yoksulluk, “eşitsizlik” ve “güvencesizlik” ile ilintilidir, fakat birçok bakımdan ayırt edici farklılıklar da göstermektedir. Temel olarak eşitsizlik, satın alma gücü ya da tüketim deneyiminin toplam nüfusa eşit olarak dağıtılıp dağıtılmamasına odaklanmaktadır. Güvencesizlik veya geleceksizlik ise, bireyin şu an ihtiyaçlarını karşılıyor bir durumda olduğu kabul edilse bile, her zaman yoksul olma riski ile karşı karşıya olduğu ifade eder (Haughton ve Khandker, 2009: 3). Yoksulluğun giderek derinleşen ve çok yönlü dışlanma süreçleriyle dikkat çeken yeni görünümleri söz konusudur. Aynı zamanda yoksulluğun, iş piyasasına dahil olma, çalışıyor olma durumuyla azalmadığı bir durum da dikkat çekmektedir.

“Sosyal dışlanma” yaklaşımı, yoksulluğa daha geniş bir bakış açısı ile bakabilmenin olanaklarını sağlamaktadır. Sosyal dışlanmadaki vurgu, gelir yoksunluğundan daha geniş boyutludur. Maddi boyuta ek olarak; sosyal, politik ve kültürel dışlanmalar da söz konusudur

(Saith, 2001: 10- 14). “Sosyal dışlanma, kişilerin -yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla- toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir” (Adaman ve Keyder, 2006: 6). Yeni ekonomik politikalar ve bu politikalarla eşgüdüm olarak ilerleyen enformasyon teknolojileri başta olmak üzere, dünya genelinde büyük yeniliklerin oluşmasındaki süreci hızlandırırken; diğer bir yandan, dünya genelindeki oldukça ciddi bir kitlenin, bu yeniliklerden yararlanma imkânını kısıtlamış ve hatta giderek bu kitlelerin marjinalleşmesine sebep olmuştur (Şenses, 2001: 321). Mevcut sosyal, ekonomik ve politik sistemin dışarısında bırakılan bireylerden, kendi geçim pratiklerini bizzat kendilerinin üretmeleri beklenmektedir (Buğra ve Keyder, 2003: 20). Eskiden işsizlik, kayıt-dışı sektörde iş bulma ve işinden edilme, görece geçici olgular olarak görülebilmekteydi. Bu durumlara maruz kalan bireylerin sigortalı ve sürekliliği olan bir iş bulma ihtimalleri de söz konusuydu. Ancak günümüzde bu imkanlardan söz etmek çok zordur (Buğra ve Keyder, 2003: 21). Keynesyen dönemde devletin uyguladığı istihdam politikaları ve sosyal güvenlik yardımları ile büyük ölçüde önüne geçilebilen yoksulluk olgusu; şimdilerde yerini çok daha derin, belirsiz ve karmaşık bir yoksulluk olgusuna bırakmıştır. Yoksullar, metropollere ve diğer büyük kentlere gerçekleştirilen göçler sonucu, özellikle kent içerisindeki “kenar” ya da “istisna” mekânlarda kentsel deneyimlerini gerçekleştirerek yerleşik hale gelip sürekliliklerini sağlayabilmek için enformel bir kültür oluşturmaktadırlar. Kentin nispeten ücra yerlerinde yaşamlarını sürdüren yoksulların iş bularak ve kazançlarını biriktirerek gelecekte zenginleşme hayalleri söz konusu iken, neoliberal küreselleşme sürecini deneyimlemiş yoksullar, bahsedilen beklentilere ve umutlara sahip değildirler (Altay, 2007: 350). “Sonuçta yitirilen sosyal değerlerin, normların, bir toplum halinde yaşamının kurallarının ve birlikte yaşama duyulan güvenin yeniden tesis edilmesi yeni yoksullukla mücadelenin anahtarı şeklinde görülecek kadar önemli bir konudur” (Altay, 2007: 350).

Kapitalizmin getirilerinden ve tıpkı üretim gibi en önemli tartışma konularından bir diğeri de tüketim olgusudur. Özellikle neoliberal politikalar ile tüketici birey ya da toplum ideali doğrultusunda her kesimin eşit tüketimlere ulaşabilme yoluna gidilmiştir. Burada dikkatin yöneltmesi gereken problem ise, her kesimin tüketebilecek durumda olmamasıdır. Küreselleşme ile desteklenen tüketim örüntüleri ve tüketici bir kimlik oluşturma eğilimi, yoksul kesimde borçlanmaya karşılık gelmektedir. “Çalışan borçlu yoksulların” (Kart, 2015: 172) da tüketim pratiklerinde borçlanmanın giderek artması, yoksulluğu daha da derinleştirmektedir. “Tüketim toplumunda seri imalat artık kitlesel emek gücüne ihtiyaç duymuyor ve bir zamanlar ‘yedek sanayi ordusu’ olan yoksullar şimdi ‘defolu tüketiciler’e dönüştürülüyor” (Bauman,

1999: 10). “Yeni yoksulları tarihin diğer dönemlerindeki yoksullardan ayıran en önemli özellik, tüketememek ve toplumdaki dışlanma duygusudur” (Erdem, 2006’dan akt. Aksan, 2009: 37).

Günümüzde yoksulluğun aldığı yeni görünüm, “çalışan yoksullar” bağlamında da tartışılmaktadır. Çalışan yoksullar, bireylerin içinde bulundukları güç, zor çalışma koşulları ve emeğin sömürülen boyutuyla açıklanmaktadır (Açıkalın, 2019: 144). Çalışan yoksullar, her ne kadar etkin anlamda çalışıyor gibi gözükse de, temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken ve düzenli yardıma gereksinim duyan kimselerdir. Dolayısıyla çalışmak, yeni dünya düzeninde yaşamını idame ettirebilmek anlamından soyutlanmıştır. Sabit olmayan ve yetersiz ücretler ve sosyal güvencelerden yoksunluk gibi sorunlar, bu duruma neden olarak gösterilebilirken; sosyal devlet politikalarının biçimlendirdiği asgari ücret ve bu belirlenen ücretin yetersizliği de burada oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 23). Özet olarak; günümüzde yoksulluğun tanımlanmasında mutlak yoksulluk kriterlerinin yetersiz kaldığı söylenebilir. Yoksulluk olgusu, göreceli yoksulluk tanımlamasını içermekte ve buna ek olarak yoksulların ekonomik, siyasi, politik ve kültürel anlamda dışlanmasına işaret etmektedir. Bu yüzden yoksulluğun yeni görünümünü tartışabilmek için mevcut yoksulluk literatürü bağlamında yoksulluk tanımlarına ve yaklaşımlarına değinmek gerekmektedir.

1.1.1. Yoksulluğun Yapısal ve Kültürel Nedenleri

Literatürde yoksulluk kavramına ilişkin birçok farklı tanımlama mevcuttur. Bu tanımlar farklı değer yargıları, toplumsal yapıları ve zamana göre de değişkenlik göstermektedir. Yoksulluk tartışmalarına bakıldığında; yoksulluğun nedenlerini sadece ekonomik faktörler üzerinden tek başına ele almanın eksik bir değerlendirme olacağı ve dolayısıyla, yoksulluğun kültürel, sosyal ve hatta siyasal boyutları ile bir bütün olarak ele almak gerektiği görülmektedir. Yoksulluk, ilk olarak gelir ve tüketim olmak üzere pek çok farklı boyutla birlikte ele alınması gereken bir olgudur (Şenses, 2001: 62). Yoksulluk bağlamında yapılan ilk çalışmalar arasında Seebom Rowntree'nin çalışmaları gelmektedir. Rowntree 1899'da New York'taki aileler ile yaptığı görüşmelerde toplam gelirleri sadece asgari yaşamı sürdürmek için yetersiz kalan aileleri tanımlamıştır. Bir diğer çalışma ise Atwater tarafından yapılmıştır. Çocuk ve yetişkinlerin ortalama beslenme ihtiyaçlarını tahmin ederek bu ihtiyaçların çeşitli yiyeceklerin miktarına ve bu yiyeceklerin nakit eşdeğerini tespit ederek gıda maliyetlerinin ailedeki fert sayısına bağlı olarak temel yaşam gereksinimleri olan giyim, barınma, ısınma ve ev eşyalarının minimum maliyetlerini eklemiştir. Böylece temel asgari geçimlerini sağlayamayan ailelerin yoksulluk içerisinde olduğunu ifade etmiştir (Townsend, 1979: 33). Yoksulluk olgusu, içerisinde tarihsellik barındırır ve aslında bir takım temel ortak noktaları barındırsa bile, yoksul

olanın belirlenimi hangi zamanın ve hangi mekânın yoksulunu irdelediğimize göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Yoksul niteliği, ait oldukları toplumun “zaman ve mekân standartları”na uygun bir şekilde yaşamını idame ettiremeyen, temel ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamayan, içinde bulundukları bu toplumda yoksunlukları neticesinde sosyal dışlanmaya maruz bırakılan birey ve grupları ifade etmektedir (Bauman, 1999: 126).

“Her bir yetişkin üyesini üretici emeğe katmak zorunda olan bir toplumda fakir olmakla, yüzyıllar boyu emekle biriken güç sayesinde, üyelerinin geniş bir bölümü katılmadan gerekli her şeyi rahatça üretebilecek bir toplumda fakir olmak aynı şey değildir” (Bauman, 1999: 10).

Yoksulluk olgusunun içerisinde çeşitli faktörler barındırması, ancak bu tanım aralığının genişliği ile açıklanabilmektedir. Yoksulluk tanımlamaları dönemin ekonomik yapısı ve bulunduğu kültürün bileşenleri ile farklı görünümsergileyebilmektedir. Örneğin Marshall, yoksulluğu “genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum” olarak tanımlamaktadır (Marshall’dan akt. Aksan, 2012: 11). Daha açık bir şekilde ise yoksulluk, kişilerin kazançları ile dahil oldukları toplumun sosyo-kültürel düzenin mevcut standart seviyesine erişememesidir. Yoksulluğun nedenleri, iş piyasasına dahil olamama, düşük ücret, iyi olmayan konut düzeni, sağlık ve eğitim kaynaklarına erişimdeki aksaklıklar, kültürel etkinliklere ulaşmadaki engeller bağlamında açıklanabilir (Adaman ve Keyder, 2006: 6). Yoksulluk eşitsizlik bağlamında; insanca bir yaşam sürmeye yetecek bir gelir elde edememe durumu vurgulamaktadır. Ekonomik kendine yetememe ve toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliklerine dikkat çekilmektedir (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 59- 60). Yoksulluk nesnel olarak tanımlanabilir. Bu daha çok toplumdaki bireylerin, ailelerin ve grupların beslenme pratikleri, kente katılımları ve bulundukları sosyal konum içerisindeki yaşam koşulları ve olanaklarıyla açıklanabilir. Yoksul bireylerin, kaynaklara erişimi sınırlıdır bu da onların, yaşam pratiklerinden, geleneklerden ve sosyal etkinliklerden dışlanmalarını getirir (Townsend, 1979: 31). Townsend (1979) yaptığı çalışmada yoksulluğun etkilerini birçok farklı kesim üzerinden derleyerek aktarmıştır. Bunlar: (a) tüm üyeleri engelli olan çocuklu aileler, (b) yalnız yaşayan emekliler, (c) yaşlı annesi ile yaşayan kronik hastalığı olan engelli bireyler, (d) ebeveynleri uzun süredir işsiz olan geniş aileler, (e) yaşlı anne/ babasına bakan göçmen bekâr kadınlar, (f) yalnız yaşayan engelli emekliler, (g) yaşlı engelli çiftler vb. (Townsend, 1979: 7). Yoksulluğa yönelik uluslararası tanımlamalar Dünya Bankası, Uluslararası Çalışma Örgütü, Eurofound ve diğer birçok kuruluş tarafından yapılmıştır. Yoksulluk karşılaştırmalarının yapılabilmesine istinaden niceliksel günlük asgari geçim standardı belirlenmiştir. Bu tanımlamalar ile yoksulluk açıklanmaya çalışılsa da yoksul bireyin

durumu, onların yoksulluğu kendi anlam dünyalarında nasıl tanımladıklarını kavramayı da gerektirir. Mevcut yoksul sayısı, yoksulluk sınırı, açlık sınırı, çalışan yoksulun tanımlanması için hesaplanan ekonomik günlük geçim miktarı, politika yapıcıların yoksullara harcadıkları sosyal yardım tutarları ve işsizlik ödenekleri niceliksel olarak bir durumu ortaya koymaktadır. Ancak yoksulluğun bunların da ötesinde içerdiği anlamlarına da bakmak gereklidir. Yoksulluğu sadece ekonomi boyutu ile düşünmek; sosyokültürel bağlamı, yoksullukla baş etme stratejilerini, yoksulların kendi aralarında kurdukları dayanışma örüntülerini, hayatını idame ettirme çabalarını, çalışma koşullarını göz ardı etmek anlamına gelecektir (Erdoğan, 2007: 45).

Yoksulluğun sadece ekonomik açıdan yokluk olmadığı daha önceden ifade edilmiştir. Yoksulluk aynı zamanda ekonomik olduğu kadar da sosyal ve psikolojik bir olgudur. Bu bağlamda “normal” olan her şeye karşı bir mahrumiyet taşımaktadır (Bauman, 1999: 59-60). Neredeyse tüm yoksulluk tanımlarında, refah sahibi olmanın iyi bir durum olarak algılanması paydaş noktalardan bir tanesidir. Yoksulluğu sahip olunan refah düzeyi ile açıklayan yaklaşımlardan biri için refah durumunun iyi ve kötü olarak belirleniminde temel ölçek, hane halklarının veya bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli gelire sahip olup olmadıklarıdır. Burada gelir ve tüketim eşik olarak alınmaktadır. En azından diğer yaklaşımlara kıyasla en geleneksel görüş bu yöndedir ve bu görüşe göre yoksulluk, maddi yoksunluk olarak görülmektedir. Diğer bir yaklaşım ise yoksulluğu, refah düzeyi, bireyin sahip olduğu tüketim ürünleri üzerinden gıda erişimi, barınma imkânları, sağlık hizmetlerine ve eğitim hizmetlerine ulaşım gibi faktörler ekseninde ele almaktadır. Diğer bir yaklaşım; bireyin toplumsal üretim ve tüketim örüntüleri içerisinde ne kadar etkin olduğuna dair görüşleriyle ön plana çıkan Amartya Sen (1987) tarafından geliştirilmiştir. Yoksulluk, “kötü sağlık, güvensizlik, düşük özgüven, güçsüzlük hissi ya da ifade özgürlüğü gibi hakların yokluğu” (Haughton ve Khandker, 2009: 2-3) gibi, çok yönlü durumlarla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla yoksulluk, çok kapsamlı anlamlara denk düşebilmekte ve içerisinde epey güç açmazlar barındırmaktadır (Haughton ve Khandker, 2009: 2-3). Yoksulluk, bireyin kendi yaşamını kurma kapasitesinden yoksun olması anlamına da gelmektedir. “İnsan hakkı ihlali” olarak görülebildiği gibi, “küresel adalet ve eşitlik” temalı tartışmalar bağlamında da değerlendirilmektedir (Koray, 2010: 3). Sadece gelir yetersizliğine bağlı olmayan yoksulluk, temel hak bağlamında da birtakım eksiklikleri ima eder. İnsan onuruna yakışır, üretken ve özsaygılı bir yaşam sürmek için gerekli kaynaklara ulaşmadan yoksun olma hali, yoksulluk ile doğrudan ilişkilendirilmektedir (Gül, Sallan Gül ve Memişoğlu’ndan akt. Gül ve Sallan Gül, 2008a: 59). Sonuç itibari ile yoksulluk, sadece iktisadi ya da nesnel açıklamalarla ilişkilendirilemez. Sıklıkla kullanılan gelir, sağlık, eğitim gibi temel kaynakların yanında statü, itibar ve özsaygı/kendilik gibi diğer kazanımlardan mahrumiyete de

işaret eder. Yoksulluk, bireylerin hayat idamelerinin devamlılığı açısından gelir yoksunluğundan, yoksulların insani gelişimleri temeli ve sosyal dışlanma boyutlarına kadar çeşitli tanımlamaları kapsamaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 59).

Mutlak yoksulluk, bireyin ya da hanehalkının asgari refah düzeyine sahip olmamasını ifade eder. Yaşamın idamesindeki bu en düşük sınır, genellikle azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın bir şekilde görülebilmektedir (Gündoğan, 2008: 43). Asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesinde, gıda tüketimi elzem bir konudur. “Temel ihtiyaçların maliyeti, gıda enerjisi ve gıda paylaşımı”ndan yoksunluk, gıda yoksunluğunu belirlemektedir (Gündoğan, 2008: 43). Mutlak yoksulluğun gıda tüketimi üzerinden ele almak, bireyin asgari geçim düzeyini gösterir. Açlık sınırında veya açlık sınırının altında yaşayan yoksul, barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçlardan da yoksun kalabilmektedir. Yoksulluk, bireylerin erişebildikleri kaynakların (gıda, beslenme) dışında ve bu kaynakların aktif bir biçimde kullanılıp kullanılmaması ile bağlantılıdır (Sen’den akt. Mingione, 2013: 4). Bu doğrultuda yoksulluk, bireyin temel ihtiyaçlarını, sağlık, cinsiyet ve yaş çerçevesinde nasıl gerçekleştirebildiği ile açıklanmaktadır.

Literatürde bazı yoksulluk tanımlamalarında ailelerinin temel gıda maddelerine erişememesi, açlık durumu ile karşı karşıya kalmaları mutlak yoksulluk olarak tanımlanırken bazı yoksulluk tanımları ise toplumdaki ortalama geçim standartlarının altında kalan göreceli bir yoksulluk tanımlaması yapmaktadır (Townsend, 1979: 914). Sadece günlük kişi başına düşen maddi gelir ile yoksulluğun açıklanamayacağını savunanlar ise, yoksulluk kavramını göreceli ya da nispi yoksulluk ile açıklamaya çalışmaktadırlar. Nispi yoksulluk, “insanın bir toplumsal varlık olmasından yola çıkarak; farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha ziyade gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır” (Topgöl, 2013: 280). Bir başka deyişle “göreceli yoksulluk, her ülkeye göre değişen bir toplumun günlük yaşama katılma maliyetinden hareketle, her bir toplum için geçerli olan, geniş bir yaşam standardı düşüncesine dayanır” (Taş ve Özcan, 2013: 295) Yoksulluk bir değer yargısıdır. Yoksulu tanımlarken değer yargıları yansıtılır (Townsend, 1979: 37). Bourdieu’nun (1993) da öne sürdüğü gibi, sanayileşmiş toplumlar aşırı yoksulluğu azaltmada çok iyiydiler fakat bir farklılaşma süreciyle göreceli yoksulluğun gelişimini destekleyen sosyal alanları çoğalttılar (Bourdieu, 1993’den akt. Crettaz, 2011: 13). Dolayısıyla göreceli yoksulluk hem ekonomik etmenlerin hem de toplumsal olarak kabul görmüş faaliyetlere erişimin, başta yaşama hakkı olmak üzere temel hakların son derece kısıtlı hale gelmesi olarak tanımlanabilmektedir. Göreceli yoksulluk bireysel bir yaklaşımdan çok yoksulun dahil olduğu toplumsallık çerçevesinde değerlendirilmektedir (Şenses, 2001: 91). Göreceli yoksulluk, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre

değişkenlik gösterebilmektedir. Castells, yoksulluk ve aşırı yoksulluk kavramlarını birbirinden ayırır; yoksulluğu belirli bir dönemde asgari geçim düzeyi için yeterli kaynaklara sahip olamama durumu olarak tanımlar. Aşırı yoksulluk ise, toplumdaki gelir dağılımının en altında bulunan, derin bir ekonomik ve sosyal yoksunluk anlamına gelmektedir (Castells, 2010: 70-71). Yoksulluğun devamlılık halini alması ve yoksulluk durumunun bir sonraki nesile aktararak ilerlemesi ise kronik yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk çok boyutu olan bir olgudur. Ciddi gelir yoksunluğunun olması başlı başına kronik yoksulluğu doğurmamaktadır. Yoksulluğun çok boyutu ve derinliği kronik yoksulluğun başat etmenlerini oluşturmaktadır (Hulme vd., 2001: 10). Sürekli ve kısa dönemli yoksulluk tanımları da yapılmaktadır. Eğitimsizlik, topraksızlık, yeterli gelire sahip olamama gibi yapısal etmenler kronik ve sürekli bir yoksulluğa sebep olurken; kısa süreli işsizlik, seyahat gibi nedenler kısa dönemli yoksulluk olarak ifade edilmektedir (Şenses, 2001: 148). Sürekli yoksulluk, toplumsal kabul görme ya da sosyal bütünleşmeyi ve bireyin kendilik duygularının gelişimini zorlaştırırken, aynı zamanda bu imkânlarla sahip olması için gerekli koşulların da önünü kapatarak, engellemektedir (Mingione, 2006: 262). “Bu bağlamda yoksulluk, geçici bir düşüş olmaktan çıkıp içinden çıkılması gittikçe güçleşen bir kısır döngü haline geldiği andan itibaren ciddi bir toplumsal sorundur” (Mingione, 2006: 262). Ekonomik yoksunluk içinde olan yoksulun toplumda kendini gerçekleştirememesi ve toplumda sıradanlaşmış etkinliklere girebilmesini sağlayacak sosyal birikimlerinin olamaması, yalnızca ekonomik bir mesele olmaktan çıkmaktadır. Amartya Sen’in, “yapabilirlik/yetkinlik yaklaşımı” yoksulun toplumda kendini nasıl oluşturmaya çalıştığını kavramak açısından önemlidir. Yapabilirlik yaklaşımı olarak da adlandırılan yetkinlik yaklaşımı, “oluş” (beings) ve “yapış” (doings) kavramlarıyla bağlantılıdır. Yetkinlik yaklaşımında, yoksulların sahip oldukları sosyal ve kültürel kazanımlarını hayatlarındaki gelişmeler açısından nasıl kullanabilecekleri ele alınmaktadır. Yoksulun elindeki kaynakları kullanarak, nasıl daha iyi bir yaşama erişebileceği tartışılmaktadır. Kazanımları ile bulundukları toplumsal sınıftan nasıl ileri gidecekleri yoksulun yetkinliği ile ilgilidir (Sen, 1997’den akt. Pınarcıoğlu ve Işık, 2001: 38). Yoksulun kişisel yeteneği ile ancak yoksulluktan kurtulabileceği ifadesinde beslenme, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel yaşam değerlerine yönelik bir yapabilirlik edinimi savunulmaktadır. Sen’e (2004) göre kişi bu edinimi gerçekleştiremediği takdirde yoksul olarak nitelendirilmektedir (Sen, 2004’den akt. Buğra, 2007: 77). Amartya Sen, yoksulluğu “standart yoksulluk ölçütü” olarak kabul gören maddi imkânların yeterliliğinden veya yetersizliğinden ziyade, pek çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak ifade etmektedir. Ancak “kapasite-yoksulluk yaklaşımı”, maddi imkânların yetersizliğinin yoksulluğun temel nedenlerinden biri olduğunu; diğer bir

deyişle ekonomik yetersizliklerin yoksulluğu meydana getirebileceği görüşünü de inkâr etmemektedir. Anlaşılacağı üzere Sen, kişinin yoksulluğunda ekonomik yoksunluğu da önemli bir etken olarak değerlendirmektedir (Sen, 2004: 126-127). Sen, yoksulluğu tanımlarken merkeze aldığı kapasite-yoksulluğu yaklaşımında düşük gelirin önemine vurgu yapar. Düşük gelir tek başına sorun değildir, bunun yanı sıra yoksulun yeteneğinin üretilmesi üzerinde etkisi bulunmaktadır. Düşük gelir ve düşük yetenek arasındaki araçsal ilişki, farklı sosyo-kültürel temellerde çeşitlilik gösterebilmektedir (Sen, 2000: 87-88). Uluslararası kuruluşlardan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen “insani yoksulluk” kavramına da gerekir. Birleşmiş Milletler yoksulluğu ekonomik tabanlı bir sorun olarak kabul etmekte ve eklemektedir; bu kapsamda temel ihtiyaçlarını karşılayan bir kişinin de yoksul olarak nitelendirilebileceğini kabul etmektedir. Birleşmiş Milletler bu noktada, ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan yoksunluk durumlarına göre yoksulluğu tanımlamaktadır (Arpacioğlu ve Yıldırım, 2011: 61). Yoksulluğun nedenleri kültürel faktörler ve yapısal unsurlar bağlamında açıklanmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 58). “Yoksulluğun nedenleri, yoksulluğu kişilerin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı, tutumluluk derecesi ve gösterdikleri çaba gibi kendi kişisel özellikleriyle ilişkilendiren ve yoksulları ‘yoksulluğun hem kurbanı ve hem de nedeni’ olarak gören” (Şenses, 2001: 145- 146), kültürel yaklaşımda, “bireysel refah ve sorumluluk, sosyal ve kültürel bütünleşememe, sosyal dışlanma, ayrımcılık, çalışma refahı” vb. kavramlar kültürün elzem bir bileşen olduğunu göstermektedir (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 57-58). Bireysel yaklaşım, yoksulluğu doğrudan bireyin sosyal ve kültürel deneyimleri ile ilişkilendirmektedir. Bu yaklaşım, yoksulluğu, mevcut sistem ve gündelik pratiklerin gerçekleştirdiği toplumsal alanla bağlantılı ele almamaktadır. Yoksulluğun nedenleri, kendisinin yeterince çalışmamasına veya sahip olduğu ekonomik birikimi ve kaynakları artırmamasına dayandırılmaktadır (Oktik, 2008: 25-26). Örneğin Herbert Spencer, bireyin yoksulluktan kurtulmak için herhangi bir girişimde bulunmaması sonucunda yoksul kimsenin, yemek yemeyi dahi hak etmediğini savunmuştur. Spencer, devletin yoksullara yardımda bulunsa bile bunun minimum düzeylerde tutulmasını; aksi takdirde bireyin tembellik ve çalışmamak üzerinde ısrar edeceğini ve bu durumun da toplumun her kesimine yayılıp böylece toplumsal bir huzursuzluk (anomi) ve ekonomik başarısızlıklar ile karşılaşabileceğini belirtmektedir. Yoksulluğu, sosyo-kültürel etmenler temelinde açıklayan David Marsland ise, refah devletinin cömertliğine karşın açık bir eleştiri getirmiştir. Yardımların, kitleler üzerinde bir bağımlılık kültürü oluşturduğunu düşünmektedir. Yapılacak yardımların, toplumdaki dezavantajlı gruplara özellikle hasta ve engellilere yapılması gerektiğini, çalışabilir durumda olanlara ise yardımların yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece herhangi bir sağlık

problemi olmayan ya da çalışmasına engel teşkil edebilecek bir deformasyona uğramamış bireylerin, kendi emekleri ile yaşamlarını idame ettirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bill Jordan da, yardımların sadece çalışamayan kesime yapılması sonucunda, alt sosyal sınıfta olup düşük gelirli işlerde çalışanların yardımlardan faydalanma imkânlarının yok olacağı için daha da yoksullaşacaklarını belirtmiştir. Jordan, yoksulluk ile mücadele kapsamında, her kesime yön verecek ve böylece insanları bağımlılıktan kurtaracak evrensel koşutların gerekliliğinin sağlanmasını vurgulamıştır. Refah devleti tarafınca sunulan sosyal yardımların çalışmamaya yönelik bir bağıllık oluşturacağı kanısı etrafında sürdürülen tartışmaları, yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasına yönelik oluşacak bir “yoksulluk kültürü” anlayışı takip etmektedir. Bu yaklaşıma göre yoksul gruplar, toplumun diğer mensuplarına nazaran belirli ve ayrıştırılmış bir çizgide bulunmaktadır. Ancak yoksulların yaşam şekilleri farklı toplumlarda benzerlikler gösterebilmektedir. Yoksulluğa dair kendi değerleri bulunan bu kültür bir alt kültür olarak biçim alıp Oscar Lewis tarafından “yaşam modeli” olarak ifade edilmiştir (Oktik, 2008: 29-32). Yoksulluğun nedenlerini bireysel etmenler ile açıklayan yoksulluk kültürü yaklaşımında Oscar Lewis bazı çıkarımlarda bulunmuş ve yoksulluk kültürünü oluşturan bir takım alt kategoriler belirlemiştir:

“Bireysel özellikler bağlamında; aile yaşamındaki düzensizlik, sevgiden yoksun büyüme, cehalet, şiddet taraflısı olma, sekse düşkünlük, serüven hevesi, içe dönüklükten çok dışarıya açılma, verimlilikten çok zevke, tasarruftan çok harcamaya yönelen bir hayat tarzı, daha az kontrollü ve kararlı, suçluluk duygusu taşımayan, bütün bireylerde öfke, şiddet hatta kan dökücülük özellikleri görülen, kişinin kendini değerli görmemesi, çaresizlik güçsüzlük ve beceriksizlik, çok zor yaşam koşullarının gerçeklerine dayanan bir tevekkül, kendi başına birşeyler başarabileceğine olan inancını kaybetmesi...” (Lewis, tarihsiz; Lewis, 1969’dan akt. Açıkalın, 2019: 142).

Lewis, yoksulluk kültürünü, birçok yapısal unsurun yoksullar üzerindeki belirleyiciliğinden ziyade, yoksul grupların kendine has, özgül bir alt kültür oluşturduğunu ifade eder (Lewis’den akt. Gül ve Sallan Gül, 2008a: 68). Bir başka deyişle Lewis için aşırı bireyselleşmiş modern toplumlarda, sınıfsal olarak ayrıştırılmış yoksullar, maruz kaldıkları marjinal durumlara hem bir uyum hem de bir tepki ile karşılık verirler. Gerçekleştirilen bu toplumsal uyum ve direniş neticesinde, yoksullar egemen olan karşısındaki umutsuzluk ve çaresizlikleriyle başa çıkabilmenin mücadelesi içerisine girerler (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 68). Yani yoksulluk kültürü, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden yoksun grupların, bireyselleşmiş kapitalist düzenin tepki ve koşullarına uyma çabası olarak ifade edilebilir. Bu çaba ise birçok bakımdan toplumsal statüleri yüksek konumda yer alan kimselerin ulaşabilirliği ve yetkinliği üzerinden şekillenen hayal kırıklığı ve umutsuzlukla mücadele kapsamındaki “harcanan emek” olarak

tasvir edilebilmektedir (Aksan, 2012: 14). “Yoksulluğun neoliberal küresel piyasacı ve çalışma refahına dayanan yönelişin bir ürünü ya da çağdaş muhafazakâr yaklaşımların toplum ve kültür anlayışlarının bir yansıması” (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 58) şeklindeki anlamlandırmalar bulunmaktadır. Yoksulluk kültürünün bir yaşam modeli olarak görülmesi anlayışını benimseyen bir diğer düşünür Walter B. Miller, Amerika’nın aşağı tabakasının, yani “işçi sınıfının en aşağı katmanının” da kendine özgü ve farklı bir kültürü olduğundan bahsetmektedir. Bahsi geçen bu kültür, kişisel bir çabalamanın getireceği başarının aksine kader ve şans ile ilişkilendirilmiştir. Lewis’in yoksulluk kültürüne paralel olarak Miller’in geliştirdiği aşağı sınıfın alt kültürü yaklaşımı da, yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılması ve bu şekilde sürekliliğinin sağlanmasına dayanmaktadır. Düşük ve değişken gelir, moral bozukluğu ve kronik işsizlik ile karşı karşıya kalan aşağı sınıf üyeleri kendi ilgi alanlarını yaratmaya yönelik girişim içinde bulunmaktadır. Lewis’in öne sürdüğü yoksulluk kültürü ve Miller’in belirttiği aşağı işçi sınıfı yaklaşımlarında yoksulları “alt kültür” olarak görmek ve bu alt kültürün önce içselleştirilip sonra nesnelleştirilerek nesilden nesile süregelen bir kültür ya da kimlik örüntüleri olarak algılanması ikisinin de benzer noktaları olarak gösterilebilmektedir (Oktik, 2008: 34-35). Kısaca bir yaklaşım olarak yoksulluk kültürü Lewis’e göre şu şekilde özetlenebilmektedir: yoksulluk kültürü yoksulluğu devamlı kılmaktadır, nesil boyu aktarılmaktadır ve yoksulluk kültürünün hâkim toplumsal kültürden ayrıştığı bir biçimi vardır (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 69). Yoksulluk kültürü, yoksulların oldukça bireyselleştirilmiş bir kapitalist toplumdaki marjinal konumlarına hem adaptasyonu hem de tepkisidir. Toplumun sahip olduğu değerleri ve amaçları açısından başarıya ulaşmanın imkansızlığının gerçekleşmesinden kaynaklı umutsuzluk duygusuyla başa çıkma çabasını temsil etmektedir. Lewis’e göre yoksulluk kültürü için en olası adaylar, hızla değişen bir toplumun alt katmanlarından gelen ve zaten oldukça yabancılaşmış olan kişilerdir. Bu doğrultuda, kente göç eden topraksız kırsal işçilerin, geleneksel bir kültüre sahip kırsaldan gelen göçmenlerden daha kolay bir yoksulluk kültürü geliştirmeleri beklenebilir (Harvey ve Reed, 1996: 479). Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus, yoksulluk bireysel olduğu kadar toplumsal ve yapısal unsurlar da barındırır. Örneğin eğitim, işsizlik ve işsizliği oluşturan çalışma koşulları, düşük ücretler, enformel sektör ve ekonomik krizler gibi etmenler yoksulluğun yapısal nedenlerini oluşturmaktadır (Sallan Gül ve Gül, 2008a: 82). Bu anlamda, bireyselci yaklaşımdan farklı olarak yoksulluk, yoksulların kendi kontrol alanları dışındaki yapısal etmenlerle ve sosyo-ekonomik sistemin bütünüyle ilişkilendirilir (Wilson’dan akt. Şenses, 2001: 146). Yapısal yoksulluk anlayışına göre yoksulluk, ekonomik ve toplumsal yapının bir sonucudur. Bu yaklaşıma göre, “istihdam alanı yaratmak, işsizlik durumu ile ilgili olarak programları yeniden düzenlemek gibi çözümler”

önerilir (Oktik, 2008: 48). Yapısal unsurun; kapitalist piyasa ilişkisi, küreselleşme, istihdam yapısı gibi unsurları temel aldığı söylenebilir. Yoksulluğun nedenlerini yapısal etmenlere yükleyen sistem kaynaklı kuramlar ise, yoksulluğu kapitalizmin beslediğini ileri sürmektedirler (Oktik, 2008: 35). Sistem kaynaklı kuramlar yoksulluğun ekonomik yapı, sömürü sistemi ve sınıf üzerinden toplumsal bağlamda irdelenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu yaklaşımda yoksulluk, sınıf temelli bir sömürü üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır (Wright, 1994: 38). Yoksulluk olgusunun, sınıf ve sömürü kavramlarıyla bağlantılı ele alınması, yoksulluğun sömürü ilişkileri içinde oluştuğunu gösterir (Wright, 1994: 43-46). Sistem Kaynaklı kuramlardan biri olan çatışmacı yaklaşım, yoksulluğun devam etmesini, toplumun her kesimine eşit miktarlarda bölüşümün gerçekleşmemesine dayandır. Çatışmacı yaklaşım, yoksulların emek-gücünün karşılığını alamadıklarını savunur. Çatışma kuramlarının, yoksulluğu yapısal unsurlar ve tabakalaşma sistemi ile doğrudan değerlendirdikleri görülmektedir (Oktik, 2008: 36). Yoksulluğun bireysel zayıflık veya başarısızlığın ürünü olmadığını, daha çok toplumsal yapının karmaşık işleyişinin sonucu olduğunu savunan yapısalcı yaklaşımlar da bulunmaktadır (Alcock, 1997: 36). Yoksulluk ve eşitsizlik kapitalist toplumun ürünüdür ve ancak toplumdaki yapısal problemler çözümlendiği zaman yoksulluk son bulabilecektir. Sosyo-ekonomik yapı ve siyasi süreçler yoksulluğun yeniden üretilmesine neden olduğu düşünülmektedir. Fakat toplumsal yapı değişime açıktır, değiştirilebilir, belirli yönleri iyileştirilebilir veya yeniden yapılandırılabilir (Alcock, 1997: 42). Çatışma kuramcıları, yoksulluğu toplumun yapısının temel kökeninde aramaktadır. Townsend, sınıf kavramını daha çok Weber'e yakın kullanır. Townsend, "sınıf altı" kavramı ile aşağı tabakalarda yer alan bireylerin, ekonomik yoksunluk içerisinde oldukları gibi aynı zamanda sosyal statülerinin de bulunmadığına vurgu yapar. Ralph Miliband'a göre de sınıf altı, işçi sınıfının en dezavantajlı bölümünü oluşturmaktadır (akt. Oktik, 2008: 36-38). Sınıf-altı ekonomik bağlamda ezilen fakat sınıf sistemi içerisinde sömürülmeyen bireylere işaret eder (Wright, 1994: 48). "Sınıf-altı toplumun genel değerlerini ve özelemlerini paylaşmayan, toplumsal düzeni ve dengeyi tehdit eden, kültürel yabancılaşma içinde bulunan ve bu nedenlerle yoksul olan ve bu değerleri de kuşaktan kuşağa aktaran toplumsal grubu ifade eder" (Alcock'dan akt. Açıkalin, 2019: 144- 145). Townsend yaşlıların "sınıf altı statüsü"nde yaşadıklarını ileri sürüp sonrasında bu kapsamı genişleterek engellileri ve kronik hastaları kapsayacak şekilde genişletmiştir (Townsend, 1979'dan akt. Alcock, 1997: 27). Murray'a göre sınıf altı, genelde sosyal yardımlar ile geçimini sağlamayı tercih ederek bir bakıma bağımlılık kültürünü oluşturmaktadır. Bağımlılık kültürü ile çalışmamaya alışmış, sosyal yardımları adeta yaşamını idame ettirme aracı olarak gören ve kentin istisna bölgelerinde ikamet eden bu kesim, kentin yerlisi için toplumsal huzursuzluk teşkil etmektedir. Sınıf altını

yoksulluğun türlerinden biri olarak gören Murray, tıpkı yoksulluk kültürü yaklaşımını benimseyen Lewis ve Miller gibi, yoksulluğu kültürel bağlama indirgeyip bireyselleştirmiştir. Murray'a göre yoksulluk kişinin zayıflık veya becerisizliğinden kaynaklanan bir sonuç olarak görülmektedir. Bu yaklaşım bireysel neden içeren patolojik bir sosyal modeldir (Murray, 1990; 1994'den akt. Alcock, 1997: 30-36). Çoğu Marksist kuramcılara göre yoksulluk olgusu, sermaye sahibi sınıfın faydacı tutumuna hizmet eden, ezilen bir sınıfa karşılık gelmektedir. Yöneten sınıf, üretim ilişkilerinde yoksullardan maksimum yarar sağlayarak onların emek-gücünü üretim süreçleri için kullanmaktadır. Bu sebeple aslında yoksulluk, işlevselci bir perspektif ile kâr sahiplerine çeşitli olanaklar tanımaktadır (Oktik, 2008: 38). Yoksulluğun, zenginliğin varlığı karşısındaki işlevlerini anlamak adına Gans, toplumlarda yoksul olmayan kesim için yoksulluğun bir zarar değil aksine yarar sağladığını ileri sürmektedir. Varsıllar için yoksulluk, herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Gans, yoksulluğun işlevlerini yoksul olmayanlar açısından belirleme girişimindedir. Bu belirlenimler, her doğal ekonominin içinde bulunan ve genelde çoğu kişinin yapmak istemediği işleri yoksulların yaptığı bir anlam çerçevesi içerisinde ifade edilmektedir. Oldukça düşük ücretlerle, toplumun büyük bir kısmının kaçındığı/yapmak istemediği işleri yapan bu yoksul kesim, böylece endüstrilerin varlığını yeniden üretmektedir. Gans'a göre yoksulluğun azaltılması için çalışan kurumlar, kendi istihdamları ve iş akışları için bizzat yoksulluktan beslenmektedir. Yoksulluğun varlığının zenginlerin faydasına olduğunu belirtir (Gans'dan akt. Oktik, 2008: 41- 42). Sistem Kaynaklı kuramların devamında Bağımlılık Kuramları da yoksulluk olgusunu ele alan bir diğer yaklaşımdır. Bağımlılık yaklaşımının önde gelen kuramcılardan Samir Amin, Alain de Janvry ve Carlos Garramon gibi isimler, bağımlılık kuramının birinci dünya ülkelerinin lehine işlediğini ifade etmektedirler (Oktik, 2008: 43). Özellikle 1960'larda Andre Gunder Frank tarafından aktüellik kazanan bağımlılık teorisi, merkez ülkeler kapsamında küresel kapitalist ülkelerin bulunduğu, çevre ülkeler kapsamında ise daha az gelişmiş ülkelerin yer aldığı ülkelerden oluşmaktadır. Merkez ülkeler, çevredeki yoksul ülkelere beslenmektedir (Oktik, 2002: 194-126'den akt. Oktik, 2008: 43-44) Neo-Marksistler olarak da betimlenebilecek Bağımlılık Okulu düşünürleri, yoksulluğu tamamen dış faktörlere bağlamaktadırlar. Marksist söylemlerce yoksulluğun sebebi bizzat o toplumun yapısal unsurlarında aranmaktayken, Bağımlılık Okulu'na göre bu sebep yoksul olan ülkelerin, gelişimini tamamlamaya yakın/tamamlamış ülkelere olan bağımlılığı üzerinden açıklanmaktadır. Hem Marksist teori hem de Bağımlılık Okulu için temel benzeşim noktası ise yoksulluğun bireysel olarak anlaşılamayacağı kanısındaki ortaklıklarındadır (Çıngı vd., 2011: 36).

Yoksulluğa dair kuramsal yaklaşımların bir diğeri ise Jargowsky ve Bane tarafından geliştirilen, yoksulluğu hem süreç hem de belirleyicileri çerçevesinde sınıflayan yaklaşımdır. Buna göre yoksulluk, hane halkındaki bireylerin uzun vadeli yoksulluğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda bu tanım, nesilden nesile aktarılacak kültürel bir anlamda taşımaktadır. Çevresel ya da mekânsal yoksulluk ise eski ve yıpranmış ev/ev eşyalarını, yoksul mahalleleri ve işsizliğin tüm alana hâkim olduğu mekânları tasvir etmek için kullanılmaktadır. Sınıf altı yoksulluğu da norm dışı davranışların ve tutumların sergilendiği, “kötü” alışkanlıkların yaygın, istihdama katılımın düşük olduğu, suç işleme oranlarının yüksek, evlilik oranlarının ise düşük olduğu ve sosyal yardımlara bağımlı olan kimselerin nitelendirilmesinde kullanılmaktadır (Jargowsky ve Bane 1990’ dan akt. Gül ve Sallan Gül, 2008a: 59-60).

Yoksullukla ilgili bir başka yaklaşım DiNitto ve Johnson tarafından yapılmıştır. Bunlar: Yoksunluk olarak yoksulluk (poverty as deprivation), eşitsizlik olarak yoksulluk (poverty as inequality), beşeri sermaye olarak yoksunluk (poverty as lack of human capital), kültürel yoksulluk ya da yoksulluk kültürü (culture of poverty), sömürü olarak yoksulluk (poverty as exploitation) ve yapısal yoksulluktur (poverty as structure). Yoksulluğun yoksunluk olarak tanımlanmasında; temel ihtiyaçlar dahilindeki gıda, barınma, giyim ve bunların yanısıra; bakım ve onursal bir hayat sürdürmek için temel ihtiyaç maddelerindeki yetersizlik olarak belirtilmektedir. Eşitsizlik olarak yoksulluk tanımlanmasında; eşitsizlik göreceli yoksunluk olarak tahayyül edilmekte olup toplumdaki gelir dağılımındaki eşitsizliğe vurgu yapılmaktadır. Sosyal sermaye olarak yoksulluk tanımlaması; yoksulların iş gücü piyasasında ekonomik verimliliğinin düşüklüğünden dolayı yoksul olduklarını belirtmektedir. Kültürel yoksulluk sınıflandırması ise yoksulluğun zincirleme biçimde kuşaktan kuşağa aktarıldığını, yalnızca gelirdeki kısıtlılık değil aynı zamanda öz saygı yitimi, yabancılaşma ve topluma karşı kayıtsızlık durumunu içermektedir. Sömürü olarak yoksulluk ise toplumdaki hâkim sınıfın sömürsünün bir türü olarak tanımlanmaktadır. Egemen sınıf tarafından sömürülen yoksulun muhtaç konumundan sıyrılabilmesi için toplumun sınıfsız bir şekilde yeniden yapılandırılmasından geçtiğini ifade edilmektedir (DiNitto ve Johnson, 2016: 108-127). Kültürel yoksulluk, yoksulların düşük kazançlarının yanı sıra “miskinlik (apathy), vurdumduymazlık gibi davranışsal” bileşenleri de barındırmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 60). Son yoksulluk türü ise yapısal yoksulluktur. Yapısal sorunlar nedeni ile toplumdan dışlanmış kesim için Karl Marx “lumpen proletarya” (lumpen-proletariat) terimini kullanmıştır. Daha çok 1960’larda gündemde olan bu kavram, ekonomik olarak izole olmuş bir grubu nitelemektedir (Marks’dan akt. DiNitto ve Johnson, 2016: 126). Yapısal yoksulluk kavramsallaştırmasında, yaşadığı “ayrımcılık” sebebiyle toplumsal sınıf veya grupların “dikey hareketlilik” gösterememeleri

yansıtılmaktadır. Bu kavramsallaştırmada üzerinde daha çok durulan esas nokta ise “kapitalist yapının içinde barındırdığı çatışan koşullardır”. Toplumdaki çalışan kesimde “mesleki yapı” ve “ücret” lerdeki ayrışmalar ile iyi bir eğitime sahip olmayan ve düşük kazançlı iş gücü için kısıt imkanlar, yoksul bireylerin çalışma koşullarının dar bir alana sahip olmasına neden olmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 62-63).

Wright’a göre Marksizme göre sistem devamlılığını sağlayabilmek için her zaman düşük ücretlere tabi bir işçi sınıfı yaratmaya çalışır. Marx’ın lümpen proletarya dediği bu sınıf, önce sistemin dışında bırakılarak üretim sürecine dahil edilmezler. Daha sonra da hiç kimsenin yapmak istemediği işlerde çalışmak zorunda bırakılırlar (Wright, 1994: 47- 48). Modern toplumdaki yoksulluk biçimleri bir alt sınıfın ortaya çıkmasındaki tartışmaların örtük nedenleri arasındadır (Alcock, 1997: 36). Neoliberal politikaların her alana olduğu gibi çalışma hayatına da nüfuz etmesi, sadece çalışan yoksul kesimi değil, yoksulluk olgusu ile nitelendirilebilecek tüm toplumsal grupları da derinden etkilemiştir. Neoliberal politikalar, “yoksulluğun belirli bölgelerde aşırı yoğunlaşmasının yol açtığı sorunlara, etnik ayrımcılığa, mekânsal ayrışmalara, ekonomik krizlerin yol açtığı yaygın işsizliğe vb. çözüm üretemediği görülmektedir” (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 72). Neoliberal yaklaşımda yoksulluğun çözümü için bireyler iş piyasasına dahil edilip, çalıştırmaya yönlendirilmelidir. Neoliberal yaklaşım devletin piyasanın işleyişini serbest bırakarak, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında müdahaleden uzaktır. Neoliberal yaklaşıma göre devlet müdahalesi, bireyleri bağımlılığa teşvik ederek bireylerin kendi yeterliliklerini baltalayarak yoksulluğu daha da kötü bir duruma soktuğu düşünülmektedir (Alcock, 1997: 44).

“Günümüzde yoksulluğun ulaştığı aşamada, yoksulluğu bireysel sorumluluk, gönüllü dayanışma ve kişisel vicdan anlayışı çerçevesinde ele almak, aile dayanışmasından medet ummak ya da var olan geleneksel ilişkilere dayanan bir sosyal koruma ağı hedeflemek yetersiz kalacaktır. Böyle bir yaklaşım ve politika oluşturma süreci, yoksulluk sorununun çözümünün kişi vicdanlarına, otoriter ve baskıcı cemaat ağlarına terkine yol açarak, yeni yoksunluklar ve yoksullar ortaya çıkarma riski taşımaktadır” (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 88).

Noeliberel yaklaşım yoksulluk kültürü yaklaşımına dayanarak yoksullar, sorumsuzluk, sosyal yardım bağımlılığıyla nitelendirilmiştir. Böylece yoksullar çalışmaya istekli olmayan ve “sosyal yardımları hak etmeyen” grup olarak değerlendirilmektedir (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 78). Fakat “hak etme ya da etmeme, belirli bir zaman diliminde toplumun egemen kültürel değerlerince ve kurullarınca belirlenmektedir” (Gül ve Sallan Gül, 2008a: 78).

1.1.2. Sosyal Dışlanma Faktörü Olarak Yaş Ayrımcılığı

Günümüzün yeni kentsel yoksulluğu, ekonomik yoksunluktan daha fazlasını barındırır. Günümüzde yoksulluk, birçok yoksunluğu içerisinde taşımaktadır. “Sosyal dışlanmanın yoksulluğa neden olması mümkün olduğu gibi yoksulluk da sosyal dışlanmaya neden olabilmektedir” (Şahin, 2010: 72). Sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal ve politik yönleri söz konusudur.

Başlangıçta Fransa'da geliştirilen sosyal dışlanma kavramı, daha sonrasında Avrupa Komisyonu tarafından kendi bünyesinde yapılan siyasi tartışmalar ve araştırma programlarıyla geliştirilmiştir. Batı Avrupa'da refah devletinin krizi sonrasında yoksulluk, eşitsizlikler ve sosyal haklardan dışlanma gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Sosyal dışlanma; iş gücü piyasası esnekliği, refah devletinin krizi ve atomize hale gelen bireylerin sayısındaki artışla ilgilidir (Bhalla ve Lapeyre, 2004: xv). Sosyal dışlanma, sosyal uyumu etkileyen sorunlara işaret eder. Sosyal dışlanma düzenli bir iş ve etkili bir sosyal ağdan dışlanmayı ifade eder (Bhalla ve Lapeyre, 2004: 1). Dinamik bir dizi bileşeni içeren sosyal dışlanma kavramı (Çakır, 2002: 83; Şahin, 2010: 72), belirli bir mekânda ikamet eden kişinin toplumdaki sosyal pratiklere katılamamasını yansıtmaktadır (Percy-Smith, 2000: 4). Sosyal dışlanma bireysel veya kolektif olarak, sosyal uyum, toplumsal bütünleşme ya da dayanışmayı oluşturan sosyal ilişkilerden bir kopma sürecidir. Böylece sosyal dışlanmaya uğramış bireyin, toplumsal kurum ve toplumsal aidiyet kimlikleri zedelenmiştir. Sosyal dışlanma, toplumun normatif olarak öngörülen faaliyetlere katılımını engeller. Öz saygı ve kimliği aşındırarak, bireysel hedeflere ulaşmak için olan kişisel yetenekleri azaltır (Silver, 2007: 1). Çakır'ın da (2002: 99) belirttiği üzere, “geçimlerini sürekli olarak sağlayamayan bireyler toplumla olan bağların yitirilmesi, stres, kaygı ve öz saygının zedelenmesi gibi uzun süreli işsizliğin sonuçları ile karşılaşılabilir.”

Günümüzde, sosyal dışlanmanın başat belirleyicilerini işsizlik ve yoksulluk oluşturmaktadır (Çakır, 2002: 83). Bu bağlamda dışlanma çoklu risklere maruz kalma durumudur. Dışlanma yaklaşımı, bireyleri yoksulluğa iten nedenlere odaklanır (Bhalla ve Lapeyre, 2004: 28). Sosyal dışlanma yoksul bireyi, yetersiz bir gelirin haricinde topluma katılımını engelleyerek çok yönlü bir yoksunluk ve karşılanmamış ihtiyaçların birleşimini içermektedir (Alcock, 1997: 85). Bir diğer özellik, işsizliğin (Çakır, 2002: 86) ve güvencesizliğin sonucunda ortaya çıkan dışlanmadır (Bhalla ve Lapeyre, 2004: 29). Sosyal dışlanmanın temel özellikleri: (a) istihdam fırsatlarındaki eksiklik, (b) eğitim ve yetenek edinme fırsatlarının olmaması, (c) parçalanmış aile yapılanması, (d) yaşlıların aktif, verimli ve sağlıklı yaşam önündeki engeller, (e) sağlık kaynaklarına erişimdeki eksiklik, (f) yetersiz konut koşulları, (g) dezavantajlı gruplar şeklinde tanımlanabilir (Percy-Smith, 2000: 8). Ayrıca sosyal

dışlanma yalnızca iktisadi bir yoksunluğa veya gelirdeki dalgalanmalara odaklanmaz. Aynı zamanda bireylerin veya ailelerin sosyal ve ekonomik durumlarının birey üzerinde nasıl şekillendiği ve deneyimlendiği de unutulmamalıdır (Alcock, 1997: 86). Bu bağlamıyla yoksulluğun “içinde yaşanılan toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olunmadığına odaklanan göreceli yoksulluk kavramı ile sosyal dışlanma kavramı daha yakından ilişkilidir” (Şahin, 2010: 75). Bu durumun nedenini ise bireylerin karşılıklı ve toplumsal bağlarının yıpranmasıdır (Şahin, 2010: 75). Geleneksel hanelerin parçalanması, istenmeyen genç gebelikler, ev sahibi olmama ve suça karışma gibi durumlar, dışlanmanın sosyal yönüyle ilgilidir (Percy-Smith, 2000: 8). Sosyal dışlanmanın politik yönü ise: siyasi haklardaki eksiklik, düşük seçmen katılımı, siyasi süreçlere yabancılaşmayla birlikte ele alınmaktadır. Sosyal dışlanmanın bir diğer ayağını oluşturan politik boyutta, kişilerin politika süreçlerine katılma ve politikayı etkileme eylemlerinde yoksunluklar bulunmaktadır. Örneğin göç edenler, göçmenlik statüleri nedeniyle siyasi haklara sahip olmayabilirler. Oy kullanmak için resmi süreçlerden mahrum kalabilirler. Diğer bir yandan ülke vatandaşları yerel veya ulusal seçimlerde oy kullanmayabilirler. Yani resmi siyasal süreçler siyasal faaliyetleri bir bütün olarak kapsamayabilmektedir. Sosyal olarak kabul edilebilir siyasi katılım biçimlerinden kopma ve resmi iletişim kanallarına olan güvensizlik, sosyal düzensizliğin gerçekliği değilse de potansiyelini yaratmak için bir hayal kırıklığı ve öfke duygusu ile birleşebilmektedir (Percy-Smith, 2000: 10). Sosyal dışlanma, bireyin içinde bulunduğu toplumda politik olarak söz hakkı sahibi olmasına engel oluşturur. Bu konuya ilişkin gerekli bilgi ve ilgiden de uzaklaşmaktadır. Ayrıca yoksulluk, pek çok kez “edilgen, içe gömülü, kendisi ile ilgili karar alma süreçlerinin öznesi olmama durumuna açıklık gösterdiğinden bu durumdan bir eksik yurttaşlık profili” (Aytaç, 2013: 84- 85) ortaya çıkmaktadır. Yerinden edilmiş, kriminalize olan ve kentin çeperlerine itilmiş olan dışlananlar, döngüsel olarak sosyal ve mekânsal boyutta dışlama süreçlerine maruz kalabilirler (Silver, 2007: 13). “İşsizler, çalışan yoksullar, evsizler, geçici ve güvencesiz emek işçileri ve sayısız alt kültürel marjinalizasyonlar” (Aytaç, 2013: 66), küresel dünyanın yeni eşitsizliklerine karşılık gelmektedir. “Yeni yoksul alt sınıf üyeleri”, sosyal ve kültürel olarak kentsel deneyimlerin dışında kaldıkları için kent ekonomisine de dahil olamamaktadırlar (Aytaç, 2013: 66). Sosyal dışlanmanın çevresel yönü hem sosyal hem de mekânsal yönüyle ilgilidir. Sosyal dışlanma döngüsünün çevresel boyutunda ise, mekânsal ayrışma, yetersiz konut koşulları, yerel hizmet sağlayıcılarındaki eksiklik ve destek ağlarının zayıflaması gelmektedir. Mahalle düzeyinde sosyal dışlanma göstergeleri çevresel bozulmayı, yetersiz konut stokunu, yerel yönetimin yeterli hizmet sağlayamamasıdır (Percy-Smith, 2000: 10). Ruhsal ve fiziksel hastalıklar, yetersiz eğitim, düşük beceri seviyesi, benlik saygısı ve

özgüven kaybı, sosyal dışlanmanın bireysel yönünü oluşturur (Percy-Smith, 2000: 9). Düşük gelirin dışında işsizliğin psikolojik yıkımları, çalışmak için gerekli olan motivasyonun kaybı, kişisel beceri ve özgüvendeki azalış, hastalıklarda artış, aile ilişkilerinin bozulması sosyal dışlanmanın derinleşmesi olarak görülebilmektedir (Sen, 2000: 94). Mekânsal dışlanma ise, genellikle dezavantajlı grupların kentin çeperlerinde yığılarak toplanmasını ifade eder. Bu durum, o mekânda yaşayan bireylerin özelliklerine bakılmaksızın, bölgenin dezavantajlı olarak damgalanmasına ve sonuç olarak daha fazla dışlama sürecine (yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin geri çekilmesi gibi) maruz kalmalarına neden olabilir. Mekânsal olarak dışlanarak daha görünür hale gelen yoksullar, bir yandan politika geliştiricilerin merkez noktası halini alabilirken bir yandan da işverenler tarafından mekânsal ayrımcılığa maruz kalabilmektedir (Percy-Smith, 2000: 9-11).

Genel bir ifadeyle sosyal dışlanma, “toplumla bireyin sosyal bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel sistemlerin tümünden, kısmen veya tamamen yoksun olma dinamik sürecini” (Çakır, 2002: 84) ifade eder. “İşsizlik ve yoksulluk arasında doğrudan bir ilişkinin izini sürmek her zaman mümkün olmasa da, iyi bir iş bulmanın güçlüğü sosyal dışlanmaya neden olan yoksullaşma döngülerinin oldukça etkili bir unsurudur” (Mingione, 2013: 37). Temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelir olmayan, istihdamda olsa bile hayat idamesinde başkalarına muhtaç olan kimi yaşlı ve çocuklar (Çakır, 2002: 87) “sosyal politikalar aracılığıyla desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır” (Şahin, 2010: 72). Sosyal dışlanma aynı zamanda ‘sosyal sermaye’ eksikliği olarak da tanımlanabilir. Putnam, sosyal sermayeyi toplumsal ağların varlığı, sivil katılım veya toplumsal ağlara katılım, toplumdaki diğer üyelerle dayanışma, eşitlik ve toplumsal kimlik duygusu ve toplumsal güven, yardım ve destek normları olmak üzere dört biçimde gruplandırmıştır (Putnam, 1993; 1995’den akt. Percy-Smith, 2000: 7). Levitas’ın sosyal dışlanmaya yönelik üç farklı yaklaşımı bulunmaktadır. İşsizleri iş gücü piyasasına yeniden entegre etmeye odaklanan bütünleştirici yaklaşım; dışlanmanın nedenlerini öncelikle düşük gelir ve kaynak eksikliğine bağlayan yoksulluk yaklaşımı; dışlanmanın sonucunu bireysel ahlaki başarısızlıkla ilişkilendiren ‘sınıfaltı’ yaklaşımıdır. Özetle sosyal dışlanma kavramı yapısal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkarak politika ve refah rejimlerinin özgülüğü aracılığıyla gerçekleşen, bir durumdan çok süreçler kümesini ifade eden ilişkisel bir kavramdır. Bir birey ya da grubun sosyal dışlanmanın birden çok yönüyle karşılaştıklarında, dışlayıcı süreçlere karşı kırılgan olma durumları yüksektir (Levitas, 1996’dan akt. Percy-Smith, 2000: 7). Sosyal dışlanma tehdidi ile daha fazla yüzleşme ihtimali bulunan kesimin işsizler olduğu yukarıda da belirtilmişti. “İstihdam olanaklarının kısıtlanması, yeni işsizlerin ortaya çıkmasının yanında, bir süredir işsiz olanların tekrar iş bulma şanslarını

da kısıtlamaktadır. Uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma bakımından büyük bir tehlike olarak varlığını sürdürmektedir” (Çakır, 2002: 91). Uzun dönem işsizlikten kaynaklı ekonomik sorunlara ilaveten siyasi ve sosyokültürel yaşamdan itilen çoğu yoksul gibi çalışan yoksullar da günümüz yoksulluğunun bir görünümüdür (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 68).

Araştırmamızın konusunu oluşturan yaşlı çalışan yoksulluğu sosyal dışlanma süreçlerinden oldukça etkilenmektedir. Bu noktada “yaş ayrımcılığı”dan (ageism) bahsetmek faydalı olacaktır. Yaş ayrımcılığının da farklı nedenleri vardır. Yaş ayrımcılığı bireyin yaşına bağlı olarak kişiye yöneltilen olumsuz tutum veya davranışlardır. Diğer kişilerin genç oldukları için yaşlılara yönelttikleri olumsuz tutumlar yaş ayrımcılığını oluşturmaktadır (Greenberg vd., 2002: 27). İş yaşamında işverenler genellikle yaşlı işçilerin artık yeterince performans gösteremeyeceğini varsaymaktadır. Bu nedenle yaşlı çalışanlar, fiziksel veya zihinsel yeteneklerinin gerçek durumuna bakılmaksızın, yaşları ile ilgili yanlış ve basmakalıp düşüncelerle onların iş motivasyonunu olumsuz etkileyen kararlara maruz kalmaktadır. Yaşlı çalışanlar, istihdam piyasasında iki tür sorunla karşı karşıyadır. Bunlardan ilki fiziksel veya zihinsel yeteneklerindeki bozulma nedeniyle iş sorumluluklarını yerine getirmedeki zorluklardır. İkincisi ise yaşlı çalışanların aslında fiziksel veya zihinsel durumlarında bir bozulma olmasa bile, işveren tarafından yaşlı işçinin sağlık durumunun kötüleşeceği varsayımdır. İşverenler, bu varsayıma göre hareket ederek, yaşlı çalışanlarının her birinin genel yeteneklerini ve çalışma yeterliliğini test etmeden veya değerlendirmeden, ilerleyen yaşla eşzamanlı olarak fiziksel ve zihinsel bozulmanın meydana geldiğini varsayar. Bu durum yaşlı çalışanların istihdam aralığını ciddi şekilde sınırlamaktadır (Gregory, 2001: 5-6).

Yaşlı çalışanlara ilişkin yaygın işveren algıları şu şekildedir: yaşlı çalışanlar genç çalışanlara göre daha az üretkendir, yeni beceri öğrenmeye daha az yatkındır ve ilk fırsatta emekli olmayı planlar (Gregory, 2001: 24). Bu tarz basmakalıp yargılar iş piyasasında yaşlı çalışanların karşılaştığı güçlükler arasındadır. İstihdam piyasasında her yaş grubundaki çalışan yaş ayrımcılığına maruz kalabilse de yaşlı çalışanların yaş ayrımcılığına maruz kalması genç çalışanlara göre daha sıktır (Özen ve Özbek, 2017: 559) İşverenler için genç çalışanlar “dinamik” ve “güçlü”dür. Çoğu zaman bu basmakalıp düşünceler ve varsayımlar genç çalışanı yaşlı çalışana tercih eden istihdam kararlarına yol açmaktadır (Gregory, 2001: 24). Yaşlı çalışanların iş piyasasında maruz kaldıkları yaş ayrımcı ifadeler bireylerin sosyal dışlanma boyutunu etkilemektedir.

Küresel neoliberal politikaların, istihdam piyasaları üzerindeki dönüştürücü etkileri, özellikle kentin çeperlerinde yoksulluğun ve dışlanmanın çok yönlü özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan çalışan yoksulluğu ve çalışan yoksullar iş

gücü piyasasında emekleriyle hayatlarını idame ettirmeye çalışan kesimi oluşturmaktadır. Çalıştıkları halde yoksul olan ve yoksullukları giderek artan bu kesim, aynı zamanda sosyal dışlanmanın tüm boyutlarından etkilenmektedir.

1.1.3. Çalışan Yoksulluğu ve Çalışan Yoksullar

Çalışan yoksul kavramı, literatürde 1970’li yıllardan itibaren karşımıza çıkmaktadır. Bu terim özel olarak ekonomik yoksunluk çeken hane halkını betimlemek için kullanılmaktadır. Düzensiz ve herhangi bir güvenceden yoksun çalışma koşullarıyla geçimlerini sağlayan çalışan yoksulluğu; iş piyasasında yer almayan yoksul kesim haricinde, emeklerini ortaya koyup istihdam ilişkilerinin bir parçası olan çalışan kesimi nitelemek üzere de kullanılabilmektedir (Pena-Casas ve Latta, 2004: 1). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) haftada en az bir saat çalışan bireyleri, işçi olarak kabul etmektedir. İş arayan kimseler ise işsiz olarak nitelendirilmektedir. Bu kesimler haricindeki kişiler ise, çalışma yaşamında aktif olmayan grubu oluşturur. Aile içerisinde ücretsiz çalışanlar da, kendi hesabına çalışan işçi olarak kabul edilmektedir. Yoksulluk ve işçi tanımları birleşerek çalışan yoksul kavramını oluşturur. Çalışan yoksul, yoksul bir hane halkının üyesi olabilir (Andress ve Lohmann, 2008: 8-9). Çalışan yoksul, yılın en az yarısında iş gücü piyasasında istihdam edilen veya iş arayan ve yine de yoksul bir ailede yaşıyandır (Klein ve Rones, 1989: 3). Düşük ücretli çalışma, tam zamanlı bir işte çalışmama ve işsizlik gibi iş gücü piyasasındaki temel sorunlar, çalışanların yoksullaşmasındaki etkilerdir. Ayrıca ailede tek kişinin çalışması ve bakmakla yükümlü çocukların bulunması da yoksulluğu tetiklemektedir (Klein ve Rones, 1989: 4). Temelde düşük ücretli çalışanlar, tek gelirli hanelerdeki işçiler ve çok sayıda hane üyesine bakmakla yükümlü çalışanlar, çalışan yoksulluğu riski altındadır (Wright, 1994: 46; Goerne, 2011: 29). Kişinin yarı zamanlı çalışmasından elde ettiği düşük kazancı, çalışan yoksulluğuna yol açan düşük ücrete değil, düşük iş gücüne bağlılığı olabilmektedir. Düşük ücret kavramını, genellikle çalışılan saat sayısını ve gelirin referans alındığı dönem boyunca iş gücü piyasasında geçirilen hafta sayısını dikkate almaktadır (Crettaz ve Bonoli, 2011: 49).

Çalışan yoksulluğu konusunda iktisadi olmayan göstergeler, yoksulların yaşam ve anlam dünyalarını anlamak noktasında gelirden daha etkili bir teknik olabilmektedir. Sosyal politika hedeflerinin iş gücü piyasasıyla ilgili faydalarının büyük çoğunluğu maddi tabanlı olduğundan (asgari ücretler, vergi ödenekleri, çocuk ödenekleri, aile yardımları, engellilik, yaşlılık, hastalık, işsizlik, dulluk, yemek yardımı, konut sübvansiyonları, çocuk bakımı destekleri vb.) çalışan yoksulluğun iktisadi tanımının kullanılmasına ilişkin çeşitli göstergeler ve çeşitli yoksulluk göstergeleri bulunmaktadır (Crettaz, 2011: 9). Çalışan yoksulluğu sadece

düşük ücret ve gelir eşitsizliği ile açıklanamaz. Hane geliri ne kadar çok kaynak ile beslenirse düşük ücretli çalışma ile çalışan yoksulluğu arasında o kadar az bağlantı kurulur (Andress ve Lohmann, 2008: 17). Çalışan yoksulluğunda yalnızca düşük gelir değil, aynı zamanda bireysel ve hane halkının kazançları arasındaki ilişkinin betimlenmesi önemlidir (Crettaz ve Bonoli, 2011: 66).

Çalışan yoksullar, yoksul hanelerde yaşayan çalışan kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ILO'nun haftada en az bir saat çalışma standardına göre belirlenmiştir (Andress ve Lohmann, 2008: 35). Hanenin yoksulluk riski istihdam modellerine göre sınıflandırılabilir. İlk olarak hanedeki çalışma çağındaki tüm üyelerin tam zamanlı çalıştığı haneler yer almaktadır. Bunlar tek kişilik haneler olabilir, fakat aynı zamanda çift gelirli haneler veya birden fazla yetişkinin bulunduğu diğer haneler de olabilir. İkincisi, “kısmen çalışan haneler” den yani, çalışma çağındaki tüm üyelerinin istihdam edildiği ancak istihdamın tam zamanlı olmadığı hanelerdir. Bu haneler yarı zamanlı çalışan bekârlar veya hanedeki üyelerin yarı zamanlı çalıştığı çift gelirli hanelerdir. Üçüncüsü ise, “tamamen istihdam edilmeyen haneler” dir. Bunlar, çalışma çağındaki tüm üyelerinin çalışmadığı hanelerdir. Bu perspektiften, tam istihdama rağmen eksik istihdam ve yetersiz kazanç sağlama, çalışan yoksulluğunun nedenlerini oluşturmaktadır (Andress ve Lohmann, 2008: 40). Birçok hane halkında kadınlar ücretsiz ev içi emeğinde bulunarak, istihdama katılmayarak aile gelirine katkı yapamazlar. Lister’a (1990) göre bu durum “zaman yoksulluğu” yaratarak, kadınların üzerinden hane halkı geliri ölçeğinde gizlenmiş bir gelir yoksunluğu yaratmaktadır. Ev içi ücretsiz çalışma; çocuk, yaşlı gibi bakmakla yükümlü olunan hane üyeleri genişlediğinde ise, istihdamdan elde edilecek gelir kaybı zamanla ivmelenerek artmaktadır (Alcock, 1997: 106). Hanehalkı durumuna bağlı olarak bazı işçiler, iş gücü arzını sınırlandıran zaman kısıtlamalarına maruz kalmaktadır. Örneğin bekâr anneler tam zamanlı olarak çalışamayabilirler. Çünkü çocuklarına bakmak ile yükümlü olabilirler. Fakat çocuğu olmayan kadınlar çalışma süresi seçiminde serbest davranabilmektedir. Böylece yoksulluk durumunu belirleyen faktörlerden biri de çalışma süresidir (Andress ve Lohmann, 2008: 5). Özellikle kadınların hanedeki konumu sosyal bütünleşme için bir dizi sorun yaratabilmektedir. Hanedeki cinsiyet rollerine dayalı sorunların çözülmemesi kadınları alt sınıfın damgalanmış üyeleri haline getirip, onların toplumsal sosyalleşmelerini başarısız kılmaktadır. Kadınların kısmen cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olan iş gücü piyasasındaki zayıf konumları sebebiyle, bireysel kazanımlarının kendi kendilerini geçindirmeye yetmemektedir. Ayrıca tam zamanlı istihdamlarının annelik yükümlülükleri ile çelişebileceği anlamına gelmektedir. Bahsi geçen kadınların, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün yeniden değerlendirilmesi olmadan, topluma tam içerilmelerinin

nasıl gerçekleşeceğini söylemek zordur (Morris, 1996: 165). Hanenin önemli bir bileşen olduğu çalışan yoksulluğunda, hane halkının büyüklüğü ve kompozisyonu iki belirleyici faktördür. Refah devletinin getirisi olan aile politikası (devletin çocuk başına yaptığı yardımlar), ebeveynlerin çocuk izin programları ve çocuk bakım hizmetlerinin sağlanması refah devletiyle ilgili olan önemli mekanizmaları oluşturmaktadır. Bu destekler, çalışan ebeveynlerin çalışan yoksulluğuna daha derin düşme riskini azaltabilmektedir. Ayrıca alanyazında yoksulluğun, çocukların zihinsel sağlığı ve bilişsel gelişimi üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu tartışılan konulardandır (Crettaz ve Bonoli, 2011: 66- 67). Mevcut bir işte çalışarak hayatını sürdüren nüfusun tüketim gücündeki daralma ve çalışıyor olmasına rağmen temel geçim standartlarına bile sahip olamayanların varlığı, günümüz dünyasında giderek artmaktadır. Bu durum, işsizliği dolayısıyla meydana gelen yoksulluğun dışında yeni bir yoksul kategorisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Aytaç, 2013: 71). Neoliberalizmin emek piyasalarını derinden etkilemesi, çalışanın emek sürecinde hak ettiği ücretleri aşağı çekmesine neden olmuştur. Bu durum da istihdama katılarak temel geçimlerini sağlayamayan çalışan yoksulların varlığını artırmıştır (Ofloğlu ve Balci, 2016: 69). İşsizlik ve düşük ücretler, çalışanların yoksulluk riskini arttırmaktadır. Bir ailede birden fazla çalışanın bulunması, yoksulluk olasılığını önemli ölçüde düşürür. Özellikle yoksulluk, her iki ebeveynin çalıştığı ailelerde nadirdir. Eğitim, gelir üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Düşük eğitim düzeyine sahip bireyler, çalışan yoksullar arasında gelmektedir (Klein ve Rones, 1989: 3). “Yüksek işsizlik oranları kadar, ekonominin ve istihdamın sektörel dağılımı ve niteliği ile iş gücü piyasasının koşulları da yoksulların istihdamı açısından oldukça belirleyicidir” (Gül ve Sallan Gül, 2008b: 365).

Çalışan yoksulluğu üzerine önde gelen çalışmalardan biri de Dasgupta’nın iş gücü piyasasındaki gelir eşitsizliğine dayalı çalışmasıdır. Fiili iş gücüne sahip olmayan yoksullar veya herhangi bir geliri ve mal varlığı olmayanlar (Dasgupta, 1993’den akt. Bhalla ve Lapeyre, 2004: 13) çalışan yoksul olarak nitelendirilmektedir. Uzun yıllar tartışılrsa da ABD tarafından resmi bir şekilde tanımlanan çalışan yoksulluğu; bir yılın en az 189 gününde iş arayan ya da çalışan fakat buna rağmen mevcut yoksulluk sınırının üstüne çıkamayan kişiler olarak kabul edilmektedir (U.S. Bureau of Labor Statistics, 2003: 1). Yine benzer bir tanım, Fransa İstatistik Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Kurum çalışan yoksulları, iş piyasasında minimum 6 ay çalışan ya da iş arayan ve buna karşın üyesi olduğu hane halkının yoksulluk seviyesinin altında kalması şeklinde tanımlamıştır (Pena-Casas ve Latta, 2004: 6). Kanada Ulusal Refah Konseyi (NCW), hane halkı gelirinin yarısından fazlasının maaş ya da kendi hesabına çalışma gelirinden oluşmasına koşut sürerken; İsviçre Federal İstatistik Bürosu ile Avustralya Sosyal Politika Araştırmaları Merkezi ise, çalışma süresine veya elde edilen gelire bakılmaksızın herhangi bir

iş mensup bireyleri çalışan olarak kabul etmektedir. Çalışan yoksullar; istihdam sağlama biçimleri bakımından da tam zamanlı çalışan yoksullar, yarı zamanlı çalışan yoksullar ve kendi hesabına çalışan yoksullar olarak çeşitli alt kriterlerin belirlendiği sınıflandırmalara tabidir (Gündoğan, 2007: 6). Yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere çalışan yoksulluğun belirlenmesindeki temel problem, bu belirlenimin bizzat birey üzerinden mi yoksa bireyin de içinde bulunduğu hane halkı üzerinden mi değerlendirilmesi gerektiği sorunsalıdır (Gündoğan, 2007:7). İstihdam, bireysel bir durum olarak kabul edilse bile yoksulluk, tüm hanede hissedilen ve hane halkının tüm üyelerini ilgilendiren bir husustur (Fall, 2001: 3'den akt. Gündoğan, 2007: 7).

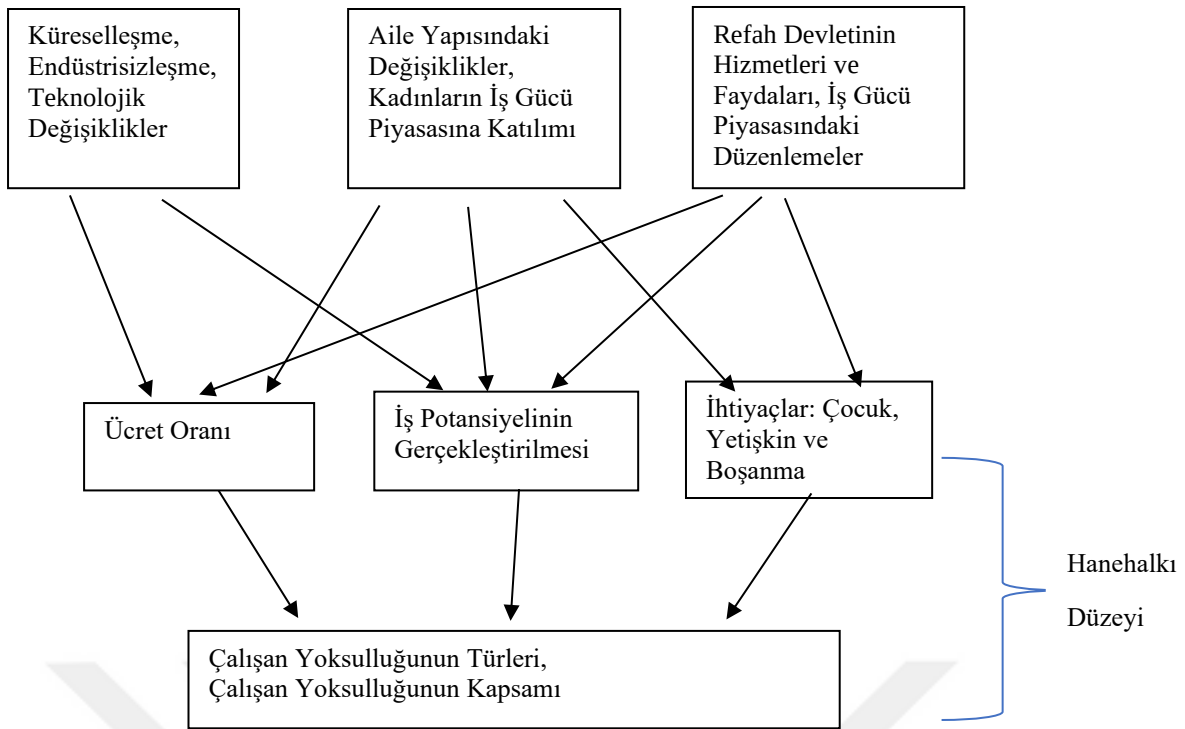
İşsiz ve yoksul olma riski en yüksek olanlar, işçi sınıfı içinde yer alanlar ve özellikle iş gücü piyasasının sınırlarında tanınmış becerilere veya niteliklere sahip olmayanlardır (Alcock, 1997: 24). Ayrıca “Yoksulluk sadece istihdam edilmeme sonucunda ortaya çıkan bir sorun olarak görülmemelidir” (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 72). Çalışan yoksulluğu sadece düşük ücrete ve gelir eşitsizliğine bağlı olarak açıklanamaz. Hane halkı üyelerinin gelir katkısı ne kadar fazla olursa düşük ücretli çalışma ile çalışan yoksulluğu arasında kurulan bağlantı da o derece azalır. Yoksulluk, tamamen bireysel tabanlı bir olgu olmadığı için hane halkı çerçevesinde de değerlendirilmelidir. Çalışan yoksulun yoksulluğunu anlamlandırmak açısından temelde kişinin emek piyasasında çalışıyor olması gibi bireysel ve bulunduğu hanenin mevcut durumu gibi çoğul bir yaklaşımla detaylandırılması gerekmektedir (Majid, 2001: 2). İstihdama düşük katılım, öncelikli olarak bireysel düzeyde önemli olan bir faktördür. Yarı zamanlı, evden çalışma, saatlik çalışma gibi kısa süreli veya dönemlik istihdamda bulunanların çalışan yoksulluğuna düşme riski bir o kadar fazladır. Çalışan yoksulluğu hane halkı bazında değerlendirildiğinde ise, hane üyelerinin iş yoğunluğunun kendi içerisindeki eşit dağılımının da etkili faktörlerden biri olduğu görülür. İstihdama katılımındaki düşük oranın sayıca fazla olması, düşük bir istihdam oranı anlamına gelmektedir. Özetle düşük ücret, düşük iş yoğunluğu genel olarak düşük iş kalitesi, istihdamda bulunanlar arasında yoksulluğun kriterleridir (Fraser vd., 2011: 306).

Çalışan yoksulluğu, yoksul çalışanın hane halkı yapısının bağlamı üzerinden açıklanmaktadır. Çalışan yoksulun hane halkı yapısı, çalışanın yoksulluğunda önemli bir faktördür. Çalışanın geliri, tek yaşama durumunda, kendi geçimini sağlayabilecek iken; hane halkının içerisinde çalışan kimsenin olmaması veya çalışan olmasına rağmen yoksulluk sınırının altında gelire sahip olması çalışan yoksulluğunu ortaya çıkarmaktadır (Pena-Casas ve Latta, 2004: 5). Anlaşılacağı üzere çalışanın yoksulluk sınırının üzerinde bir geçim kaynağının olması, çalışanı yoksulluktan kurtarmak için yeterli bir ölçüt sayılmamaktadır. Fakat bunun tam

tersi de geçerlidir. Yani çalışanın bireysel olarak yoksulluk sınırının altında bir gelire sahip olmasına rağmen bulunduğu hane halkının geliri tarafından desteklenerek de yoksulluk sınırının üstüne çıkması, kimi durumlarda söz konusu olabilmektedir (Strengmann-Kuhn, 2002: 12). Çalışmasına karşın yoksulluktan kurtulamayan kişi, diğer hane halkı üyelerinin de istihdamda bulunmasından etkilenmektedir. Çalışan yoksulluğu hane halkı istihdamından büyük ölçüde etkilenmektedir (Bardone ve Guio, 2005: 1). Çalışanın gelir düzeyi, ancak hane kapsamındaki diğer hane üyelerinin de gelirlerinin toplandığı ve hanedeki kişi sayısının bölüşümünün gerçekleştirildiği durumlarda hesaplanabilir. Bu bağlamda hane halkının sosyo-kültürel yapısının, her hane üyesinin gelire erişiminde eşit bir mesafeye sahip olmama ihtimalini ya da eşit şartlar altında olma ihtimalini etkilemektedir. İkincisi bireysel bir çalışma durumunun kolektif olarak hane bazlı değerlendirilmesi sonucu çalışanın, bireysel çalışması da göz ardı edilmektedir. Bu anlamda ilk olarak çalışmanın bireysel değerlendirilmesinin yapılması, çalışan yoksulluğunu daha iyi anlamada etkili olabilecektir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 70).

Çalışan yoksulluğu, kişinin hem çalışıyor hem de yoksul olması durumu, sadece bireysel bir boyut olan çalışmayı değil, aynı zamanda yoksulluk eşiğinin altında bulunan bir hane halkına mensup olan bireyleri betimlemesiyle de ilgilidir (Eurofound, 2010: 1). Çalışan yoksulluğunu anlamlandırırken hem hanenin geliri hem de, hanede bulunan kişi sayısı baz alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Çalışan yoksul, hane üyelerinin geçimi için ekonomik paylaşım yapabileceğinden ötürü kişinin aldığı ücret ile bireysel bir yoksulluk değerlendirmesi yapmak yetersiz kalacaktır (Kapar, 2010: 54). Aynı şekilde, daha önce de değinildiği üzere, bir kişi yoksulluk eşiğinin çok altında bir ücret elde etmesine rağmen yoksul olmayabilir. Çünkü diğer hane halkı üyelerinin geliri, genel hane halkı gelirini yoksulluk eşiğinin üzerine yükseltmek için yeterlidir. Kişi, yoksulluk eşiğinin çok üzerinde kazanç elde edebilir ancak bir haneyi çalışmayan bireylerle paylaştıkları için yine de yoksul olarak nitelenebilmektedir (Eurofound, 2010: 2).

Çalışan yoksulluğunu etkileyen ekonomik, demografik ve kamu politikaları gibi faktörler, çalışan yoksulluğunun tanımlanmasında bir bileşen olan hane halkı düzeyi üzerinden aşağıdaki şekilde özetlenebilmektedir (Crettaz, 2011: 193).

Şekil 1.1. Ekonomik, Sosyodemografik ve Kamu Politikası Faktörleri ve Üç Çalışan Yoksulluk Mekanizması (Crettaz, 2011: 193).

Yaş faktörü sosyo-demografik özellik bağlamında çalışan yoksulluğuna birçok farklı şekilde etki etmektedir. Genç nüfusun iş gücü piyasasında deneyimleri olmadığı için işsiz kalma veya düşük ücret alma riski daha yüksektir. Çalışma çağındaki genç ebeveynlerin ise, birçok ülkede çalışan yoksulluğuna daha fazla maruz kalması yüksektir. Çünkü bakmakla yükümlü oldukları çocukların varlığı, bu riski arttırabilmektedir. Cinsiyet faktöründen bakıldığında ise, herhangi bir mesleği olmayan ve vasfı bulunmayan kadın çalışanların hizmetler sektöründe daha fazla temsiliyeti ve erkek çalışanlardan daha düşük maaş alma olasılıkları bulunmaktadır. Herhangi bir vasfı bulunmayan çoğu erkek çalışan ise, imalat sektöründe görünür olabilmektedir. Kadın çalışanların işsiz olma veya yarı zamanlı istihdamda olmaları ve tek ebeveynli ailelerin reisi olma olasılıkları daha yüksek olduğundan dolayı daha yüksek yoksulluk riskiyle karşı karşıyadır. Sosyo-demografik içerimin faktörlerinden biri olan eğitim düzeyi ise kişinin yaşam standardının en baskın belirleyicisi haline geldiğinden dolayı eğitim seviyesi düşük çalışanların, düşük ücretli çalışma veya istihdam piyasasında yer edineme riskleri daha yüksektir. Bir diğer belirleyici olan hane tipleri detaylandırıldığında ise, tek ebeveynli ailelerin istihdama katılımdaki hane üyesinin azlığı ve geniş ailelerin geçimlilik ihtiyaçlarının fazlalığından dolayı yoksulluk riski taşımaktadır (Crettaz, 2011: 194). Dolayısıyla bireysel bir çalışma ya da iş arama sürecine ek olarak, çalışan yoksulun hane nitelikleri de çalışan yoksulluğunu tanımlamada önemlidir.

Çalışan yoksulluğunu etkileyen faktörlerden bir diğeri ise düşük ücretlerdir. İş gücü piyasasında çalışanın, yoksulluk düzeyinin altında kalan bir gelir durumu var ise o çalışan yoksul olarak nitelendirilebilir (Kapar, 2005). Bazı çalışanlar düşük ücretler yüzünden yoksul olabilmektedir. Diğer çalışanlar çalışma sürelerini uzatarak yoksulluktan çıkmayı hedefleseler de bu durum çok mümkün olmamaktadır (Crettaz, 2011: 7). Fakat düşük ücretin ne kadar olduğuna ilişkin bir fikir birliği ne devletler ne de sosyal bilimler alanı içerisinde mevcuttur. Ancak yine de mevcut asgari gelirin altında çalıştırılanlar hem hane halkının hem de bizzat kendisinin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için ve dolayısıyla kabul edilebilir bir yaşam standardına sahip olamadığı için düşük ücretlerin temel yoksulluk sebebi olduğu fikri neredeyse tüm disiplinlerce kabul edilebilir bir gerçektir (Gündoğan, 2007: 28-30). Ama unutulmamalıdır ki “her düşük ücretli çalışan, çalışan yoksul olmayabileceği gibi, her çalışan yoksul da düşük ücretli çalışan olmayabilir” (Gündoğan, 2007: 28-30). Çalışan yoksulluğunu anlamak için refah sisteminin iki temel kökeni olan üretim ve gelir dağılımını etkileyen ana faktörlerin hesaba katılması gerekmektedir. Bunlar: (a) iş döngüleri ve ekonomik büyümenin etkisi, (b) sanayileşme sonrası geçilen ekonomide hangi sektörlerin son derece önemli hale geldiği, (c) üretimi artıracak teknolojik değişikliklerin, iş gücü talebini etkileyen kişisel beceri odağıdır (Crettaz, 2011: 26).

Türkiye’de açlık sınırının çevresinde bulunan yoksulların sayısı küçümsenmeyecek kadar yüksektir. Üstelik çalışabilir ve çalışan kesiminde oldukça fazla olduğu bu nüfus gün geçtikçe çalışan yoksul sayısını da artırmaktadır. Çalışmasına rağmen yoksulluktan kurtulamamayı ise hem ücretlerdeki düşük seviye hem de enformel çalışma sahasının genişliği etkilemektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 17). Gelişmekte olan ülkeler için, çalışma koşulları ve alınan ücret ne olursa olsun çalışmak, çalışmamaktan her zaman daha iyidir. Bu çıkarım ise, bu ülkelerdeki enformel sektörü giderek genişletmektedir. Bu ilişkinin tersi de geçerlidir. Yani aynı zaman enformel sektör de giderek yoksulluğu derinleştirmektedir (Gündoğan, 2007: 25). Çalışanın yoksulluğunu etkileyen bir diğer faktör ise eğitim düzeyidir. Avrupa Birliği ülkelerinde, eğitim seviyesinin, çalışanın yoksulluğuyla ters bir ilişki içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Eurostat 2019 verilerine göre eğitim seviyesi ne kadar düşük ise çalışanların yoksulluk riski de o ölçüde artmaktadır (Pena vd., 2019: 25). Bir diğer önemli kriter olan yaş faktörünün, çalışan yoksulluğu ile ilişkisi dahilinde ise yine Avrupa Birliği ülkelerinde gözlemlendiği üzere çalışan yoksulluğunda yaş faktörü oldukça değişkenlik göstermektedir. Çalışan yoksullar içerisinde genç kesim Danimarka, Hollanda ve Lüksemburg gibi ülkelerde daha keskin görülürken; Portekiz ve İtalya’ya bakıldığında çalışan yoksul bünyesinde yaşlı işçilerin daha fazla oranda olduğunu söyleyebiliriz (Pena vd., 2004: 55). Ayrıca ilerleyen yaş

ile emekliliğe hak kazanan yaşlıların böylesine bir sosyal güvenlik koruması ile yoksulluğa düşme eğilimi azalabilmektedir. Çalışanın yetişkinlik dönemindeki istihdam durumuna paralel olarak emekli olduğunda yoksulluk durumuna düşüşün keskinliği değişmektedir. Yani çalışan yetişkinlik dönemindeki gelir güvencesi, sosyal güvenliği, edindiği kariyer basamakları ve düzenli gelir bireyin yaşlılık dönemindeki emeklilik durumunu etkilemektedir. Böylece çalışanın sosyal güvenceli formel bir biçimde çalışmış olması, birikimleri, tasarrufları ve yatırımları ileri yaşlarında bireylerin adeta güvencelerini oluşturmaktadır (Alcock, 1997: 108).

Gelişmişlik seviyeleri değişen ülkelerin farklı sosyo-ekonomik kompozisyonları nedeniyle refah seviyeleri farklılık göstermektedir. Refah rejimlerindeki bu farklılıklar çalışan yoksul nüfus üzerinde etkili olmaktadır. Sanayi sonrasında düşük vasıflı işçiler, enformasyon süreçlerinde artan etkileşim ile karakterize edilen daha yüksek bir eğitim seviyesi ve daha iyi “sosyal beceri” gerektiren iş gücü piyasalarında artan bir dezavantaj yaşamışlardır. Bu noktada çalışmayan hane halkı üyelerinin ekonomik özerkliğini arttırmayı hedefleyen aktif iş gücü piyasası politikalarına daha fazla vurgu yapmak faydalı olabilir (Crettaz, 2011: 7- 8). Bu kapsamda ülkelerin sahip oldukları sosyal güvenlik şemsiyesi ve kültürel yapılarının iş gücü piyasasında çalışan yaş dağılımında etkili olabileceği ifade edilebilir. Hane halklarını yoksulluk riskine karşı tetikleyen bazı durumlar söz konusu olabilir. Bunlar; hane halkının işsizlik durumu veya iş gücü piyasasında eksik istihdam edilmesi, tek ebeveynli bir hane yapısı, çok çocuklu bir hane yapısı, hane halkında bulunan yetişkinlerin yüksek eğitim seviyesinde olmaması ve hanede yalnız yaşaması gibi unsurlar olabilmektedir (Pena vd., 2004: 37). Literatüre baktığımızda; bu konuya ilişkin makro ve mikro boyutlu yaklaşımlar görülmektedir. Çalışan yoksullara yönelik mikro yaklaşımları ele aldığımızda çalışanın cinsiyet, yaş, engellilik, eğitim ve çalışma biçimleri gibi bireysel özellikleri ele alınırken; çalışanın hane halkı yapısı, hanedeki diğer bireylerin çalışma durumu ve hanenin dışarıdan kira ve sosyal yardım gibi maddi getirileri önem kazanmaktadır. Ayrıca hanehalkı yapısını incelerken hanedeki çocuk sayısının yanında belirli aralıklarla bakım sağladıkları aile büyüklerinin varlığı da ele alınmalıdır. Geçici ya da kalıcı olarak bakım verilen yaşlının, haneye hem maddi hem de manevi bir yansımasının olacağı unutulmamalıdır. Ayrıca alınan işsizlik aylığı, emekli aylığı ve engellilik aylığı da çalışan yoksulluğunu anlamlandırırken detaylandırılması gereken etmenlerdendir. Makro düzlemde ise, devletin işlevleri doğrultusundaki sosyo-ekonomik refah politikalarına yönelik tutumlar bulunmaktadır. Ekonomik büyüme bağlamını ele aldığımızda, ekonomik büyümenin çalışan yoksul oranını azaltacağı yargısı akıllara gelmektedir. Tarım ve sanayi sektörüne nazaran hizmetler sektöründeki artış çalışanların emek yoğun düzeyde katkıda bulundukları bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda geçici, dönemsel, mevsimlik, yarı zamanlı ve saate dayalı

çalışma biçimlerinden dolayı, çalışanların tam zamanlı istihdam olasılığı azalmaktadır. Dolayısıyla sürekli bir çalışma olmadığından, düşük ücretli, uzun çalışma saatli ve güvencesiz çalışma, yoksulluğu derinleşmektedir (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 71-72). Yoksulluk, uzun yıllar ekonomik yönden yoksun ve sosyal aktifliği zayıf ya da çalışmayan kişilerin tasviri için kullanılmış ve dolayısıyla bir toplum içerisindeki evsizleri, işsizleri, engellileri, çalışmaya ihtiyacı olduğu halde emekli ya da çocuklar gibi iş gücü piyasası dışarısında bırakılanları ya da istihdam piyasalarıyla hiçbir zaman düzgün bir ilişki içerisine girememiş olanları kapsamıştır. Neoliberal politikalar nedeniyle bütün dünyada artış gösteren enformel sektör, işsizlik oranlarının yükselmesi ve işsizliğe karşı verilen mücadelenin zayıflaması, kayıt-dışı istihdam türlerinin yaygınlaşması gibi gelişmeler, iş gücü piyasalarının yapısını kökten dönüştürmüş ve yeni bir yoksulluğun doğmasına neden olmuştur. Geleneksel yoksulluktan farklılık gösteren günümüz yoksulluğu, “çalışan yoksulluk” kavramı ile ifade edilen, artık sadece işsizlerin değil aynı zamanda çalışan konumdakilerin de yoksullaştığı yeni bir yoksulluk türü olarak tanımlanmaktadır (Gündoğan, 2007: 1-2).

Neoliberal politikaların geleneksel emek piyasasının formel yapısını aşındırması, kısmi, geçici ve enformel boyutta çalışan yoksulları daha görünür kılmıştır. Hiçbir kazancı olmayan, geçinemeyen ve muhtaç olarak karşımıza çıkan yoksulların yanı sıra, artık istihdamda yer alıp yoksulluktan kurtulamayan çalışan yoksullar da karşımıza çıkmaktadır (Kesgin, 2011: 66). Düzenli, tam zamanlı, güvenceli ve iş tanımlarının belirli olduğu eski çalışma koşullarından, kısa zamanlı ve geçici işlere doğru bir geçiş söz konusudur. “Enformel sektör istihdamı önemli ölçüde yasal düzenlemelerin ve kontrol mekanizmalarının dışında gerçekleşmektedir” (Suğur vd., 2008b: 172). Enformel sektörün içerisindeki işlerin, genellikle geçici, esnek ve güvencesiz olması ve bu sektörde çalışanların sosyal güvenlik haklarından mahrum bırakılmaları, giderek önüne geçilmez ve derinleşen bir yoksulluğa neden olmaktadır (Gündoğan, 2007: 27). Sosyal devlet anlayışının terk edilmesi, güvencesizliği artırmış ve kamu sektöründe çalışan güvenceli işçilerin yerini taşeron şirketler tarafından kirialanan geçici işçilerin almasına olanak sağlamıştır. Burada, sadece emeğin niteliğinde bir dönüşüm meydana gelmemiş yoksulluk riski artmıştır (Mingione, 2013: 25). Çalışan yoksulların, genel yoksulluktan farkını ise, bireylerin iş gücü piyasasında aktif bir şekilde çalışmaları ortaya koymaktadır (Kapar, 2005: 52). Kronik bir hastalığı bulunanlar, bedensel ve zihinsel engeli bulunanlar, iş gücü piyasasında etkili bir şekilde çalışabileceği düşünülmendiğinden, emek süreçlerini güvence altına almakta zorlanabilmektedirler. Yaşlı çalışanların ise, biyolojik yaşının getirilerinin işverenler tarafından olumsuz düşünülüp istihdama katılmaları engel oluşturabilmektedir (Alcock, 1997: 24).

Günümüzde sosyal alandan ekonomik alana uzanan yoksulluğu ortadan kaldırmak adına Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı, yeni iş alanlarının oluşturulmasının yeterli olmayacağını, aksine yeni istihdam alanları oluşturmanın çalışan yoksulluğunu daha da yüzeye çıkaracağını belirtmektedir (Ekim, 2007: 82). Yoksullukla mücadelede sosyal transferlerin etkisi de tartışılmaktadır. Çalışanın işini kaybetmesi, hastalanması veya kaza geçirmesi sonucunda nakit yardımlar, çalışanın iş gücü piyasasına girene kadar kaybedilen kazancın yerine geçebilmektedir. Bu yardımlar doğrudan çalışanlardan ziyade, dezavantajlı ailelerin çalışmayan üyelerine daha faydalı olabilmektedir. Bu transferler ek bir gelir sağlayarak çalışan hanelerin harcanabilir gelirini artırmasına olanak sağlar (Crettaz, 2011: 47). Bireyin çalıştığı halde yoksulluk ile mücadele etmesi, istihdamın günümüzde yoksulluğu ortadan kaldırmadığı bilgisi, yoksullukla mücadele kapsamında büyük bir umutsuzluğa neden olmaktadır (Kalaycıoğlu, 2020: 166). Refah devletinin sosyal politikaları kapsamında çoğu zaman işsiz olan veya günde birkaç saatten fazla çalışmayan yoksulların iş gücü piyasası ile sıkı bir bağlarının olmadığı düşünüldüğünde farklı sosyal müdahaleler gerekebilmektedir. Örneğin, yoksul çalışanlar için mesleki eğitim, danışmanlık, bazı özel durumlarda sağlıkla ilgili müdahaleler ve bu iş gücünün istihdama katılmalarına engel olan bir durum söz konusu ise sosyal müdahaleler asgari ücret politikasından daha faydalı olabilir (Crettaz, 2011: 23).

Yoksulluğun derinleşmesinde enformel sektör, düşük ücretler, istihdamın yetersizliği, kamusal harcamalardaki azalma, ekonomik krizler ve yapısal uyum programları etkilidir (Gündoğan, 2007: 19-43). Ücretli çalışanların iş gücü piyasasında çalışmasına rağmen temel geçimlerini idame ettirememeleri düşük ücret ile bağlantılıdır. Ayrıca düşük ücretli ve güvencesiz bir şekilde çalışanların bakmak ile yükümlü oldukları kişiler varsa, bu risk daha da artmaktadır. Ücretli çalışanların yoksulluk riski altında olması devletin sosyal güvenlik politikalarında da belirleyici olmalıdır. Özellikle hizmetler sektöründe istihdam edilen geçici veya yarı zamanlı işçilerin çalışan yoksulluğu riski altında olmaları muhtemeldir. Hizmetler sektöründe temizlik, yemek hizmetleri gibi iş güçlerinde istihdamın kadın, etnik azınlık üyeleri ve engelli kişiler tarafından üstlenilmesi daha olasıdır, böylece çalışan yoksullar arasında işsizliğin dağılımını karakterize eden sosyal bölünmeler yeniden üretilir (Alcock, 1997: 24).

Modern sanayi toplumunda bireyin toplumsal statüsü ve kendilik duygusu, çalışma hayatı içerisindeki başarısı üzerinden şekillenmekteydi. Fakat günümüzde yoksulluk damgalanmış, dışlanmış, ötekileştirilmiş kimliklerini sahip oldukları metalar düzeyinde görünür kılmaktadır (Bauman, 1999: 30). Esping-Andersen vd.'ne göre, refah devletlerinin dezavantajlı kesimlere yönelik olan sosyal yardım uygulamaları, refah devletinin pasif bir kurum olarak geleneksel rolüne karşılık gelmektedir (Esping-Andersen vd. 2002'den akt.

Crettaz, 2001: 47). Armingeon ve Bonoli, Esping- Andersen vd.'ne göre, sanayileşme sonrası modern toplumlarda yeni sosyal riskler, bireylerin toplumun aktif bir şekilde katılmalarını sağlamak için refah devleti adına gerekli olan aktif müdahaleleri gerektirmektedir (Armingeon ve Bonoli, 2006; Esping- Andersen vd. 2002'den akt. Crettaz, 2011: 47). Çalışan yoksulluğuyla ilgili ilk akla gelen etmenler, ekonomi ve piyasa bağlantısı olarak düşük gelir seviyesi ve yetersiz çalışma koşulları öne sürülmektedir (ILOSTAT, 2019: 1). Yetersiz gelirin yanı sıra sosyal dışlanma da yoksulluğu etkileyen faktörlerdendir. Daha geniş sorunlar çeşitli nedenlerden dolayı yaşlıları etkilemektedir. Yaşlı insanlar gelirlerinin önemli bir bölümünü temel geçim malzemelerine ayırmak zorundadırlar. Yaşlıların evde daha çok zaman geçirdikleri gerçeği evin fiziksel durumunun değerlendirilmesi ve yakıt gibi temel kaynaklara daha fazla ihtiyaç duyma gerçekliği söz konusudur. Bu şekilde temel kaynakların olmaması ciddi yoksunluğa neden olabilmektedir (Alcock, 1997: 167). En az bir hafta süresince bir ücret karşılığında mal veya hizmet sunmak maksadıyla faaliyette bulunan, çalışma yaşında olan herkesi kapsayan bir kavram olan istihdam (ILO, 2018: 58) süreçlerinde çalışan yoksulluğuna baktığımızda, genç veya yaşlı işçilerin düşük ücretlerde istihdam edilme olasılıkları daha yüksek seviyelerdedir (Eurofound, 2010). Çok fazla vasıf gerektirmeyen genellikle kol gücüne dayanan işler yaşlı çalışanlar tarafından çoğunlukla tercih edilebilmektedir (Townsend, 1979: 658). Kişinin diğer yaş dönemlerine kıyasla risklere karşı daha fazla açık olabildiği dönem olan yaşlılık döneminde, bireyin fiziksel gücü diğer dönemlere kıyasla gerilemiştir. Yaşlı çalışanların çalışma gücündeki azalış onları, gelir yoksunluğuna uğratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yaşlılık döneminin “fizyolojik bir sosyal risk” olduğu söylenebilir. Yaşlılar için “aktif çalışma dönemine” kıyasla karşılaşılan gelir yetersizliğinden kaynaklı yaşadıkları yoksulluk, hayatlarındaki önemli problemlerin başında gelmektedir (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 78). Literatürde yoksulluğunun nedenleri bireysel özellikler veya yapısal faktörler boyutunda tartışılrsa da yaşlı yoksulluğunu oluşturan temel sebebin “güvenlik sistemindeki eksiklikler ve dolayısıyla gelir transferindeki adaletsizlikler” (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 79) olduğu görülmektedir.

İş piyasasındaki bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde çalışmamış ve kayıt dışı olarak çalışmış olması, yaşlılık dönemindeki yoksulluğunu önemli şekilde belirlemektedir. Böylece kişinin sosyal sigorta sisteminde prim birikmemekte ve yaşının geçmiş yaşamından “daha derin bir yoksullukla” yüzleşmesi beklenmektedir (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 92). Gündüz Hoşgör ve Suziki Him'in (2018) Karadeniz kırsalındaki bir fabrikada yaptığı çalışmada da görülebileceği gibi, kırsal alandaki yaşlı çalışan kadınların sosyal güvencesiz ve esnek çalışma koşullarında çalıştığı görülmektedir. Yapılan çalışmada yaşlı yoksul kadınların

yoksullukla baş etmek adına düzensiz çalışma koşullarında çalıştığı anlaşılmaktadır. Gül ve Sallan Gül'ün (2008b: 366) de öne sürdüğü gibi, “küresel dinamikler, iş gücü piyasalarının koşulları, düşük ücretler, yüksek işsizlik oranları, kötü çalışma koşulları, enformel sektörün genişliği, gelir ve kaynak dağılımı eşitsizlikleri” gibi pek çok faktör gerek Türkiye’de gerek ise dünya genelinde temel yoksulluk problemlerine karşılık gelmektedir.

Ekonomik kalkınma, özellikle kalkınma sürecinin ilk aşamalarında, kendi başına olumlu bir gelişmedir. Gelişmiş ekonomilerde daha fazla gelişme, daha fazla eşitsizliğe ve göreceli yoksulluğa neden olabilir. Bu nedenle ekonomik büyüme, kısa vadede yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olabilir, ancak etkisi gelir dağılımının gelişimiyle bağlantılıdır (Crettaz, 2011: 192).

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE BULGULARIN ANALİZİ

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi, Sorunsalı ve Alt Sorunsalları

Bireyin çalışma hayatı içerisine dahil olmasına rağmen, yetersiz gelir ve güvencesiz çalışma yoksulluğunu ortadan kaldıramamaktadır. İstihdam yapısının güvensizleşmesi ve esnekleşmesi; evden parça başı, kısmi ve saatlik çalışma gibi kısa iş sözleşmelerine veya herhangi bir sözleşmeye dayanmadan yapılan çalışmalar kişileri yoksulluğa itmekte ve herhangi bir işte çalışmasına karşın geçimini sağlayamayan, uzun vadeli plan ve yatırım imkânlarından yoksun kitleleri görünür hale getirmektedir. Bu olumsuz çalışma koşullarından etkilenen kesimlerden birisi de yaşlılardır. Bu çalışmada, yoksulluk ve çalışan yoksulluğu bağlamında, yaşlı çalışan yoksullara odaklanılmaktadır. Bu çerçevede aşağıda belirtilen şu sorunsallar ele alınmaktadır:

- Yaşlı çalışan yoksullar, yoksulluğu nasıl deneyimlemektedirler?
- Yaşlı çalışan yoksulların çalışma nedenleri, çalışma koşulları nasıldır ve çalışma ortamındaki deneyimleri nelerdir?
- Yaşlı çalışan yoksulların emeklilik durumları nasıldır?
- Sosyal güvencesi bulunan ve bulunmayan yaşlıların geçim stratejileri nelerdir?
- Hem yoksul hem de yaşlı olan kesimin çalışma ve gündelik yaşam pratikleri nasıl şekillenmektedir?

Bu çalışmada yoksulluk bağlamında çalışan yaşlıların, iş gücü piyasasında var olma pratikleri ve çalışma deneyimlerine odaklanılmıştır. Yaşlı çalışan yoksulların durumlarını ele almak; yoksulluğun giderek nasıl derin boyutlar kazandığını gösterecektir. Aynı zamanda yaşlı çalışanların, iş gücü piyasasında var olma çabaları, nedenleri, biçimleri ve deneyimleri; yoksulluğun geldiği boyutların anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Türkçe literatüre bakıldığında; yoksullukla ilgili çok sayıda çalışma (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; 2018; Buğra ve Keyder, 2003; Kapar, 2005; Açıkalın, 2007; Erdoğan [der.], 2007; Suğur vd., 2008a; Kahraman, 2010; Kapar, 2010; Çavuşoğlu, 2011; Kahraman, 2011; Bahçe ve Köse, 2012; Erdoğan ve Kutlu, 2014) mevcuttur. Ancak yaşlı çalışan yoksulluğu boyutuyla yapılmış çalışmalar (Karadeniz ve Öztepe, 2013; Gündüz Hoşgör ve Suzuki Him, 2018) sınırlıdır. Bu nedenle bu tez çalışmasında, yaşlı bireylerin içinde bulundukları yoksullukla mücadele edebilmek için iş piyasası içerisinde var olma çabaları ve geliştirdikleri stratejileri ele alınarak, ilgili literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Örneklemi ve Saha Gözlemleri

Araştırmanın temel sorunsalı bağlamında, uygun örneklem seçebilmek ve evren hakkında daha detaylı bilgi edinmek amacıyla yaşlı yoksulların çalışma hayatlarındaki deneyimlerini anlamak için öncelikle Şafak Mahallesi'nde yaşayan ve alt gelir grupları arasında yer alan yaşlı bireylerle pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan pilot görüşmeler sahayı planlayabilmek ve tanımlayabilmek adına önem arz etmektedir. Yaşlı bireylerin içinde bulundukları yoksulluk durumlarını anlamak amacıyla beş (5) kişiyle 13.12.2018 ve 21.12.2018 tarihleri arasında ilk pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında K1; erkek, 63 yaşında, evli, lise mezunu, emekli, memur ve ev sahibidir. K2; erkek, 61 yaşında, evli, ilkokul terk, emekli, inşaat işçisi ve ev sahibidir. K3; erkek, 66 yaşında, evli, ortaokul mezunu, emekli, aşçı ve ev sahibidir. K4; erkek, 55 yaşında, evli, ortaokul mezunu, emekli, şoför ve ev sahibidir. Son olarak K5 ise; kadın, 52 yaşında, evli, lise mezunu, emekli, memur ve ev sahibidir.

Şafak Mahallesi'nde yapılan mülakatlarda aşağıdaki örnek ifadelerden de anlaşılabileceği üzere, bazı katılımcıların turizm sektöründe çalıştığı görülmüştür:

“...Otelde mutfak kısmında çalışıyorum. Daha önce kamuda çalıştım, daha sonra Türk Hava Yollarına geçtim. Türk Hava Yolları'dan ayrıldıktan sonra Bilkent'e geçtim. Bilkent'ten sonra Dışişleri Bakanlığına geçtim. Bağdat 'a göreve gittim ve oradan emekli oldum. Günde sekiz saat çalışıyorum. Bazen antreli çalışıyoruz, otelde yoğunluk olduğu zamanlar ama o da haftada iki günü geçmez...” (K3, erkek, 66, ortaokul, emekli). “...Şu anda ben emekli olduğum için bizi part çalışır gibi yapıyorlar. İş çıktıkça çalışıyoruz. Bu yaz sezonu ben yedek şoför olarak çalıştım mesela. Turizmde en az 15 saat çalışırsın. Mesai falan yoktur. Hiç ben turizmde mesai veren görmedim. Ama genelde şu anda turizmciler kâr etmek amacıyla elemanları da azalttılar, rehber de tutmuyorlar. Şoförlere bir nevi rehberlik gibi görev de yüklüyorlar. Örneğin Alanya'dan başlıyorum şu otelden şurdan şurdan şu kadar yolcu alıcan, gidiyon otelde yolcuları bir şekilde buluyorsun...” (K4, erkek, 55, ortaokul, emekli).

Bu görüşmelerin ışığında hizmetler sektöründeki otel bünyesinde çalışan yaşlı bireylere ulaşılmıştır. Pilot görüşmeler, yaşlı yoksulların hizmetler sektöründe çalıştıkları, sezonluk veya tüm yıl hizmet veren beş yıldızlı otellerde devam etmiştir. Yaşlı çalışanların; istihdam edilme biçimleri, çalışma koşulları, otel bünyesinde çalışma zorunda kalma nedenleri ya da çalışmayı tercih etme nedenleri ve çalışma deneyimlerine ilişkin bulgulara ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma deneyimlerinin bir yaşlı birey olarak nasıl şekillendiğini anlamak amacıyla otellerde altı (6) yaşlı bireyle 30.03.2019 ve 08.04.2019 tarihleri arasında görüşülmüştür. Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında K6; kadın, 62 yaşında, evli, yüksekokul mezunu, emekli değil, satış personeli ve ev sahibidir. K7; Erkek, 56 yaşında, evli, ilkokul mezunu, emekli, meydancı ve kiracıdır. K8; erkek, 60 yaşında, evli, ilkokul mezunu, emekli değil,

mobilya boyacısı ve ev sahibidir. K9; erkek, 62 yaşında, evli, ilkokul mezunu, emekli, elektrik teknisyeni ve kiracıdır. K10; erkek, 60 yaşında, evli, ilkokul mezunu, emekli değil, kat görevlisi ve ev sahibidir. Son olarak K11 ise; erkek, 73 yaşında, evli, lise mezunu, emekli, şoför ve ev sahibidir.

Otel bünyesinde çalışan yaşlı bireyler ile gerçekleştirilen görüşmelerde yaşlı yoksulların İŞKUR aracılığıyla iş buldukları görülmüştür:

“...Buraya İŞKUR’dan geldim. Turizmde kendin başvurursun. Geldim, başvuruda bulundum. İhtiyaç varsa alırlar, yoksa çekip giderler. Cam piramitteki İŞKUR’un iş fuarında tüm otellere başvuru yaptım... (K10, erkek, 56, evli, ilkokul, ev sahibi). “...Emekli olmadan önce işleri İŞKUR’dan da bulmuşluğum olmuştu ama en sonki işimi çevremle buldum... (K11, erkek, 73, evli, lise, ev sahibi).

Katılımcılarla farklı mekanlarda gerçekleştirilen bu görüşmeler, Kümbetoğlu’nun da belirttiği gibi, “daha bilgilenmiş bir keşif, temaların ve odaklanacak noktaların ortaya çıkışı” (2017: 23) önemli olmaktadır. Yapılan görüşmeler sonucunda, otel bünyesinde çalışan yaşlı yoksulların sahip oldukları enformel ilişki ağlarının giderek azaldığı, akraba, hemşeri ilişkilerinin istihdama katılmada artık eskisi gibi olumlu yönde işlemediği, çalıştıkları işleri daha çok Antalya Çalışma ve İş Kurumu’ndan (İŞKUR) buldukları gözlemlenmiştir. Mahalle ve otellerde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, yaşlı çalışanların yoksulluğunu daha detaylı anlayabilmek ve kent genelinde yaşlı yoksulluğunu ve yaşlı çalışan yoksullara daha fazla sayıda ve sektörel çeşitlilikte ulaşabilmek amacıyla, gerekli izinler alınarak Antalya Çalışma ve İş Kurumu’u (İŞKUR) önünde toplanan bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun bir diğer nedeni ise, Creswell’in de belirttiği gibi, “çalışmanın yürütülme sürecinde çalışılan bireyler ve gezilen alanlar değiştirilebilir”. Nitel araştırmalarda, araştırma deseni zamanla belirlenir. Araştırmanın her kademesi, veri toplamaya başladıktan sonra değişebilmektedir (Creswell, 2013:47).

Bu tez çalışması için araştırma il müdürlüğü olarak faaliyet gösteren merkez Konyaaltı şubesi ile ek hizmet binası olarak faal olan Kepez şubesinde gerçekleştirilmiştir. İŞKUR Konyaaltı merkezinde yirmi dokuz (29) erkek ve on üç (13) kadın olmak üzere toplam kırk iki (42) katılımcı ile görüşülmüştür. Görüşülen erkek katılımcıların yaşları elli (50) yaş ve yetmiş bir (71) yaş arasındadır. Kadın katılımcıların yaşları ise elli (50) yaş ve altmış (60) yaş arasında değişmektedir. Kepez ek hizmet binasında ise dört (4) erkek katılımcı ile görüşülmüştür. Görüşülen erkek katılımcıların yaş aralığı ise elli iki (52) yaş ve altmış bir (61) yaştır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler 06.12.2019 ve 31.12.2019 tarihleri arasında yoğunlaştırılmış bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırma İŞKUR’a iş başvurusu yapmak veya mevcut çalıştığı işyeri için evrak almaya gelen kişileri kapsamaktadır.

Araştırma kapsamına on üç (13) kadın ve otuz üç (33) erkek katılımcı dahil edilmiştir. Erkek katılımcıların yaşları 50-71, kadınların katılımcıların yaşları ise 50-63 yaş aralığındadır. Türkiye'nin farklı yerlerinden göç etmiş ve sosyo-ekonomik düzeyleri görece farklılık gösteren katılımcılar görüşmelere katılım sağlamıştır. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, erkeklerin iki (2)'sinin okuma- yazması yoktur. Erkeklerin yirmi iki (22)'si ilkokul, beş (5)'i ortaokul, üç (3)'ü lise, bir (1) tanesi ise üniversite mezunudur. Kadın katılımcıların, üç (3)'ü ilkokul altı, yedi (7)'si ilkokul, bir (1)'i ortaokul, bir (1)' lise mezunudur. Bir (1) katılımcının da eğitim bilgileri alınamamıştır.

Tablo 2. 1. Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Cinsiyet	
	Kadın	Erkek
Okuma yazma bilmeyenler	-	2
İlkokul altı	3	-
İlkokul	7	22
Ortaokul	1	5
Lise	1	3
Üniversite	-	1
Bilgi yok	1	-
Toplam	13	33

Tablo 2. 2. Cinsiyete Göre Emeklilik Durumu

Emeklilik Durumu	Cinsiyet	
	Kadın	Erkek
Emekli	1	14
Emekli Değil	12	19
Toplam	13	33

Tablo 2. 3. Cinsiyete Göre Medeni Durum

Medeni Durum	Cinsiyet	
	Kadın	Erkek
Evli	9	24
Bekâr	3	6
Eşi vefat etmiş	1	3
Toplam	13	33

Tablodan da görüleceği üzere; 33 erkek katılımcıların 14’ü emekli, 19’u emekli değildir. 13 kadın katılımcıdan ise sadece 1’i emeklidir. Araştırma yürütülürken, engelli çalışan yaşlı yoksulların varlığına da rastlanmıştır. Araştırmanın sahasını oluşturan İŞKUR’da haftanın belirli iki gününde engelli seçmeleri gerçekleştirilmektedir. Emekli olanlar arasında ortopedik ve solunum yetmezliği vb. şeklinde engelliliği bulunan ve malulen emekli olan 3 katılımcıyla (K13, K14, K23) ve emekliliği bulunmayan 4 engelli katılımcı (K3, K5, K11, K12) ile de görüşme yapılmıştır. Engelliliği bulunan katılımcıların tamamı erkektir. Kadın katılımcılar içerisinde engellilik durumu bulunan kimse bulunmamaktadır. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında; kadın katılımcıların 9’u evli, 3’ü bekârdır. 1 kadın katılımcının eşi vefat etmiştir. Erkek katılımcıların 24’ü evli, 6’sı bekârdır. 3 erkek katılımcının eşi vefat etmiştir.

Bu çalışmada, Kümbetoğlu’nun belirttiği şekliyle, “insan deneyimlerinin çeşitliliğini, zenginliğini yansıtacak anlatıların derlenebileceği, araştırma konusunun derinlemesine kavranabileceği bir örneklem oluşturmak” (2017: 98-99) hedefiyle hareket edilmiştir. Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) yaşlı çalışanları; emeklilik düzeyine henüz ulaşmayan, çalışma yaşamlarının ikinci döneminde olan ve hâlen çalışabilir konumda olan bireyler olarak tanımlamaktadır. Yapılan bu tanım, genellikle homojen dağılımlı iş alanlarını referans etmekle birlikte çelik ve metal gibi sanayi dallarında alt yaş sınırı 40 yaş iken uluslararası yapılan çalışmalarda ise bu sınır 45 yaş ve üzeri olacak şekilde yaşlı çalışanları kapsamaktadır (Luger ve Mulder, 2010: 60). ABD temelli Job Training Partnership Act ve Older Americans Act örgütü ise, yaşlı çalışanı 55 yaş ve üzeri olarak tanımlamıştır (Sterns vd., 2012: 212). İlgili literatüre bakıldığında; Birleşmiş Milletler 60 yaş ve üzerindeki kişileri yaşlı olarak tanımlamaktadır. Birçok gelişmiş ülkede ise 65 yaş yaşlılar için bir referans noktası olarak kullanılmaktadır, çünkü bu genellikle yaşlı kişilerin sosyal güvenlik yardımlarından yararlanma yaşıdır. Dolayısıyla yaşlı kavramı farklı toplumlarda farklı anlamlara sahip olduğu için tek bir yaşlılık tanımı yoktur (UNFPA, 2012: 20). Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre

65 yaş ve üstü bireyler yaşlı olarak tanımlanmaktadır. Fakat yaşlı ve yaşlanmanın kategorik tanımları birey, kültür, ülke ve cinsiyete göre farklı anlamlara sahip olabileceğinden dolayı evrensel olarak uygulanabilir değildir (WHO, 2001: 10). Bu bilgilerden hareketle bu araştırmanın örneklemine, iş bulmak amacıyla gelen veya mevcut çalıştığı işi ile alakalı İŞKUR bünyesinden evrak almaya gelen 50 yaş ve üzeri bireyler de dahil edilmiştir.

Günümüzde ekonomik istikrarsızlıklar ve yüksek işsizlik oranları yeni eşitsizlikleri meydana getirmektedir. Burada “hükümetler, hem halihazırdaki yaşlı kuşaklar arasındaki eşitsizliklerle mücadele etmek hem de gelecekte yaşlıları oluşturacak kuşakların eşitsiz yaşlanmalarını önlemek için çaba sarf etmekle yükümlüler” (Arun, 2019: 44). Türkiye’de “eşitsiz yaşlanan” kesimler; “geçici”, “ajans bazlı”, “mevsimlik” ve “tarım sektöründe” çalışan genç bireylerdir. Ayrıca “esnek istihdam içerisinde çalışan insanların önemli bir kısmı şu anda orta sınıfların refahına sahip olsalar bile yaşlandıklarında bu refah seviyelerini koruyamayacaklar” (Arun, 2021: 24). Arun ve Özkurt’un da (2019: 108) Türkiye İstatistik Kurumu raporundan hareketle öne sürdükleri üzere, önümüzdeki 10 yılın sonunda Türkiye’de ilk defa, yaşlı nüfus Türkiye’de bulunan çocuk sayısından daha fazla olacaktır. Arun’un (2018: 49) işaret ettiği üzere, “yaşlanma ve yaşlılık alanında yoksulluk, göç ve kent gibi başlıklar en az çalışılan temalar” olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, Antalya’da yaşayan yaşlı çalışan yoksulluğu ele alarak, literatürde sayıca az olan yoksulluk çalışmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Yaşlanma ve yaşlılık olgusunu “sadece 65 yaşındakiler ve daha yaşlıların gündemi” olarak tarif etmekten ziyade doğumdan ölüme kadar uzanan bir süreç (Arun, 2019: 51) şeklinde ele almak günümüzde “hastalığın, engelliliğin ve ölümün yaşlılar arasında değil, yoksullar arasında daha yaygın olduğu” (Arun, 2019: 54) ile paralellik göstermektedir. Zenginleşmeden yaşlanan Türkiye’de (Arun ve Özkurt, 2019: 108) yaşlılar, “en fazla incinen kesimlerden birisi”dir (Arun, 2020: 95). Yaşlılar içinde ise çoğunlukla yoksul yaşlılar, bunun ötesinde yoksul yaşlı ifadesinin kapsadığı “dul yaşlı kadınlar, eğitim alamamış, kamusal alanda görünmeyen tek başına yaşayan yaşlılar ... en fazla incinen kesimleri” oluşturmaktadır (Arun, 2020: 95) Ayrıca emeklilik gibi bir güvencesi olsun olmasın çalışmak zorunda olan yaşlı yoksulların da söz konusu kesim içerisinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu tez çalışmasında araştırmanın örneklemini oluşturan grubun, yaş sınırının 50 yaş ve üzeri olarak belirlenmesindeki temel amaç, hem yaşlı çalışan yoksulları hem de geleceğin yaşlı çalışan kuşağını anlamaktır.

2.3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Nitel araştırma bireylerin davranışlarını, algılarını ve toplumsal yapılarını anlamaya yöneliktir. Bu doğrultuda bireylerin kişisel düşüncelerini ortaya çıkarmayı hedef alıp, araştırmaya başlarken merak edilen sorunsalın öznel bir değerlendirme ile kavranması öngörülür (Özdemir, 2010: 325-326). Yıldırım'a (1999: 10) göre; "nitel araştırma, sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana çıkaran bir yaklaşımdır. Algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür." Nitel yaklaşımı tercih eden araştırmacılar, doğal bir bakış açısı ile insan deneyimlerini yorumlayabilme anlayışına sahiptir. Nitel araştırmayı benimseyen araştırmacılar, gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmiş doğasını, araştırmacı ile katılımcı arasındaki bağlamı ve araştırmayı biçimlendiren durumsal kısıtlamaları vurgulamaktadır. Bir bakıma araştırmanın anlam detaylı doğasına işaret etmektedirler. Sosyal ve ilişkisel deneyimin nasıl yaratıldığını ve ne tür anlamlar yüklediğini açığa çıkarmaya çalışmaktadırlar (Denzin ve Lincoln, 1998: 6-8). Bu tez çalışmasında bulgular, nitel yaklaşımın bir tekniği olan derinlemesine görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği, gündelik hayatımızda karşılaştığımız birçok olgu, süreç ve ilişkiyi bir büyüteç yardımı ile irdelleyerek ayrıntılarda gizlenmiş olan gerçekleri açığa çıkartmaya yarayan bir veri oluşturma sürecidir (Tekin, 2012: 108). Özdemir (2010: 328) derinlemesine görüşme tekniğini, "araştırma konusu ile ilgili kişilerle belirli bir amaç doğrultusunda konuşma yapılmasıdır" şeklinde ifade etmektedir.

Bu çalışmada Antalya ili Konyaaltı ve Kepez ilçesinde bulunan Çalışma ve İş Kurumu'na iş bulmak ya da evrak almaya gelen 50 yaş ve üstü bireylerle gerçekleştirilmiştir. Yaşlı çalışanların yoksulluk durumları, çalışma nedenleri ve koşulları, çalışma yaşamı içindeki deneyimleri nitel yaklaşımla ele alınmıştır. Bu kapsamda Antalya Çalışma ve İş Kurumu Konyaaltı il müdürlüğü ve Kepez ek hizmet binasının bulunduğu mekânda saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan kırk altı (46) katılımcının, kendi bakış açılarıyla deneyimlerini aktarmalarına imkân vermek için derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların belirlenmesinde amaca yönelik örneklem yöntemi kullanılmış ve araştırmanın konusu gereği yaşlı çalışan yoksulların belirlenmesinde 50 yaş ve üzeri sınır olarak alınmıştır. Araştırma deseni bağlamında, yaşlı çalışanların; demografik özellikleri, sosyo-ekonomik durumları, çalışma koşulları, kentsel mekânlarla ilişkileri, formel ve enformel dayanışma ağları, yoksullukla başa çıkabilme stratejileri ve kendilerini tanımlama biçimleri, hayata ilişkin söylemleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Görüşmeler, en az 20 ve en çok 60 dakika zaman aralığında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın tasarlanma sürecinden itibaren

çalışma sürecinde katılımcı ve araştırmacı açısından herhangi bir sorun yaşanmaması adına etik ilkeler üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Araştırma öncesi gerekli yasal izinler, hem Akdeniz Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü’den, hem de araştırma sahasının kullanımı açısından İŞKUR’daki yetkili birimlerden yazılı formatta alınmıştır¹. Ayrıca araştırma, araştırmacı ve katılımcılar arasındaki güvenin ve mahremiyetin korunması açısından gizlilik esaslarını içermektedir. Araştırma sırasında öğrenilen samimi bilgilerin araştırmacı tarafından gizli tutulma sözü, her bir katılımcıdan açık rızası alınmak şartıyla aydınlatılmış onam aracılığıyla sözlü bir şekilde aktarılmıştır. Aydınlatılmış onam sayesinde, araştırmaya katılan bireylere araştırma kapsamı, konusu ve amacı hakkında bilgilendirme yapıp ses kaydının alınmasına yönelik izin istenmiştir. Sözlü olarak sunulan aydınlatılmış onamı kabul eden katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Tüm görüşmeler ve ses kayıtlarının tamamı araştırmacı tarafından yapılmıştır. Her bir görüşme sonrası ilgili kategorilerde gerekli görülen eksik sorular diğer görüşmeler için eklenerek araştırma soruları genişletilmiştir. Glaser ve Strauss’un da (1967: 61) belirttiği gibi, bir araştırmadaki her bir kategorinin doyuma ulaşma kriteri, kategorinin teorik doygunluğudur. Doygunluğa ulaşma, kategorilerdeki detayların geliştirebileceği hiçbir ek verinin bulunmadığı anlamına gelir. Araştırmacı benzer örneklerle tekrar tekrar karşılaştıkça, kategorinin doygunluğa ulaştığından emin olur. 31.12.2019 tarihinde yapılan son görüşmelerle araştırmanın saha çalışması sonlandırılmıştır. Elde edilen veriler, kuramsal literatürle ilişkilendirilerek, araştırmanın tema ve alt temalar bağlamında analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

2.4. Araştırma Bulguları ve Analizi

Araştırma kapsamında derinlemesine görüşme tekniğiyle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, ilgili literatürle ilişkilendirilerek, aşağıda belirtilen temalar şeklinde sınıflandırılarak yorumlanmaktadır.

- *Yaşlı Çalışan Yoksulların Sosyo-ekonomik Durumları
- *Yaşlı Çalışan Yoksulların ve Hanenin Mülkiyet, Ev ve Kira Durumu
- *Yaşlı Çalışan Yoksulların Çalışma Koşulları
- *Yaşlı Çalışan Yoksul
- *Yaşlı Çalışan Yoksulların Kentsel Mekânlarla İlişkileri
- *Yaşlı Çalışan Yoksulların Formel ve Enformel Dayanışma Ağları ve İlişkileri
- *Yaşlı Çalışan Yoksulların Yoksullukla Başa Çıkabilme Stratejileri

¹ Belgeler ekte yer almaktadır.

***Yaşlı Çalışan Yoksulların Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve Hayata İlişkin Deneyimleri**

2.4.1. Yaşlı Çalışan Yoksulların Sosyo-ekonomik Durumları

Yoksulluk literatürüne bakıldığında; yoksulluğun, bireyin kendisini aşır hane boyutuna ulaştığı ve yoksul hanelerin hane büyüklüğünün kalabalık olduğu görülür (Cesur, 2009; Özdemir, 2015; Şengül ve Ersoy, 2003). Aşağıda yer alan katılımcıların anlatılarından, hane halkının büyüklüğünün değişkenlik gösterdiği gözlenmektedir. Aile içerisindeki işsizliğin yüksekliği, haneye giren gelirin bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi, geniş aile tipinin devamlılığını zorunlu hale getirmektedir. Bu durum genç, yaşlı fark etmeksizin gelir getirebilenlerin ailenin diğer üyelerine baktığı, ancak geniş aile içerisinde yaşamlarını sürdürebilecek bir noktada olduklarını göstermektedir. Aile bireylerinin düzenli bir iş ve yeterli gelire sahip olmaması, yaşlı bireyi iş aramak zorunda bırakmaktadır:

...Evde 9- 10 kişi falan var. 6 çocuğum, eşim, kız kardeşimle yaşıyoruz. Babam 4 aydır yatalak, eşim bakıyor, bakım parası almıyoruz. Eşim ilkököl, çocuklardan biri üniversiteyi bitirdi, diğerleri lise mezunu. Kız kardeşim bekâr ondan bizim yanımızda duruyor. Oğlan var o da inşaatlarda çalışıyor düzenli değil, iş bulursa gidiyor çoğu zaman boşta. Yaşlının emekli maaşı var hasta olduğu zaman oradan harcıyoruz. Evde 2 kişi çalışıyoruz yani. Yaşlıya bakıyorum zaten onun parası yetmiyor (emekli maaşı) sağlık harcamalarından dolayı, hanım da rahatsız onun bel fitiği var hanım çalışmıyor... (K2, erkek, 56, evli, ilkököl, emekli değil).

...6 kişi yaşıyoruz evde. Ben, eşim ve çocuklarım var. Çocuklarımın en büyüğü 30 yaşında, bekâr. Kafede bir arkadaşının yanında meyve suyu sıkıyor. Kızlarımdan biri 27 yaşında o boşta, onun küçüğü lokantada çalışıyor, garson... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Torunla beraber 3 kişi yaşıyoruz evde. Eşim ben torun. Eşim çalışıyor, temizlikçi olarak çalışıyor bir kurumda, 4 senedir, eskiden ev işlerine gidiyordu sonra vazgeçti, emekli olmak için böyle bir işe başladı sigortalı, ilkököl mezunu eşim. Torun 19 yaşında şu anda boşta, ortaokulu bitirdi. İş arıyordu ama bulamadı, mesleği yok onun da. Günlük işlere gidiyordu su tesisatçısı olarak ama bazen şimdi de iş çıkarsa oralara gidiyor... (K9, erkek, 64, evli, ilkököl, emekli değil).

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı gibi hane halkındaki kişilerin; çocukları ya da torunlarının dönemsel ve geçici işlerde çalışması yaşlı yoksulların istihdamda yer almasına etki etmektedir. Geçici istihdam kim ne zaman iş bulabilirse diğerinin de bakımlarını karşıladığı bir döngü yaratmaktadır. Böylece geniş aile olarak yaşamak piyasanın belirsizliğine karşın alınan bir tedbir olarak devamlılığını sürdürmektedir.

...Çalıştığım yerden tatmin edici maaşım yok. Ama şimdiye kadar maaşımı hep aldım yani, herhangi bir sorun olmadı... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Hayat şartlarına göre memnun etmiyor maaşım ama olsun. Düzenli olarak alıyorum maaşımı... (K25, kadın, 54, evli, ilkokul, emekli değil).

...Maaşım hayır yeterli olmuyor. Düzenli olarak maaşı alamadık tabi. Sonradan böyle oldu. Mesela yeterli olduğumuz zaman istediğimiz zaman veriyorlardı maaşı, şimdi bu 2-4 aydır sıkıntıya girmişler. Çalıştığım yer bana göre büyük bir iş kapmış sonra da yükü kaldıramamış en son batağa gitmiş... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...Ben eşim ve kızım yaşıyoruz. Kızım 23 yaşında okumadı, lise mezunu, bayan kuaförü olarak çalışıyor. Eşim 50 yaşında hiç çalışmadı, ev hanımı, ilkokul mezunu. Kayınvalidem de var evde. 5-6 ay bizde duruyor sonra eşimin kardeşlerine geçiyor. 90 yaşında hasta, biz bakıyoruz. Emeklisi var, kendine anca yetiyor. Kızın geliri de kendine... (K10, erkek, 52, evli, ilkokul, emekli değil).

...Evde iki kişi yaşıyoruz oğlum ve ben. Oğluma zaman zaman harcama yapıyorum. Oğlum yazın çalışıyor, kışın işsiz kalıyor. Destek olmak zorunda kalıyorum... (K33, kadın, 61, bekâr, ilkokul, emekli değil).

Katılımcıların büyük çoğunluğu düşük eğitim seviyesine sahiptir ve eğitim seviyesinin düşük olması, gelir düzeyini de etkilemektedir. Düşük eğitim düzeyine sahip katılımcılar ve hanenin diğer üyeleri ancak düşük ücretli ve geçici iş bulabilmektedir. Bu durum da hanehalkı düzeyinde yoksulluğa işaret etmektedir. “Sadece kendisi ve ailesini yoksulluk sınırının üzerinde gelir elde edemediğinden geçindiremeyen kişiler çalışan yoksul olarak kabul edilmektedir” (Cesur, 2009: 58). Katılımcıların ifadelerinde gelir yetersizliği temel bir sorun olarak kendini gösterdiği gibi, gelirden yoksunluk da anlatılarda ortaya çıkmaktadır:

...Gelirim sıfır. Eve para girmiyor, kızım sadece elektrik suyu yatırıyor o kadar. Babam sağlığında 2 daire vermişti dairenin birini sattık onu yedik öyle geçimimizi sürdürdük. Çalışsam para yeterdi yani, bugün en kötü şartlarda elime 1000 TL para geçseydi bana yeterdi evimiz kira değil en azından. Hani bir söz vardır koptuğu yerden kırılacak. Hani ya çaresiz kalıcaz bir yeri soyacağız ya birini gasp edicez başka bir çaresi yok... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Gelirim asgari ücretti, yetmese ne yapalım onu bulduğumuza şükrediyoruz bazen alıyorduk bazen alamıyorduk maaşımızı, taşeron firmalarda çalıştığımızda alamadığımız zamanlar eşten dosttan alıyorduk maaş yattığında geri veriyorduk... (K28, erkek, 50, evli, lise, emekli).

...Gelirim yok. Dünyada dikilecek ağacım yok hiçbir şeyim yok... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Şu anda evin geliri benim aldığım bakım aylığı, annemin emekliliği bir de eşim çalışırsa sezonda o. Eşim de başlayacak güya bu ayın sonunda ama bakalım bilmiyorum artık o da net değil yani... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Şu anda geçimimi şöyle sağlıyorum, rahmetli eşimden ölüm aylığı alıyorum. 550 TL de vefat eden babamdan alıyorum, ben de anneme ortakçı çıkıyorum. Böyle körler sağırılar, gıdım gıdım... Ayrıca torunuma baktığım için ondan da bakım aylığı alıyorum, 900 TL torunuma baktığım için maaş alıyorum... (K46, kadın, 60, eşi vefat etmiş, lise, emekli değil).

Yaşlı çalışan yoksullar için sosyal yardımlar ve yapılan ek işler önemli olmakla birlikte, içinde bulundukları yoksulluğu azaltma noktasında yetersizdir. Çalıştığı halde ekonomik durumlarının iyileşme göstermemesi onları, umutsuzluğa sürüklemektedir. Yoksulluğun yalnızca ekonomik açıdan bir yoksunluğa işaret etmediği, aynı zamanda birey üzerinde psiko-sosyal olumsuz etkiler yarattığı gözlenmektedir. Düşük gelirle birlikte, sosyal güvencelerden mahrum olmak ya da kısmi sosyal güvence katılımcılarda dile getirilen sorunlar arasındadır.

Araştırma kapsamına aldığımız katılımcıların bir kısmı emeklilik hakkını hak etmiş olsa da önemli bir kesimin emeklilik gibi ekonomik ve sosyal bir güvenceleri bulunmamaktadır:

...Emekli değilim. Primim 3.000 in üzerinde ama bilmiyorum yani. Emekli olmayı düşünüyorum ama nasıl olacağım ki bu durumda iş bulamazken!... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...Emekli değilim. İşe girdiğim ilk zamanlar yeşil kart falan vardı. Biz sigortaya bakmıyorduk. Yeşil karttan falan hastaneye gidiyorduk. Bu durum (emeklilik) aklımıza gelmedi. Biz sadece çalışıyorduk o günü kurtarıyorduk. Böyle olacağı aklımıza gelmedi... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Emekli olup da bize ne verecekler. Tutup da 1500 TL parayla ne hayal etcen. Alıyorsun 3500, 4000 para o bile nereye gittiği belli değil... (K10, erkek, 52, evli, ilkokul, emekli değil).

...Sosyal güvencem yok şu anda hiçbir şeyim yok... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

Güvenceli ve güvencesiz çalışma, yaşlılık döneminde emeklilik koşullarını doğrudan etkilemektedir:

...Emekli değilim. 20 sene hiç sigortam yok benim. Çalışmak istiyorum yani rahat yaşamamız için. Günde 5-6 saat çalışıyorum sabah gidiyorum akşam 5'te geliyorum. Zabıta sıkıntı yaratıyor eşyalarınızı kaldırın buradan diyorlar kaldırıyoruz sonra tekrar koyuyoruz... Sigortalı dediğim iş biraz otellerde çalıştım meydancı olarak. Geçiciydi, o işi o yüzden bıraktım... İnşaatlarda çalıştım, şoförlük yaptım. Çıkış verdiler bir daha da müracaat etmedik. Uzmanlık alanı olarak inşaatçılık var kalıpcılık. Her gün yani ara sıra açıyorum yani gün aşırı ya da her gün açarım tesbih sattığım seyyar yeri. Hasta olduğum zaman çıkmıyorum haftanın 4 günü çıkıyorum diyelim... (K22, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

... Her gün çağırıyordu beni işveren. Sigorta yatırması lazım o zaman işverenin o yüzden günlük çağırıyor. Sigorta yatırmıyor sadece diyelim ki sigorta satın alacak Bağ-Kur'unu yatırır emekliyse zaten emekli olduğu için Bağ-Kur da yatırmazlar işçi yokmuş gibi gösterirler ama 4 tane işçisi vardır. Şu anda da iş bulursak yevmiyeli iş bulacaz sigortalı iş yok... (K29, erkek, 53, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Şimdi turizm insanların hakkını yiyor niye diyeceksin sigortasını tam göstermiyor ya 5 gün ya 10 gün ya da 15 gün gösteriyor... 2008'de dedim bir emekliliğe baktırayım bir baktım ki ne göreyim hep 5,7, 17, 15 gün yapmışlar sigortayı, o zaman da tabi zaman aşımı oldu, onun şirketini de bilmiyordum bilseydim ben gider bir avukat tutardım hakkımı arardım ama onun için geçti... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

Emekli olmak ve olmamak çalışmaya devam etmek durumunda kalan yaşlılar için farklı sorunlar yaratmaktadır. Yaşlı ve yoksul olmaları onları, güvencesiz çalışmayı kabul etmek durumunda bırakırken, emekli olanlar işverenler için ikincil bir gelir iken emekli olmayanların gerekli prim sayısına ulaşmasını imkânsız hale getirmektedir. Katılımcıların güvencesiz işlerde çalışması, emeklilik hakkı elde edememesine ve yaşlılık döneminde ekonomik ve sosyal açıdan güvencelerinin olmamasına neden olmaktadır. Emekli olduğu halde, gelirin yetersiz olması yaşlı bireyi iş aramak zorunda bırakmaktadır. Aynı zamanda yaşlı çalışanların biyolojik ve kronolojik yaş durumları vasıfsız işlerde ve oldukça düşük günlük yevmiyelerle çalışmalarına neden olmaktadır:

...Emekli maaşım var 1850 TL... açılış da yapıyorum şu an, toplam 4.000 TL gelirim oluyor. Devlet bana açlık sınırının altında maaş veriyor yani devlet bizi çalışmaya itiyor. Devlet 2.000 TL veriyor vermiyor, sen olsan ne yaparsın. O yüzden emekli olduktan sonra da çalışmaya devam ettim... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...Şu anda 1500 lira emekliliğim var. Şu anda başka bir gelirim yok. Arada günlük bahçıvan işi çıkarsa onlara giderim. Genelde yazın iş çıkar mesela bahçe biçme ağaç budama. 2018'den beri bazı yazın ara sıra günlük işlere gittim biraz emekli maaşımla geçindim... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

...2 sene önce emekli oldum. Bütçem yetişmediği için çalışıyorum yani, giderlerim de var, maaşım da tatmin etmiyor yani o yüzden çalışmak zorundayım. Kasımdan beri sadece 2 gün merdiven temizliğine gittim. Arkadaşlarım bazen günlük iş bulabiliyor... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Ben sigortadan emekli oldum 4 sene oldu emekli olalı. Yabancılar çok ucuz maaş veriyorlar ve sigortasız çalıştırıyorlar ama böyle hem bize çalışanlara hem de devlete zarar veriyorlar. Ben çaresizlikten yani çalışıyorum bugün benim aylığım elimde olsa ben böyle çabalamam yani... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

...Zaten çalışmasam aç kalıcaz. Emekli maaşım oğluma gidiyor. Oğlum Van'da askerdi 30.000 TL kredi çektim. Oğlumu Gata'ya yatırdım. Kredi çekip oğlumun iyileşmesine harcıyorum. 3 tane kredim var

emekli maaşım elime geçmiyor kredilere gidiyor. Bu ek çalışmalarla rahatlıyorum en azından kartlarımı kapatıyorum. Sigara, elbise alıyorum... (K7, erkek, 57, eşi vefat etmiş, ortaokul, emekli).

...Otellerde sezon bittikten sonra lokantalarda günlük bulaşık yıkamaya gidiyordum. Araştırarak gezerek buluyordum işi. Ücret az geliyordu çıkıyordum o işten. İş 30 lira ama başka yerde 50 lira tamam ben de beğenmemelik yapmıyorum ama sen neden 30 TL veriyorsun yani işi seçmek amacıyla 50 TL olan işe gidiyordum. 12 saat çalışıyordum. Sigorta yapmıyor... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, bazı katılımcıların düzenli bir emekli maaşları bulunmaktadır. Fakat katılımcılar emekli maaşlarıyla geçinemediklerini beyan ederek, bu durumun istihdama katılmalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Standing'in belirttiği gibi, ek iş yapan çalışanlar kariyer planlaması için değil, yaşadığı ekonomik ve sosyal riskleri hafifletme amacı için çalışmaktadırlar (2017: 202). Emekli olmak ve olmamak yaşlı yoksulluğu içerisinde bir katmanlaşma yaratmaktadır. Emekli aylığı olanlar için de yoksulluk söz konusuyken, bu gelirden yoksun olanlar tamamen piyasa şartlarına mahkûm durumdadır. Bu durum katılımcıların ifadelerinde de yer almaktadır:

...18 ayım kaldı emeklilik için. Emekli olduktan sonra 2 sene daha çalışacağım sonra torunumla vakit geçirmek istiyorum. Kızım da çalışıyor zaten o yüzden çalışmayı düşünmüyorum. Şu an 2 maaş geldiği için yani. Eskiden sanayide çalışırken adam sigortamı az göstermiş, bir 3.000 bir de 5.000 prim göstermiş. Şimdilerde öyle ağır bir iş yok da iş güvenliği daha sıkı. Kafam çalışsaydı 5 sene önce emekli olacaktım. Sigortasız çalıştığım için böyle oldu... (K1, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Emekli olmayı düşünüyorum ama nasıl olacağım ki bu durumda iş bulamazken!... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...Emekli olduktan sonra çalışmam... (K3, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Emekli olana kadar çalışmayı düşünüyorum. Tabi ki geçim sıkıntım var, aldığım maaş çok az, maaşım fazla olsaydı rahat yaşardım yani. Geçim sıkıntısından kurtulmak için biraz maaşın dolgun olacak ki, şimdi ne veriyorlar asgari ücret, e onla elektrik, su, telefon ödüyorsun, temel ihtiyaçlarını göremiyorsun, asgari geçim değil yani... (K33, kadın, 61, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Keşke diyorum önceden resmi bir işte çalışıp da emekli olsaydım. Ama madem ipin ucunu kaçırdıysam alternatif yol olarak prim ödeyip emekli olacağım niyetim bu... (K34, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şu anda iyiyim Allah'a şükür yani kendi kendime bakıyorum ama işe girersem kendimi daha iyi hissedecem. Emekli olayım çünkü ileride hani gelin bakmaz, kız bakmaz, emekli maaşımı bir bakım evine veririm bana bakarlar diye düşünüyorum... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

...Mesleğim yok, ev hanımıyım. Daha önce yemekhanelerde çalıştım 6 ay çalıştım çıkarıyorlar sonra. Bilerek kabul ediyorum işleri benim sigortam yatsın diye benim 80 yılında sigortam çıktı bir belki emekli olurum diye. Hem sigortam olsun belki emekli oluveririm ölmeden diye çalışmak istiyorum... (K39, kadın, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

Emekli olduğu halde iş başvurusunda bulunanlar olduğu gibi, emeklilik hakkını elde edebilmek için iş bulmaya çalışan katılımcılara da rastlanmaktadır. Yaşlılık döneminde kadınlar erkeklere kıyasla; Karadeniz ve Öztepe'nin (2013: 86) de belirttiği gibi "çalışma çağında ücretli ve gelir getirici bir işte çalışmayan ya da emekli aylığı almaya hak kazanma koşullarını yerine getiremeyen sosyal güvenceden yoksun kadınların yaşlılık döneminde yoksulluk riskiyle karşılaşma olasılığı fazladır." Arun'un (2018: 44) TÜİK (2013) "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasının (GvYKA)" mikro verilerinin analizine bakıldığında da; sağlık sorunlarından dolayı görülen kırılma diğer yaş grubundaki insanlardan çok daha fazla tehdit oluşturup, yaşın ilerlemesiyle oluşan etkilerinin yoksullar ve kadınlar içerisinde daha tahripkâr olduğu görülmüştür. Nitekim görüşülen 50-71 yaş aralığında olan 46 katılımcının, yaşa bağlı olarak sağlık problemlerinin arttığı bu araştırmayı destekler niteliktedir. "Sigortasız çalışanların bir kısmı, aile ilişkilerine bağlı olarak sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyorlar" (Buğra ve Keyder, 2003: 18). Katılımcıların bir kısmı da çalışan durumda olan diğer aile bireylerinin sigortasından faydalanmaktadır. Ancak sağlık sigortasından yararlanamayan ve hiçbir sosyal güvencesi olmayan katılımcılara rastlanmaktadır:

...Kızımın üzerinden görünüyorum. Ağır hasta olmadığım sürece kesinlikle hastaneye gidip rapor almam. Genelde kendi tedavimi evde yapmaya çalışırım... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Sosyal güvencem yok. Oğlumun sosyal güvencesi var ama onun üzerinden görünebiliyor muyum bilmiyorum hiç görünmedim ben çıkmadım dışarıya hiç. İşte yazları eşim çalıştığı için sigortam devam ediyor yani... (K22, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şu anda sosyal güvencemiz eşimin de benim de yok. Bir sosyal yardıma güvenceye başvurduk onun da parasını yatıramadık öyle kaldı tansiyon hapımı bile parayla alıyorum. Tarım sigortaya başvurduk hani emekli sigortayı yatıralım diye onu da yatıramadık kaldı bekliyoruz bakalım. Yok para yok diye yatıramadık, 760 lira istediler. Her ay yatıracaktım, 3,5 sene her ay yatıracaktım, yok yatıramadım. Çocuklarım veriyor para öyle alıyorum tansiyon ilacımı, bazen küçük kızım alıveriyor işte öyle idare ediyoruz dışarıdan... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

Arun'un (2018: 39-40) araştırmasının mikro verilerinin analizine bakıldığında, yaşlıların sağlık hizmetlerine erişememelerinin en önemli nedenlerinden birinin sosyal güvenceden mahrum kalmalarıdır. Nitekim bizim araştırmamızda da aynı bulgulara ulaşılmıştır. Katılımcılar artan sağlık sorunlarına karşı herhangi bir sağlık kurumundan yardım

alamadıklarını ve hastalık durumlarını evlerinde geçirdiklerini ifade etmektedirler. Bazı katılımcılar da hane üyelerinin sağlık sigortasından faydalandıklarını beyan etmişlerdir. İçerisinde bulundukları kırılgan payı artan hayat pahalılığıyla birleştiğinde temel gıdalar gibi hayati ürünlere erişmelerini zorlaştırmaktadır. Geline nokta bu insanların yoksulluklarının mutlak yoksulluk sınırına dayandığı anlaşılmaktadır. Yaşlı çalışan yoksullar, harcamalarıyla ilgili olarak farklı stratejiler kullanarak masraflarını azaltmaktadır:

...Eski çalışmalarda böyle pahalılık yoktu hem de paranın kıymeti vardı. Eskiden 100 TL ile pazara çıkacaktın şimdi o 100 TL 200 TL olmuş yani... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...En çok parayı zaten yiyecek, elektrik, suya harcıyoruz bunlardır. Biz bir yere gidemiyoruz. Yani sigaramız dahi yok. Evde en çok bulgur, şeker, pirinç, fasulye, meyve, sebze tüketiyoruz... bazen sıkıntı çekiyoruz gıdaları alırken. Maaşımız yetmiyor. İşe girip para kazanmaya çalışıyorum böylece yetirmeye çalışıyoruz... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Evde en çok sebze tüketiyoruz. Pazara çıkıyor hanım hangisi ucuzsa onu alıyor balık, et kısıtlı ya 1800 TL maaş alan birisinin evine ne kadar et balık girer bana anlatır mısın... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...Ekmek tüketiyoruz... pazara gidemiyoruz zaten aşağı yukarı 2 aydır. Yok para yok kuru ekmeğe talim, günde 8 ekmek yiyoruz. Kuru ekmek ile doyuruyoruz karnımızı... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Evde et, meyve, kahvaltılık yiyoruz hatunla çocuk alıyor. Eti haftada 1 alıyoruz... ne yalan söyleyeyim şimdiye kadar gıda temininde hiç sorun olmadı, kendimi de acındırmayayım ama olmadı yani. Şimdiden sonra olur mu bilmem. Ben işsizken olmadı yani çalıştığım zaman para biriktiriyordum artık onlar da gidince sıkıntılar başladı... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Evde sabah kahvaltısı oluyor benim (sadece kahvaltılıkları tüketebiliyormuş), yemek yapamıyorum. Bilmediğim için olmadığı için yapamıyorum yani. Öğlen akşam kahvaltılık yıyorum, peynir zeytin. Sıcak yemek yok. Pazara çıkıyorum bazen alıyorum bazen alamıyorum... (ağlıyor bu esnada) (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

Katılımcılar, gelirlerinin büyük bir kısmını barınma, elektrik, su gibi temel ihtiyaçları karşılamada kullandıklarını belirterek gıda ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadıklarına değinmişlerdir. Genellikle hane halkının alışveriş tercihini hesaplı olmasından dolayı semt pazarları oluşturmaktadır. Semt pazarlarına gitme sıklıkları da gelir durumlarına bağlı olarak farklılaşmaktadır:

...Evde ne varsa bulgur, un onları tüketiriz... Çıkıyorum pazara falan ne yalan söyleyeyim ayda 1 kere çıkarız. Ee alıyoruz azıcık evden idare ediyoruz çorbadır, çekelektir, köyden biber kuruttum geldim. Eşim

işe gidiyor ya sezonda o zaman köye giderim 1 ay orda kalıp kuru yaparım. Bura pahalı, orası ucuz, mecbur gidip geliyoruz. Unumuzla ekmek yaparız... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Evde aç kaldığım yemek bulamadığım zamanlar oldu. Tüpüm de yoktu, yemeğim de yoktu, semaver vardı eskiden kalma. Su koydum bir avuç bulgur attım öyle oturup çocuklarımla yediğim zamanlar oldu. 20 sene önceki bu olay. Çok zaman da elektriksiz kaldığım zamanlar oldu. Ne yapacaksın yorgani tepemize çekip yatıyorduk. O zamanlar eşim de çalışmıyordu. Bu olaylara rağmen evdeydim hep eşime çocuklarıma baktım. Bunları keşke yapmasaymışım diyorum çünkü hiçbir şey değmezmiş. Kendin için yap her şeyi. Kendin ayakta durabiliyorsan herkes seninle. Kendin ayakta duramıyorsan hiç kimse yoktur... (K40, kadın, 51, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Bazen mesela gidiyorum kuru ekmekleri alıyorum yumuşasın ki yiyebilelim diye. Dışarıdan kuru ekmek bayat ekmek buluyorum yeter ki ekmek olsun yani. Bazen askıda ekmek falan oluyor ya oradan alıyorum. Durum böyle... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

Bireylerin alışveriş sıklıkları, o ay içerisinde hane halkının toplam gelirinin ne kadarını alışveriş için ayırabileceği noktasında değişkenlik göstermektedir. Katılımcılara en çok harcama yaptıkları kalemler sorulduğunda ise; sağlık, gıda harcamaları ve elektrik, su gibi temel ev giderlerinin olduğu anlaşılmaktadır:

...En çok parayı sağlığa harcıyorum. Mesela ayağımda kireçlenme çıktı, sosyal güvenlik böyle şeyleri karşılamıyor. Kendi başının çaresine bakıyorsun şimdi bir iğne yaptırdım 470 TL ödedim. Ee bir gidiyorsun 3- 4 tane iğne yapıyorlar ayakta kalabilmek için mecbursun bu iğneleri yaptırmaya... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...En çok parayı gıdaya bir de Allah razı olsun elektrik yerinde durmuyor bu ay 100 TL ödüyorsun öbür ay 200 TL ödüyorsun. Devamlı artıyor yani. Gider çok artıyor tabi hiç yerinde durmuyor. Elektrik, su, kirasıdır, pazarıdır. Bugün 1 kilo peynir alıyorsun örnek olarak zaten 1 haftadan sonra ona varıyorsun gidiyorsun artmış fiyatları... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...En çok parayı eve harcıyoruz. Mesela kahvaltılık şu bu yemeklik. Sıkıntı çekiyoruz çekmez miyiz, eşim günlük ev işine giderse iyi oluyor yoksa yok. Ben de işe gidersem olur... (K27, erkek, evli, 53, ilkokul, emekli değil).

...Eskiye oranla giderimiz düştü bile çünkü para olmayınca gider olmuyor. Mantıksal olarak... (K29, erkek, 53, bekâr, ortaokul, emekli değil).

Yukarıda beyanlardan yola çıkarak gelirin büyük çoğunluğunun faturalar, sağlık harcamaları ve gıda tüketimi için kullanıldığı görülmektedir. Pazar alışverişlerinde tercih edilen ürünlerin en başında da sebze ve kahvaltılıklar (peynir, zeytin, yumurta vb.) yer almaktadır. “Ekonomik gerilemenin beslenme üzerindeki etkisinin, açlık ve kötü beslenmenin ana nedenleri olan yoksulluk, eşitsizlik ve ötekileştirmeden ayrı ele alınamayacağı da vurgulanmalıdır”

(Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, 2019: 18). Gelirin temel ihtiyaçların karşılanmasına yetmemesi durumunda borçlanmada bir stratejiye dönüşebilmektedir (Kart, 2015: 162). Elde edilen bulgular neticesinde gelir gider dengesinin sağlanamadığı gözlenmektedir. Katılımcıların gelir gider dengesini kurabilmek için farklı stratejiler geliştirdikleri gözlenmektedir. Borçlanma ve temel tüketim ürünlerinden kısma bu stratejiler arasında gelmektedir:

...Kazandığım para yetmiyor ama idare ediyorduk, her şeyden kısıyoruz, yiyecekten, giyecekten yani idare ediyoruz. Yiyecekten kısıyoruz tam istediğimiz şeyi alamıyoruz... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...sihirbazlık yapıyoruz açıkçası bir şekilde yetirmeye çalışıyoruz. Sihirbazlıkla yetiyor demek ki bu, çalışmasam aç kalacağım. Borcum yok, borç yapmamaya çalışıyorum, borcum olsa bile 4 ay – 5 ay borç alıp sonra tekrar ödeyip 3 ay – 5 ay aç kalıp sonra tekrardan borç alıyorum. Kredi kartı borcu yapıyorum. Bu ek çalışma ile yetirmeye çalışacağız. Eşimin sağlık giderleri oluyor. Eşim diyabet hastası... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...idare edeceğiz yani. Benle hanım 2 saat çene yaptı bu gelen su faturası için, hanıma diyorum ki suyu biraz azaltman lazım, elektiriğin olmasın, bilmem neyin olmasın yani. Benim sigaram vardı baktım olmayacak onu bıraktım. Bir sigara 15 TL evimize ekmek götürürüz, onu düşünmek lazım... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...Fazla kafama takmadan üstesinden geliyorum, takarsam hırçınlaşacam. Kısıyoruz tabi mesela giyeceğinden yiyeceğinden... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

“Sürekliliği olmayan işlerden elde ettikleri gelir bir birikim sağlayamayacak, hatta olması gereken ölçüde ailenin yeniden üretimini dahi karşılayamayacaktır” (Buğra ve Keyder, 2003: 23). Bauman (1999: 132), günümüzün yoksullarını “işsiz” değil, “tüketici olmayan” lar şeklinde belirtmiştir. Bugünün yoksullarını “onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketiciler olmalarıdır”. Bazı katılımcıların ifadelerinden anlaşılacağı üzere genel giderler sonrasında tasarruf yapmak çok zor olmakta veya tasarruf yapılamamaktadır. Çalışılmayan süre zarfında ise kişinin borç altına girmesi kaçınılmaz bir durum olmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden kişinin emekli olması veya olmaması, borçlu olmasını etkilemediği anlaşılmaktadır:

...Aylık giderlerimi ödemekte zorlanmıyorum ama para da biriktiremiyorum... (K1, erkek, 55, bekâr ortaokul, emekli değil).

...Otelde çalıştığım zaman biraz arttırıp maaşımı tasarruf etmeye çalışıyorum. Karınca misali koyuyorsun kenara öbür sene onunla idare ediyordun... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Giderlerimi ödemekte tabi ki zorlanıyorum. Bir tanıdığım veya akrabamdan yardım alıyorum, bankadan her şey faiz olduğu için daha sıkıntı oluyor. Giderlerimiz arttı, her şey eskiye oranla pahalılandı. İşsizlik de çoğaldı, eski imkanlar yok zaten. Önceden banka borcum vardı, kredi çekmişim oğlanın düğününü yaptım o bitti 4 ay önce şimdi kredi borcum yok ama pazara gittiğimizde falan bazen borcumuz oluyor... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...Bazı çalışmadığım zamanlar olduğunda çektim sıkıntı. Kredi kartına yüklendik. 2 tane kredi kartım var borcu borçla kapatıyorum. Ayda 1300 TL ödüyorum borçlara. 4 parça kredim var, birisi 12 ay kalmış, diğerleri 20 ay var, 4 ay var... Mecbur gücüm yettikçe çalışacağız... (K7, erkek, 57, eşi vefat etmiş, ortaokul, emekli).

...1, 1,5 ay oldu krediyi çekeli... öyle bir zamanda çıkardılar ki krediyi. Kredi çektik ev aldık, ertesi gün işten çıkarıldık. 10 yıllık çektim. 1200 TL ödemem lazım her ay. Ee parayı anca biriktirdiydik, evin hepsine kredi çekmedik yani. Biraz birikmesini bekledik, ev almak hep aklımızdaydı... (K10, erkek, 52, evli, ilkokul, emekli değil).

...Daha ödemelerim var emekli maaşımı oraya versem kiraya çıktığım zaman ya ödeme yapamayacağım. Düğün yaptık 9000 TL borç var öbürünü bitirdik bunu yeni yaptık hem onu hem kıza düğün yapınca iki borç bir araya geldi. 24000 civarında borç var. Daha çoktu da 3 yıl olunca borçtan bu kadarı kaldı. Kredi çekmedim ben, açık hesap gibi elden ödemeli mağazaya var mesela. 15000-16000 oraya var. Karamsar karışık hissediyorum borçları düşündüğümüzden öyle. Yoksa borç olmasa hiç kafaya takmam bu maaşla geçinmeye çalışırdım. Borcum olmasa ... her insanın bir amacı var çalışırım, ev almak gibi şeyler. Borcum bitince çalışırsam ev alırım. Mesela maaşı ellemem biriktiririm, 1 sene biriktirsem teminat verip kredi çekip alırım yoksa anada babada yok yani... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...Pazar harcımız olmadığı zaman büyük kızımdan istiyoruz destek oluyor, arkadaşlardan kimseden yardım yok. Şu anda borcum var kredi çektim işte biraz ara borçlarım vardı onları kapatmak için yani borcu borçla kapattım. Şu an baksan 26 bin lira falan var, emekli maaşı almıyorum ben zaten elime emeklim geçmiyor olduğu gibi borca gidiyor. Eşimin de kredi borcu var. Ev kredisi çekmişti onun daha 4 sene var her ay 1300 ödeme yapıyor 33 bin borcu var daha. Bunları öderken zorlanıyoruz işte senden alıyoruz onu kapatıyoruz ondan alıp başkasını kapatıyoruz öyle gidiyor yani doğru söyleyeyim yani... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcıların yetersiz ve düzensiz gelirleri aylık giderlerin karşılanmasına yetmemektedir. Katılımcıların ifadelerinden borçlanmanın giderek temel ihtiyaçların karşılanmasında bir stratejiye dönüştüğü ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bazı katılımcıların gelirlerinin yetmediği durumlarda çocuklarından ek maddi destek aldıkları görülmektedir. Aynı zamanda bazı katılımcılar sosyal çevrelerinden borç almakta bazıları ise bankalardan kredi çekmektedir:

...Eve ihtiyaç almak için kredi çekmiştik eşya almadık yeme içme için almıştık krediyi. Bizim bir köylüye de borcumuz var o da pek sıkıştırmaz bizi, 2 kişiye borcum var onu da işte paramız olduğu zaman geri veriyoruz. İş bulursam ödeyeceğim borcumu... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

...Benim kimseye borcum yok, he var o bakkala o da ekmek borcu... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Düğün için en çok borçlandık. Ödemesini yapabiliyorum ama bundan sonra yapabilir miyim bilmiyorum. Zaten ev yok, 600 TL'den aşağı bulamazsın gecekondundan başka, ısınmayla 1.000 TL bulur... En az 5.000 lira almam lazım rahatlamak için... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...Bir de kredi çektim ben daire aldık. Maaşımdan kredi de kesildiği için yetmiyor. Kısıtlamaya gidiyordum. Gıdadan kısıyordum, her şeyden kısıyordum kira hariç... (K32, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli).

Bankaların uyguladığı faiz oranları hesaba katıldığında, katılımcıların hemşerilik ağlarından ya da sosyal çevrelerinden yararlanarak tanışık olduklarına borçlanmaları daha sık görülmektedir. Fakat katılımcılar gerekli olan para miktarının artış göstermesi durumunda bankaya başvurmadan çekinmemektedir. Bu para genelde görüşmelerde ev kredisi ve düğün masrafları olarak gün yüzüne çıkmıştır. Bu gibi masrafların gününde ödenmesi ise yine bir borç ile gerçekleşmektedir. Nitekim bu durum borçlu bireyin “belki de ömür boyu çalışmasını gerekli kılmaktadır” (Kart, 2015: 166). Yoksulların borçluluk durumlarının yalnızca o borcun altına giren bireyi değil tüm hanehalkını etkilemektedir. “Çaresizlik, yaşanan koşulların ağırlığı, insanların yaşadıkları hayatın ‘hayat’ olmadığını düşünmelerine neden oluyor. Gelecekte umutlarının olmayışı, onların ölmeyi istemelerine neden olabiliyor” (Bora, 2007: 127). Katılımcıların genel ifadelerine bakıldığında borçluluk durumları psikolojik durumlarını doğrudan etkilemektedir. Bazı katılımcıların ifadelerine bakıldığında ise çalışan kişinin yaşlı olması onların ev borcu gibi bir yükün altına girmesine engel olmamıştır. Bu durumdan ise kişinin halen daha çalışacak olması anlaşılmaktadır:

...Kızıma borcumu ödemek istediğim zaman o bazen alıyor bazen almıyor zor durumdayız. Bankaya borcumuzu ödeyemediğimiz zaman inan ki öyle kötü bir psikolojik duruma düşüyorum ki bazen yani gerçekten kızlarım bana engel oldular bana yani işte... (intihar etmeyi düşünmüş, çoğu zaman da kızları engel olmuş) ... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

...Kredim bitsin başka çekmeyi düşünmüyoruz onun bitmesini düşünüyoruz. Kredi borcunu ödeyemediğimiz oluyor, bir akrahadan aldık yatırdık, sonra aylığı alınca geri verdik... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Bu yaşıta ev borcuna girmek korkutmadı, ondan çıkıyoruz ona giriyoruz, ne edelim. Borcumuzu hiç ödeyemediğimiz zamanlar olmadı, ödeyebiliyoruz iyi kötü. Ayda 1 milyar yiyoruz sadece eşimle boğaza, öbürkünü arttırıyoruz... (K39, kadın, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Borçları ödeyemezsem diye uykum kaçıyor, psikolojim bozuluyor Allah bize göstermesin de intihara kadar aklım gidiyor yani. Kredi borcum sıkıştırıyor, ev borcum sıkıştırıyor... İntihar etmemek için Allah'a sığınıyorum işe yarıyor... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

...Çalışmasaydım giderdim intihar ederdim ne yapacağım. Param olsaydı Allah'a dua ederdim sıkıntım olmasa, başka birileri de faydalanırdı... (K28, erkek, 50, evli, lise, emekli).

Katılımcının borçlu olma durumu çaresizliği derinleştirmekte ve hayatına son verme düşüncesine kadar itmektedir. Aynı zamanda yoksulların sosyal çevrelerinin de yoksullukla mücadele içerisinde olması kimi durumlarda yakınlarından borç isteyememelerine neden olmaktadır. “Komşular üzerinden geliştirilen stratejiler daha çok sosyal sermayeye dayanmaktadır. Komşuların sahip olduğu sosyal sermaye diğerleri için bir strateji kaynağıdır. İş bulmak, yardım almak vb. bu kaynaklar arasında sayılabilir” (Şentürk, 2008: 137). Enformel ağları görece daha güçlü olanlar buralardan borçlanma yoluna giderken diğerleri finans kurumlarına, bankalara borçlanmak durumunda kalmaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı sosyal çevrelerinin de kendileri gibi aynı durumda olduğunu ve bu sebeple yardım etmelerinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Bu noktada ise bazı katılımcılar ise bankalardan destek almaktadır:

...Paraya ihtiyacımız olduğunda isteyecek kimsemiz yok, kredi kartını kullanıyoruz. Başka herkes param yok diyor... (K1, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Şimdi banka biliyorsunuz şey yapar sıkıştırır da öbürleri (arkadaşları) aktarma yapıyoruz yani bu ay az verirsek öbür ay biraz daha fazla vermeye çalışıyoruz yani... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...Paraya ihtiyacım olursa bankadan çekiyorum, ya hem arkadaşım olmadığı için hem de şu anda kimse kimseye borç veremiyor ki... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Sıkıntıya düşünce kardeşim var başka akrabalarım var onlardan yardım alıyoruz. Para alıyoruz. Çalıştığımız zaman ödüyoruz. Kardeşim ve hanımı emekli, emekli olduğundan dükkânı falan var yani o yüzden borç verebiliyor... (K22, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Önceden kredi kartımda çoğu şeyler geçti başımızdan ödeyemedik hacizlik olduk ne yaptık onu kapattık bankaya yanaşmıyoruz yani aç da kalsak bankaya yanaşmıyoruz. Şimdi de işte hanımın abisinden istiyoruz... (K28, erkek, 50, evli, lise, emekli).

...Hiç kimseden maddi destek almıyorum işte kredi çekiyorum, bacımın zaten zor geçiniyor kendine ondan nasıl para isteyeyim. Çevremdekilerde de yok herkes kendi el emeğiyle geçiniyor... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Acil paraya ihtiyacım olduğu zaman kimseden alamıyorum, alamam yani, en basitinden kızlarımdan alırım o da geri vermek üzere... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Benim kardeşim var burada onun yanına gittim dedim bana 2.000- 3.000 TL borç ver ben sana çalışınca ödeyeceğim dedim yok dedi bana, öz kardeşim ya anamız babamız bir ya ben şimdi başkasına gidersem bana neler der... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

Araştırma kapsamında yoksulların acil maddi ihtiyaç durumunda hem formel hem de enformel kaynaklara başvurdıkları görülmektedir. Enformel dayanışma boyutunda aile ve akrabalarından desteğin istendiği görülmektedir. Ancak yoksul kişinin enformel ağındaki diğer kişilerin de yoksul olduğu durumlarda daha çok formel kaynaklara başvurulduğu görülmüştür. Çünkü yoksul kişinin çevresi de yoksuldur. Çoğunlukla gündelik yaşam pratiklerinde “Genellikle gündelik ilişkilerde ‘acil ihtiyaç’ durumunda borç istemek sıradan bir eylem gibi gözükmeye karşın bireyin yoksulluğu ve çaresizliği söz konusu olduğu için “bu durumun mahremleşerek öncelikle kan bağı olan kişilerden ve yakın dostlarından temin edebilecek bir kaynağa dönüşmesi söz konusu olabilmektedir” (Aksan, 2014: 172).

2.4.1.1. Yaşlı Çalışan Yoksulların ve Hanenin Mülkiyet, Ev ve Kira Durumu

Düşük gelire sahip aileler giderlerini azaltmak amacıyla ısınma gibi temel ihtiyaçlarını geri plana itmekte, elektrikli eşyaları gerekli olmadıkça kullanmamaktadır (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2015: 12-13). Görüşmeciler kötü yaşam koşullarına sahip konutlarda ikamet etmek zorunda kalmakta, bu da yoksulluğun mekânsal görünümünü oluşturmaktadır. Keza yaşlı çalışan yoksulların istihdamda olmadıkları süre zarfında evde daha fazla zaman geçirebileceği gerçeği ve yakacak gibi temel ısınma kaynaklarına daha çok gereklilik duyacakları göz ardı edilmemelidir. Ocak’ın (2007: 153) da üzerinde durduğu gibi yoksulların evlerinde pencere azdır, güneş ışığını fazla alamazlar, ev rutubetlidir, dışarıdan su alır ve böylece hasta olmaları kaçınılmazdır. Nitekim katılımcıların anlatılarında da benzer bulgulara rastlanmaktadır:

...Evde su damlatması var mutfakta, rutubet pek yok, 1+1 evim. Koltuklarım yok, yatacağım yer de yok. Yere seriyorum yatıyorum... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Evde rutubet su sızması var ama tadilat yapamıyoruz paramız yok mecbur idare ediyoruz çünkü bizim ev sahibi de yapmak istemiyor... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

...Evim de karanlık, ufak bir yer. Tek oda. Ama rutubet alıyor ev, yok binadır gecekondu değil, ben girişte oturuyorum. Isınmak için bir şey kullanmıyorum. Bir şey yok ki ısıtayım. Soba kullansam ben elektriği nasıl ödeyeceğim. Odun sobası için yer yok bir çekyat var başka yok. Amcam hasta oluyorum ama yapacak bir şey yok. Eşya eksikliğim çok. 1 tane buzdolabı var başka yok. Çamaşır makinem yok. Çamaşırımı kuru temizlemeye veriyorum parayla...bir mataram var ihtiyaç duyduğum zaman küçük tüp var onun üstüne koyuyorum ısıtıyorum öyle banyo yapıyorum... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Katta oturuyorum ama yukarıdan su sızması var çatı katı boş, nem alıyor oradan bu durum benim hastalığımı tetikliyor yani, dışarı atmak istiyorum kendimi havasızlıktan... (K41, kadın, 60, ilkokul, emekli).

Katılımcıların genel ifadelerinden anlaşılabacağı üzere genellikle yaşlı çalışan yoksulların barınma koşulları fiziksel açıdan sağlıklı değildir. Temel ihtiyaçlardan biri olan konutun ısınma durumu ise ekonomik açıdan bir bedeli olduğu için yaşlı yoksullar açısından tedirginlik oluşturmaktadır. Yoksul aileler barınma ihtiyaçlarını karşılarken kira ücreti düşük olan kötü yaşam koşullarına sahip konutları veya ebeveynlerin ya da akrabaların yanında yaşamak gibi enformel yolları tercih etmektedirler (Güneş, 2014: 106). Katılımcıların mülkiyet durumları incelendiğinde; bazı katılımcıların ev sahibi (K8, K12) olduğu anlaşılmaktadır:

...Şu an kiracıyım. Aylık 100 TL., Toki konutlarındayım. Daha öncesinde otel köşelerinde yaşıyordum, belli bir yerim yoktu, otogarda çok yattım taksicilerin kaldığı yerde... (K3, erkek, 61, ilkokul, emekli değil).

...Evim zaten gecekondu, kendim yaptım, tapusunu alamadık. Evin fiziksel sıkıntısı var. Rutubet oluyor. Yatak odasında, mutfakta falan oluyor. Temeli yapamadık. Gücümüz yoktu... (K5, erkek, 57, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Evim kira değil. Kendim aldım. 1997 de emekli olmadan önce aldım. Eşya eksikliğim çok. Koltuk kanepa ıvır zıvır... Onları alırsam ben aç kalacağım... (K8, erkek, 61, ilkokul, emekli).

...Yaşlılıktan önce arsa almıştım orası daire oldu daireye verdik. 2 daire verdiler bana, birini oğlana verdim, birinde de ben oturuyorum işte. 10 seneyi geçti kentsel dönüşüm olalı. Öncesinde gecekonduydum... (K9, erkek, 64, ilkokul, emekli değil).

... Bu devletin vermiş olduğu 600 TL maaş ile TOKİ'den ev aldım, 350 kâğıt taksit ödüyorum, 15- 20 sene var bitmesine. Şu anda o evde oturuyorum. Isınmak için şimdi döşeğin üzerinde 6-7 tane battaniye var. Battaniyeyi üzerime örtüyorum, yün yorganı da üzerime örtüyorum. Elektrik sobası var, elektrik parası yüksek gelir diye kullanmıyorum... (K12, erkek, 67, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Ben yaptım gecekonduyu, hijyenik değil sağlıklı değil su sızar imkansızlıklar içerisinde, 1 odası var odun sobası kullanıyorum, hepsi lazım eşyalar yok... (K36, erkek, 56, evli, lise, emekli değil).

Çalışma kapsamında görüştüğümüz katılımcılar barınma ihtiyaçlarını kira veya geçmişte kendi inşa ettikleri gecekondular gibi farklı yollarla karşıladıklarını belirtmişlerdir. Örneğin K12 gibi emekli aylığı bulunmayan fakat ev sahibi olan katılımcılar ise bu mülkiyeti görece küçük taksit imkanlarıyla edinebilmiştir. Gecekonduda ikamet eden katılımcılar, K36 gibi gecekonduda kiracıdır veya K5 gibi geçmişte gecekonduyu kendisi inşa etmiştir:

...Evde eşya eksikliği var tabi canım. Televizyon desen çok eski bir şey. Benim gibi o da eskimiş. Buzdolabı desen yine öyle... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Evde su damlatması var mutfakta, rutubet pek yok, 1+1 ev. Koltuklarım yok, yatacağım yer de yok. Yere seriyorum yatıyorum... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Her türlü eksiklik var eve 1 kanepa yatma kanepelerimiz var ya biz orayı pansiyon gibi kullanıp çıkıyoruz işte. Tüp, buzdolabı, çamaşır makinesi yok. Elde yıkıyoruz veyahut kuru temizlemeye veriyoruz... (K29, erkek, 53, bekâr, ortaokul, emekli değil).

Yaşlı yoksulluğu gelecek beklentisinin olmadığı, temel ihtiyaçların karşılanamadığı ve hayatta kalmanın bedene daha büyük yük getirdiği boyutlara ulaşmaktadır. Aynı zamanda görüşmecilerin bir kısmı yatacak yer için yatak kullanmadıklarını belirtmekte, bu ihtiyaçlarını farklı yollarla çözmektedir. Ayrıca evlerindeki elektronik eşyaların da eski olduğunu ifade etmişlerdir. Ek olarak görüşmecilerin bazıları üzerinde hiçbir mülk bulunmadığını, bulunanlar ise bunları borç yoluyla edindiğini belirtmiştir:

...bir şeyim yok Allah'ın vermiş olduğu bir canım var... (K12, erkek, 67, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Var iyi kötü bir arabam. Ya ben zorla borçla yaşayan bir insanım, hiçbir malım olmaz zaten... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Benim şahsıma ait hiçbir mülkiyet yok, hatunun da yok, çocuğun da yok. Arabam yok, evde kimsenin yok... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Ee şu anda benim arabam var çoğu yere ben otobüsle gidiyorum niye araba benzin yakıyor şey yapamıyorum diye. Başka bir malım yok. Eşimin babasından kalan arsaları var memlekette ama ne zaman satılır bilmem... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

...Küçük bir tane bir araba var ben aldım ama kız kullanıyor benim. Tarla var da babanın annenin üstündeler daha... (K25, kadın, 54, evli, ilkokul, emekli değil).

...Toplam 35.000 lira çektim ev aldım. Çünkü benim biraz da param vardı. 10 senelik çektim. Denkleştireceğim mecbur fazla israf yapmadan mecbur ne yapacağız... (K26, erkek, 59, evli, ilkokul, emekli).

Ailelerin birçoğu barınma ihtiyacını kira yoluyla karşılamaktadır. Bu durum, içinde bulunulan yoksulluğu derinleştirmektedir. “Kira yoksulları oradan oraya savuran incelmış bir şiddettir” (Yaşar, 2013: 334). Katılımcıların kirayı ödeyemedikleri durumlarda bazı katılımcılar (K14, K18) erteleme yoluna gitmekte iken bazı katılımcılar (K13, K20) ise ev sahipleri tarafından evlerinden çıkartılmıştır:

...Kirayı ödemediğim zaman adam bana diyor evden çık git, diyoruz ki idare et bizi. İşte o çocuğum trafik kazası geçirdiğinde 1,5 sene yoğun bakımda kaldı, 1.5 senenin kirasını nasıl ödeyeceğimi sen söyle bana bakayım. Adam diyor ki bu beni ilgilendirmez. Adam diyor ki nerden getirirsen getir kiramı ver, sen benim evde oturacaksan... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...Tabi canım kirayı ödeyemediğim oldu. Rica ediyorsun bekletiyorsun. 1 ay 2 ay. Zaten sürekli böyle bir kirayı ödeyememe döngüsünün içine düştüğüm için bazı arkadaşlara söylüyorsun böyle böyle diye, onlar bana yardımcı oluyor... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Aşçıyım. 1 senedir pansiyonda kalıyorum. Ee aldığın maaş 1.500, 2.000 TL maaş veriyorlar ee aldığın maaş asgari ücret yetmiyordu, ev tutması için bekârlara ev vermiyorlar burada, ev tutması için eşya alman lazım... Şimdi bizim çalıştığımız yerlerde bir örnek Belek'te otelin lojmanı vardır çalışırken orada kalırsın sezonda, o koşullar daha iyi pansiyon parası cebinde kalıyor. Pansiyona ödeme yapamadığım zamanlar oldu 5- 6 gün bir yerde benim param kalmıştı çalıştığım yerde o gelince verecektim hani pansiyonda ben sürekli kalınca sorun olmuyor orda, bir şey demiyorlar... (K18, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Kirayı ödemekte zorlanıyorum tabi. Önceden kirada 2 ay geriden gidiyordum ev sahibiyle konuştuk çıkarttı beni evden şu anda oturduğum evi de emekli maaşıma bağladım ben de arada bir şeyle geçiniyorum bana işte emekli maaşımdan 500 lira kalıyor ancak... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcılar kiralalarını ödemekte zorlandıklarını ve erteleme yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bazı katılımcıların bu durumu ev sahipleri tarafından göz ardı edilmiştir.

2.4.2. Yaşlı Çalışan Yoksulların Çalışma Koşulları

Yaşlıların geçmiş dönemlerdeki çalışma koşulları bugünün yaşlı yoksulluğunu anlamlandırmak açısından önemlidir. Yaşlının geçmiş çalışma dönemlerindeki “ücret”, “kazanç düzeyi”, “sosyal güvenlik” gibi çalışma koşulları günümüz yaşlı yoksulluğuna ışık tutmaktadır (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 92). Kişinin eski istihdamlarında sosyal güvencesiz bir biçimde çalışmış olması, yoksulluklarının yaşlılık dönemlerinde de sürmesine sebep olmaktadır (Aydın ve Güloğlu, 2021: 476). Nitekim katılımcıların anlatılarına bakıldığında

birçoğunun geçmişte hizmetler sektöründe sigortasız biçimde çalıştığı anlaşılmaktadır. İstihdam alanlarında farklılıklar görülmektedir.

...Benim mesleğim yok hep sigortasız olarak hastalara baktım, çocuklara baktım, lokantalarda çalıştım, günlük yevmiye fazla veriyorlar diye kendime sigorta yaptırmadım. Çünkü çocuklarım küçüktü onlara bakıyordum ben eşim para göndermiyordu... (K45, kadın, 57, ilkokul, emekli değil).

...Mesleğim yok, işte nerde ne iş bulursam yapıyorum ne iş olursa yaparım. Önce Kıbrıs'ta hastanede çalıştım temizlikçi olarak, hasta bakıcı olarak. Kıbrıs'ta sigorta kaydım var da burada yok. Kıbrıs'taki sigorta kaydım burada Türkiye'de geçerli olmuyormuş. Türkiye'de şu ana kadar düzenli hiçbir işte çalışmadım, sigorta kaydım hiç yok... (K40, kadın, 51, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Mesleğim yok ev hanımıydım, 10 senedir turizmde çalışıyorum. Önce oda temizliğindeydim 8 sene yaptım o işi, 4 senedir de steward ım (bulaşıkçı). Çocuklarım iyiydi okuma kapasiteleri takdir getiriyorlardı üstün başarı getiriyorlardı üniversiteyi kazanacaklar dedim Beyhan (kendisine diyor) ver elini sigortalı bir işte emekliliği yakalarsın dedim günlük temizlik işlerinde fazla para yok dedim hem geleceğimi düşündüm hem çocuklarımı o yüzden sigortalı bir işe girdim... (K25, kadın, 54, evli, ilkokul, emekli değil).

...Mesleğim yok, ev hanımıyım. Daha önce yemekhanelerde çalıştım altışar ay çalıştım, çıkarıyorlar sonra. Bilerek kabul ediyorum işleri benim sigortam yatsın diye benim 80 yılında sigortam çıktı bir belki emekli olurum diye. Emekliliğime 3 yıl kalmış... (K39, kadın, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

Arun (2018: 39)'un TÜİK'in (2013) GvYK araştırmasının mikro verilerinden analizi sonucu ulaştığı bulgularında; yaşlı kadınların en düşük oranda istihdam piyasasında olduğu görülmektedir. Ayrıca eğitilmiş ve eğitimsiz kişilerin iş piyasalarındaki eşitsizliği yaşın ilerlemesiyle artış göstermektedir. Nitekim bizim araştırmamızda da çoğu kadın katılımcının, kendilerini “mesleğim yok” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir. Kadın katılımcıların bazıları enformel (çocuk-hasta-yaşlı bakımı, temizlik işleri vb. gibi geçici olarak çalışmış) bazıları ise formel iş piyasasında kendilerine bir alan bulabilmişlerdir. “Burada eğitim eksikliği ve mesleki kurs yetersizliğinin etkisi fazla olmakla birlikte, öğrenilmiş çaresizliğin de bir yansıması söz konusudur” (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2015: 9). “Düşük ücretli ve düzensiz istihdamın yoksulluktan çıkmak için yeterli olmadığı, tam tersine özellikle az gelişmiş ülkelerde önemli bir yoksulluk nedeni olduğu söylenebilir” (Şenses, 2001: 169). Geleneksel yoksulluk çerçevesinde yoksulluk durumu istihdamda olmama veya istihdama katılamama durumu ile aktarılmaktaydı. Fakat istihdam piyasalarının değişimi ve dönüşümü neticesinde kişinin iş gücü piyasasına katılımı çalışanın yoksul olamayacağı anlamına gelmemektedir (Özdemir, 2015: 97). Katılımcıların genel ifadelerinden de anlaşılabileceği üzere emekli olan katılımcıların (K15, K41) emekli maaşları geçimlerini sağlayacak düzeyde değildir. Emeklilik hakkı bulunmayan

katılımcıların ise maaşları onları tatmin etmemektedir. Böylece emekli olan ve emekli olmayan katılımcılar geçimlerini sağlamak adına istihdama katılmak zorunda kalmaktadır:

...Yetmiyor da iş bulup çalışmam lazım yani... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli)

...Yok tatmin edici bir maaş görmedim. 2 ayda 1 alıyordum maaşı. 1 maaşı içerde tutarlar adam atını kendi oynatıyor sen emekçisin senin hakkın yok ki konuşmaya zaten şimdi ben çıkış yaptım benim maaşım hala orada içeride. Bu ayın 25' inde anca verir yani her ay 1 maaş içeride durur ama her ay yatar. Yok bankaya yatar. Arada geciktirebilir. Sigortasız çalıştığım yerlerde ise elden alıyordum... (K29, erkek, 53, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Maaşım şu anda yetmiyor... (K32, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli)

...Bütçem yetişmediği için çalışıyorum yani, giderlerim de var, maaşım da tatmin etmiyor yani o yüzden çalışmak zorundayım... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

Yoksulların yaşlı olması veya kronik hastalığının bulunması gibi bireysel nedenler ya da istihdam imkânlarının azlığı, geçici olmayan iş imkânlarını düşürmektedir. Diğer aile üyelerinin yardım gücünün eksikliği yeni yoksulların aile içi dayanışmasının yoksunluğunu göstermektedir. Böylece yeni yoksul kesimin “formel mekanizmaların dışında başvurabileceği bir yardım kaynağı” bulunmamaktadır (Buğra ve Keyder, 2003: 9). Gündelik hayatlarında kamusal alan ve kenti kullanma deneyiminde bulunamayan, kent imkânlarına erişemeyen yeni yoksulların artık enformel ilişki ağları da işlerliğini giderek kaybetmektedir. Enformel ilişki ağlarının (akraba, hemşeri, arkadaş vb.), iş gücü piyasası içerisinde yer edinmede yetersiz kalmasından dolayı iş arayan bireyler, sosyal bir kurumdan yardım alma ihtiyacı ile İŞKUR’a başvurmaktadır:

...Emekli olduktan 1 ay sonra oturduğum sitenin yöneticiliğini yaptım. 6 ay sonra şoförlük yapmaya başladım. Şoförlüğü de 2 yıla yakın yaptım. Arkadaşım aracılığı ile bulmuştum o işi. Çalışmak isteyen her koşulda iş bulur. İş seçmemek şartıyla... (K6, erkek, 55, evli, üniversite, emekli).

...Tanıdıklar söyledi İŞKUR'u bana. Daha önce İŞKUR'a gitmiştim iş aramak için. Orada da balta kürek işler çıkıyor nasıl çalışayım ben 64 yaşındayım. Bana şöyle gece bekçiliği bulalım! Bize balta kürek işleri yap diyorlar nasıl çalışsın 64 yaşındaki adam bir yerde kazmayla uğraşabilir mi. Mesela ağaç dikilecek olur, zorlanırım... (K9, erkek, 64, evli, ilkokul, emekli değil).

...İŞKUR'da eşimin kaydı vardı zaten, yıllardır bildiğimiz yer. Yakın çevremizden iş bulamadık artık en son buraya geldik... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Arkadaş ile İŞKUR'la ulaşıyorum bu işlere. 10 senedir çalışıyorum. Ondan önce ya çocuklar küçüktü arkasına arkasına olduğu için çalışmadım. İlk işimi şöyle buldum ablam işte katçıydı otelde çalışıyordu

şey işte o aracılık etti sonra artık otellerde çalışmaya başladım. İş sezonluk olduğu için kapanıyor otel bizler de çıkıyoruz... (K24, kadın, 51, evli, ilkokul, emekli değil).

İş gücü piyasalarında -özellikle düşük kademe işlerde- fiziki yetersizlik büyük bir dezavantaj yaratmaktadır. Kamu otoritesinin de iş bulurken bu durumu göz ardı ettiği ya da bunlara uygun bir işleyişe sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadeleri, enformel dayanışma ağlarının giderek zayıfladığını ortaya koymaktadır. Ancak katılımcıların formel iş arama kanalı olan İŞKUR'a gitmelerinde kendi ilişki ağları etkili olabilmektedir. Bu katılımcıların büyük çoğunluğunun ifadelerinde de gözlenmektedir. Formel yapıların varlığı yine enformel ilişki ağları ile öğrenilmektedir. İş arayan bireylerin çaldığı ilk kapı eş, dost ve akraba gibi yakın ilişki içerisinde olduğu enformel dayanışma ağlarıdır. Bu ilişkiler sonucunda bireyler formel ve bürokratik süreçlerle işleyen iş kurumlarına yönelmektedirler:

...İlk defa İŞKUR'a geliyorum. Ya şimdi dışarıda yaş kaç, emekli misin diye sorunca iş değişiyor, ben emekliyim diyince konuşma tonu düşüyor o yüzden İŞKUR'a geldim bu sohbetlere maruz kalmamak için (dışarıda emekli ve yaşlı olduğu için iş bulamamış, iş vermemişler katılımcı bu konudan bahsediyor) ... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...Hep İŞKUR'a geliyorum iş yok. En son buraya cuma günü geldim, bakıyorlar iş yok diyorlar. Ben arıyorum benlik bir durum yok. İş olsa hemen çalışırım... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

...Çalışmayı istiyorum bana bekçilik olsun ben pek ağır işte çalışmam. Yani bekçilik diğerlerine göre hafif yani. Yani güvenlik gibi bir şey uykusuzluğa alıştım, gece çalışıyorum. Gece olsun, gündüz olsun fark etmez, 8 saat işte 6'dan 12'ye kadar. Bekçilik işine bir arkadaşın şeyiyle (aracılığıyla) ulaştım. Öyle denk geliyordum abi bekçi lazım mı diyordum. İş yoksa bile seni göndeririz bir yere arkadaşlarımız var oraya verirler seni orada çalış diyorlardı bana. İşleri hep çevremden buldum. Yine haber saldım ama yok iş bulamadım şimdi... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...En sonki işimi engelli kadrosundan buldum. İŞKUR buldu. İŞKUR'a gidip gelerek iş buluyorum burada ilanlar var. Aracılar yok... (K23, erkek, 54, evli, ilkokul, emekli).

...İş aramak baya zor oluyor bir de emekli olduğum için. Şimdi buraya İŞKUR'a geldik, adamlar hamal arıyor sanki. Ee personel alıyorsun, engelli adamdan böyle personel olur mu... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Geçen yıl bir ara belediyede çalıştım İŞKUR üzerinden çalıştım. İşte orada İŞKUR 6 aydı iş, 6 ay sonra buraya girdim şimdi buradan da çıktım. İŞKUR sana iş veriyor eğitim veriyor 6 ay sonra bırakıp gidiyor. İşçinin işten çıkmama gibi bir durumu olmuyor o sözleşmeli diye geçiyor... (K34, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

...Bulursam otelde iş çalışırım neden çalışmamayım inşaatlarda da çalışırım ne iş olursa çalışırım yeter ki bir iş bulayım evime ekmek götüreyim yani... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere bazı katılımcılar, emekli olduklarından dolayı iş bulma sürecinde zorlanmaktadır. Çoğu katılımcı ise en son çalıştığı işi kurumsal iş arama merkezi olan İŞKUR aracılığıyla bulmuştur. Ayrıca engeli bulunan yaşlı çalışanlar ise iş seçimlerinde gece bekçiliğini daha çok tercih etmektedir. Bazı katılımcıların ise (K44) belirli bir iş tercihinin olmaması, yalnızca çalışmak istemesi yoksulluğun boyutunu da gözler önüne sermektedir. “Çalışmadığı zaman aç kalma riskiyle karşı karşıya kalacağını bilen yoksulun yaşamında; her işe razı olma, enformel iş piyasasının zamanı ve ücreti belirsiz” (Kart, 2015: 169) yapısı yoksulluğun görünen yüzünü oluşturmaktadır. “Sürekli ve düzenli bir işin yoksunluğu ve çalışma koşullarının getirdiği güçlüklerin en önemli sonuçlarından biri ise, yoksulları sürekli iş arar durumunda bırakmasıdır” (Açıkalın, 2007: 57). Katılımcıların ifadelerine bakıldığında dönem dönem işsiz kaldıkları anlaşılmaktadır. Bazı katılımcıların anlatılarından ise (K16) düzenli istihdamın eksikliğinin hem bireysel hem de aile yaşamını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır. Fakat katılımcının (K16) fiziksel bir engelinin bulunmaması, onun istihdamda yer edinebileceği anlamına gelmemektedir:

...2 aydır (işten ayrılalı) eve hatunla çocuk bakıyor, bu benim de gücüne gidiyor çünkü yani ben sakat değilim felç de değilim sağ tarafım çalışmasa anlayacağım ama sağlamsam ben neden çalışmıyım ki, neden çocuğun geleceğine balta vurayım. Yok iş yok. Ben kendi iş yerimde çalışırken vasıflı çalıştım. Şu anda iş arıyorum. İş bulamadığıma kendimi pasif ve zayıf hissediyorum... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...İş arıyorum şu anda. Şu anda 3 aydır işsizim. Buraya İŞKUR’ a da daha evvel herkes iş kurmaya gidiyor ben de bir şansımı deneyeyim diyerekten geldim... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

...Bursa’da iş ararken 2- 3 ay işsiz kaldım. İşe giremezsem dul maaşına başvuracağım, devletten yardım isteyeceğim artık... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

Katılımcıların düzensiz bir çalışma hayatının olması, onların düzenli olarak istihdam piyasasında yer edinme çabasına ve iş arama süreçlerinin devam etmesine neden olmaktadır. “Düşük ücretli ve düzensiz istihdamın yoksulluktan çıkmak için yeterli olmadığı, tam tersine özellikle az gelişmiş ülkelerde önemli bir yoksulluk nedeni olduğu söylenebilir” (Şenses, 2001: 169). Bir başka deyişle, “Türkiye’de yoksulluğun en yaygın olduğu çalışan kesimlerinden biri de yevmiyelilerdir. Bu tür işler genelde ‘mevsimsel özellik taşıyan ve düşük vasıf gerektiren’ işlerdir”. Daha çok kol gücünün kullanıldığı düşük vasıf gerektiren işler genelde eğitimsiz veya az eğitilmiş iş gücünde derinleşmekte bu durum da çalışanın yoksulluğa düşmesine sebep olmaktadır (Gündoğan, 2007: 73-74). Çalışan yoksulların iş hayatındaki konumları genellikle düzensiz işler ve düşük gelirlidir. Sıklıkla geleceksiz ve güvencesiz işler söz konusudur. Çalışan yoksulların çalıştığı işlerin başında inşaatçılık, garsonluk, mevsimlik işçilik, temizlik işçiliği

gibi alanlar hakimdir. Enformel çalışma koşullarına sahip bu meslek gruplarında asgari ücretli ve sosyal güvenceli bir işte çalışma oldukça zordur (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2015: 10). Nitekim katılımcıların ifadelerinde de benzer bulgulara rastlanmaktadır. Katılımcıların birçoğu iş piyasalarında sigortasız bir şekilde çalışmıştır. Bazı katılımcılar (K1) turizm döneminde sezon boyunca sigortalı bir şekilde çalışıp, sezon sonu sigortasız işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

...Şu yaşıma kadar özel iş de yaptım, sanayide de çalıştım. Zaman zaman sigortam vardı. Yarın işe başlıyorum, başka bir oteldeydim, patronlarla anlaşamadım, 1,5 yıl çalışmıştım. Tazminat da vermiyorlar, istifaya zorluyorlar. Turizm sezonunda maaşları arttırıyorlar. Nisan – Eylül arası, 10 kişiyi 25’e çıkartıyorlar. Normalde kışın da çalışmamız lazım ama çalışmıyorum. Kışın sanayiye gidiyorum mobilya işçiliği yapıyorum. Böyle sigortan hiçbir şeyin olmadan çalışıyorsun... (K1, erkek, 55, bekâr ortaokul, emekli değil)

...3 yıldır bu inşaat işinde çalışıyorum. Tabi ki bazen çıkışını veriyorlar, iş durunca sonra iş çıkınca tekrar işe alıp çalıştırıyorlar, sigorta da yapıyorlar. Bundan önce başka bir şirkette 7 yıl çalıştım orası da sigorta yaptı. Ondan önce inşaat işi yoktu serbest çalıştım. 2008 ‘den itibaren sigorta girişim oldu tabi ondan dolayı emekliliğe geç kaldık... (K2, erkek, 56, evli, ilkokul, emekli değil).

...Kahvecilik yaptım, lokantada bulaşık yıkadım o zamanlar sigortam yoktu yatırmadılar, tekstilde çalıştım terzilik yaptım bunların hepsi haftalıktı, çalışma saatlerim düzensizdi. Şu anda herhangi bir işte çalışmıyorum iş arıyorum... (K3, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Kapıcılık görevi belli olmuyor ki. Bu saatte de bırakıyorsun işi, akşam 6’da da. Kendi planımıza göre. Plansız olmak sıkıntı yaratmıyor ama. Bundan önce 2 hafta işsiz kalmıştım. Önceki kapıcılık işinden sonra 4 gün bir otelde çalıştım, sonra burayı (kapıcılık görevi) bulduk işte. Benim mesleğim mutfak eşyası yapıyorduk Kahramanmaraş’ta bu sıvama türü. 20 ay kadar tekstilde çalıştım tabi 25 sene önce diyelim, düğümcü olarak düğüm biraz karışık da... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcılar, sanayi, turizm, inşaat, tekstil gibi sektörlerde düzensiz, düşük gelirli ve güvencesiz çalışmaktadırlar. Enformel iş gücü piyasasının düzenli gelirden ve güvenceden uzak biçimi, kişilerin işsizlik sorununu yok edemediği gibi istihdamda olmalarına rağmen geçimliliklerini sağlayamayarak “çalışan yoksulluğunu” üretmektedir (Kart, 2015: 163). “Kuralsızlaştırma, yarı nitelikli ve niteliksiz iş gücü temelinde gerçekleşmekte ve giderek ücretleri düşürerek güvencesizliği geçerli kılmaktadır” (Cesur, 2009: 60). Antalya ili turizm ve tarım alanında ekonomik faaliyetler gösteren bir il olduğundan, katılımcıların sezonluk ve mevsimlik işlerde çalıştıkları gözlenmektedir:

...Aşçıyım. 5 sene boyunca en uzun süre turizmde çalıştım. Daha önce başka bir şirkette çalıştım yine turizmde böyle gidiyor. Şartlar öyle oluyor işten ayrılıyorsun ya iş veren seni istemiyor ya da sen iş vereni

istemiyorsun. İşveren dükkânı kapatıyor, uyuşmazlık oluyor... 5 ay işsiz kaldığım zamanlar da oluyor, kışın oluyor işsiz kalıyorsun, çalışmıyorsun, bir şekilde geçinmeye çalışıyorsun, sihirbazlık yapıyorsun. Şu an 1 aydır işsizim ondan önce yine aççıydım 3 ay çalıştım, işveren işten çıkardı yaşlı diye beni. İşim bedensel olarak tabi ki yoruyor. Ben pizza ustasıyım günde 300- 400 pizza yaparsan ne olur?... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...Ben en son peyzajda çalıştım. 3 yıl 4 ay çalıştım. Kendileri çıkardılar, şu anda elimizde iş yok dediler, öyle çıkardılar. Asgari ücret alıyordum (15 gün önce işten ayrılmış). Şu an hiçbir gelirim yok. Hanım bazen gündelik iş çıkıyordu oralara gidiyordu, bahçe işlerine... İş bulsam yine çalışırım. Yoksa bu 2.000 TL para ile hayatta kalmak mümkün değil. Ben eskiden belediyeydim çavuş olarak çalışıyordum... (K10, erkek, 52, evli, ilkokul, emekli değil).

...6, 7 tane otel değiştirdim. Çünkü niye, buraya İŞKUR'a getiriyorlar bizi diyorlar ki sizi işe alacağız formu doldurun bir daha çağırıyorlar. İşverenler geliyor buraya bu kalabalığı çağırıyorlar (işe alım mülakatları için), ondan sonra da işe almıyorlar... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

Katılımcılar, turizm dönem bazlı bir sektör olduğu için bu sektör içerisindekiler kış aylarında işten çıkarılma, ücretsiz izin verilme gibi uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle “yoksul kadınlar, evde bakıma muhtaç kişilerin olmasının ve ev işleri konusundaki sorumluluklarının, çalışmalarını engellediğini belirtmişlerdir. Çalıştıklarında ise, yaptıkları işlerin geçici nitelikli enformel sektör olduğunu söylemişlerdir” (Sallan Gül ve Gül, 2008a: 82). Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bazı kadın katılımcıların (K46, K38) evden çalıştıkları görülmektedir. Bu durumun nedeni, yaşlı kadınların üzerinde bulunan bakım sorumluluğudur:

...Ev çemeni yapıyorum bana belki bir yer gösterirler satmak için o yüzden başvurduğum. Benim sermayem bile yok. Benim amacım alanda çalışmak değil evde çoluk çocuğum var evde bir şeyler yapıp evden çalışmak istiyorum. Mesela bir çemen yapıp satmak istiyorum. Kız eşinden ayrıldı geldi, torunum başımda delikanlı oğlum askere gidecek yani psikolojim zaten yerlerde. Uyduruk kıyırık bir çemen yapıyorum aklıma o geldi istiyorum ki hayata tutunayım 5, 10 kuruş gelsin, kimseye minnet etmeyeyim... (K46, kadın, 60, eşi vefat etmiş, lise, emekli değil).

...Kayınvalidem var evde 75 yaşında ona bakıyorum, kanser hastası o. Zaten 16 sene oldu bu omurilik kanserine tutulalı biz bakıyorduk zaten kendi imkanlarımızla. Eşimin kardeşleri var ama devamlı biz bakıyorduk. Bakım aylığına (kayınvalidesine baktığı için bakım aylığı alıyor) da bir arkadaş tavsiye etti biz de öyle başvurduk ama 1 senelik yapmışlar raporunu, biz bu süreyi uzatabildiğimiz kadar uzatacağız (kayınvalidesinin bakımı için 1 yıllık rapor yazmışlar, katılımcı da 1 yıllık bakım parası alabilecek). Gün içinde işte banyosunu yaptırıyorum yemeğini pişiriyorum. Mesela çok üzüldüğü zaman yatakta kalıyor 2 ay 3 ay ona ben kendim bakıyorum. Sol tarafı felç, yemeğini falan yapamıyor, kolu kalkmıyor. Ee o para yetmiyor da ama yetirmeye çalışıyoruz kayınvalidemin emekliliğini onun bakımı için harcıyoruz. Onun

emekli maaşından eve harcamıyoruz yetmiyor. Aldığı maaş 1.300 lira, ilacına kesiliyor... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

Katılımcıların bazı durumlarda ise birincil veya ikincil dereceden yakınlık taşıyan bakıma muhtaç bireyler ile aynı hane içerisinde yaşayarak hem kişinin ihtiyaçlarını karşılamak hem de bu sayede hane içerisine ek gelir sağlayabilecek sosyal yardımlardan yararlandığı görülmektedir. Genel olarak serbest meslek, esnafılık gibi iş kollarında geçmişte iş sahibi konumundaki katılımcıların günümüzde iş aradığı görülmektedir. Geçmişte uzun yıllar işveren olan bazı katılımcılar, işlerinin iyi gitmemesi sonucunda işçi olarak istihdamda yer edinmeye çalışmaktadır örneğin K16 çalıştığı iş kolunu, “nankör sektör” olarak vurgulamaktadır:

...Antalya’da 6 ay tekstil yaptım o firma kapandı, ondan sonra 100. Yılda bir firma var oradan kendi isteğimle çıktım aşağı, yukarı 8 ay çalıştım. Çünkü çok ağır işi var, bu buzdolapları soğutucuları var ya bir geliyordu 400 tane, onları taşı indir, taşı indir artık omuzlarım çöktü. Ondan önce şöyle söyleyeyim ben Antalya’ya yerleşeli 7 sene oldu, doğma büyüme İstanbulluyuz buraya çocuğum için geldim. İstanbul’dayken tekstildegdim, 20 sene ben patronluk yaptım. Ama dünyaya tekrar gelsem tekstile asla elimi sürmem, tekstil kadar nankör bir sektör yoktur, bir anda kaldırır bir anda düşürür. Battım çıktım, ben tam 4 defa battım çıktım... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Yıllarca esnafılık yaptım atölyemi işlettim. Bu Bağ-Kur ‘a takıldım emekli olamadım, 9.000 günden daha az sürede emekli olmak için atölyemi kapattım bir otelde işe başladım. BAĞ-KUR’da 9.000 iş günü istiyor emekli olmak için daha fazla prim ödemem gerekiyor işveren olduğum için sigortaya geçtiğim zaman 3.5 yıl erken emekli olacağım o yüzden atölyemi kapatıp otelde işe girdim... (K42, kadın, 54, evli, ortaokul, emekli değil).

...Urfa’da market işletiyorduk. Ben Osmaniye’ye geldim orada iş kurdum kaybettim, Antep’e gittim orada iş kurdum kaybettim... Ben buraya işçilikten gelmemişim yani. Biz varlıklıydık babadan ama ne yazık ki sıkıntılı durumlara düştük... (K44, erkek, 60, evli ortaokul, emekli).

Görüşmeciler tarafından dile getirilen bir diğer problem de yapılan işlerin zorluklarıdır. “Çalışanları fiziksel olarak ezen ağır çalışma koşulları yanında, kişinin psikolojik olarak yıkılmasına, kendini işe yaramaz hissetmesine neden olan çalışma koşulları da yoksulluğun diğer önemli bir boyutunu oluşturmaktadır” (Açıkalın, 2007: 59). Katılımcıların genel ifadelerine bakıldığında; turizm sektöründe temizlik görevi yapan (K13) ve kapıcı (K16) olarak çalışan katılımcılar açısından işin fiziksel getirisi yaşlı çalışanı bedensel ve zihinsel olarak zorlamaktadır. Ayrıca diğer katılımcılara kıyasla daha genç yaşta olan katılımcıların (K51) işin çalışma koşullarının onları bedensel olarak zorlamadığı ifade edilmiştir:

...Benzinlikte çalışırken hiç yorulmadım. Çok rahatım. Çayımı içiyorum, kahvemi içiyorum ama oteldeyken yoruluyordum. Orada aynı futbolcular kaçıyorlar ya gol atmak için otelde de aynı. Otelde koşma var, istirahat yok. Ne çay içersin kahve... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...Şimdi zaten işe girerken bedensel olarak çok çalışacak mıyız onu sorarım zaten. Benim ayağımda rahatsızlık var. Ben bir saate bir 10 dk. otururum ayağımdan dolayı, benim ayak protez. Onu söylüyorum öyle çok anlaşılamadığım noktalardan biri budur zaten. İlk evet diyor işe başladıktan 1-2 ay sonra yok oturamazsın, yok yapamazsın bu şekilde karşılaşıyoruz. Şimdi şöyle bu işin zorluğu; kazan yıkamak ve çöpleri atamıyorum rahatsızlığımdan ötürü yani... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Yok işimi sevdiğim için şey etmiyo bana ağır gelmiyo. Bulaşıkları makinelere koyuyoruz, çöpleri alıyoruz, meydana çıkıyoruz yani işimizi sevdiğimiz için çok bize şey geliyo çocuk oyuncağı gibi geliyor. İşimi seviyorum çünkü başka mesleğim yok okumadığım için. Yok asla yormuyor işim beni bedensel olarak... (K24, kadın, 51, evli, ilkokul, emekli değil).

...Saymakla bitmez sıkıntılar yaşadım. Kapıcıyken orada 72 hane vardı saymakla bitmez. En azından sizi bir böcek olarak görüyorlar yani senin paranı ben veriyorum şunu al at diyorum sana diyorlar, bu koyuyor bana, mecbursun, işte çıkmayı çok düşündüm. Amaan diyordum boşver ya geçer diyordum ama geçmiyordu. Benim bir yöntemim vardır ev kapısından çıktığım zaman bütün sıkıntılarımı orada bırakırım, işten çıktığım zaman da aynı derece. Şimdi ben neden benim çocuğuma bağırayım ki, neden kadına bağırayım... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Temizlik işinde sorumluluk alıyorsun o sıkıntı yaratıyor işte. Yapmak mecburiyetinde kaldığın için sorumluluk taşıyorsun, yapmak mecburiyetinde kalıyorsun. Elimden geldiği kadar yapmaya çalışıyorum işimi... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

Yaşlı çalışan katılımcılar, çalışma hayatının olumsuz koşullarına rağmen istihdamda kalmaya mecbur hissetmektedir.

...Çalıştığımız yerden eşimin sigortası da dolunca onun çıkışını verdiler, ondan sonra bize sizin kapıcılık ödemeleriniz fazla gelir dışarıdan hizmet alıcaz dediler o şekilde çıkışımızı verdiler. Kızımın müşterisinin aracılığıyla bu çalıştığım yeri buldum. Bu çalıştığım işimden de çıkıyorum çünkü burada işler biraz yoğun, havuz var benim de havuz tecrübem pek yok işte yağmur mağmur olduğunda gece gündüz şey yapıyon yani, çünkü havuz taşınca düz ayak olduğu için giriş katlar da dubleks su basması olması için havuzu kontrol etmek gerekiyor sürekli... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...2 ay önce işten ayrıldım. Bizim sözleşmeliydi sözleşme bitti, başka bir firma geldi tabi başka bir firma gelince bizler kapıya, kendi elemanlarını aldılar, kapıcı olarak çalışıyordum, sözleşmeli... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şimdi 2 ay boyunca bana aynı yeri süpürttüler süpürge verdiler. Yeni girene başka bir şey veriyor ben deneyimliyim bana süpürgeyi veriyor. Yok dedi işine gelirse işine gelmezse gidersin dedi. Ben de mecbur çıktım oradan... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Ben bir şirkette temizlikçi olarak çalışıyordum sezon sonu oldu kapandı bir daha çağıracaklar mı bilmiyorum kapanmadı da işçileri azalttılar. İşsizlik maaşı almak için geldim İŞKUR'a. Müdürün bana söylediği bu sen git işsizlik maaşı çıkar. Mesela boş kaldığın zaman işsizlik maaşın ödensin he bir iş bulduğun zaman kesilir o. İşte şu anda iş bulunması mümkün değil ondan... (K34, erkek, 57, evli ilkokul, emekli değil).

...Mart'ın 1'inde çıkışımı verdiler benim. Bir terzide temizlik yapıyordum, tanıdıklarla bulmuştum o işi. İŞKUR'a daha önce gelmişim yaştan dolayı işe almamışlardı. Sen yapamazsın falan diyor işverenler, ben de yaparım diyorum da. Burdan (İŞKUR) hasta bakım işi için gönderdiler ama beni yaştan dolayı işe almadılar. Aslında gençler iş tutmuyor geçen sene ben Koleyde çalıştığım da gençler gelen gidiyor gelen gidiyor sanki hiç ihtiyacı yok gibi, gençler hiç iş tutmuyor ki zaten yaşlılar daha bilinçli olarak çalışıyor. Gençler iş beğenmiyorlar işte. Gençler iş beğenmedikleri için işsiz kalıyorlar, eğitilmiş oldukları için beğenmiyorlar asgari ücret düşük geliyor ama asgari ücret benim için çok çok bile iyi geliyor bana iş bulsam. İlkokul mezunuyum zaten ben o yüzden. Yemek de yaparım ofislerde yemek de pişiririm... (K39, kadın, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Benden daha ucuz çalışan birilerini bulunca hep çıkarttılar beni. Ben 13, 14 saat çalışıyordum fazla çalışmamın parasını da almıyordum. Ne cumartesimiz ne pazarımız ne de bayramlarımız vardı hiçbir şey yoktu... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

... Yaşlı olduğum için işe alınmadığımı düşünmüyorum, mesela genç olsaydım da aynı durumda olup iş bulamazdım... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcılardan bazıları genç veya yaşlı olmanın iş gücü piyasasına bakışı etkilediğini düşünmektedir. Gençlerin iş beğenmediğini, eğitimleri nedeniyle bu işleri kendilerine yakıştırmadıklarını oysa kendileri için bunların büyük bir nimet olduğunu ifade etmektedirler. Bu durum, yine iş gücü piyasasında yaşlılığın yarattığı bir dezavantaj olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan piyasanın dönüşen koşullarına da tam anlamıyla vakıf olmadıkları anlaşılmaktadır. İş değiştirmek, uzun süreli bir iş yeri veya sektörde yer almamak, riskleri kovalamak yeni ekonomi içerisinde öne çıkartılan özellikler iken piyasanın en altında bile iş bulamayan yaşlılar için bu durum insanların karakteri ile ilişkilendirilmektedir. Sabırsız olmak, zora gelememek, iş beğenmemek piyasanın yapısal özelliklerinden bağımsız olarak değerlendirilip gençlerin tutumu olarak ele alınmaktadır. Katılımcıların genellikle kapıcılık ve temizlik işlerinde var olmaya çalıştıkları, her an işten çıkarılma riski ve her an işsizlikle burun buruna gelme korkusu içinde oldukları görülmektedir. Enformel iş piyasasında geçici ve güvencesiz çalışma işsizliği kısmi olarak görünmez kılmaktadır. “Bunun en açık ifadesi çalışanların iş değiştirme örüntülerinde ortaya çıkmaktadır. Enformel sektörde çalışanlar için, bir işte çalışıyor olmakla işsiz olmak arasındaki sınır son derece ince bir çizgidir” (Açıkalın, 2007: 57). Katılımcılardan geçmiş ve güncel işleri arasında kıyaslama yapmaları istendiğinde; katılımcıların genel

ifadelerinden çalışma koşullarının zorlaştığı, geçimin zor bir hal aldığı ve tasarruf etmenin imkânsızlığından bahsedilmektedir. Ayrıca bazı katılımcılar (K22) çalışma koşullarının geçmiş ile aynı zorlukta olduğunu, fakat teknolojinin gündelik yaşama girmesi ile yaşam şartlarındaki kolaylıklara değinmiştir:

...daha önceki çalıştığım durumlar bundan daha daha iyiydi. Almış olduğun para yetebiliyordu, şimdi ise örneğin, emekliyim, çalışsan halde yine zor yetiyor... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Ben eskiden çalıştığım zaman kazandığım ile rahat rahat geçinebiliyordum 3, 5 kuruş da kenara koyabiliyordum, şimdi bırakın kenara para koymasını yetmiyor bile bu her 2 ayda bir zam geliyor zam demek... Hani 2 ay önce benim hanım 250 lirayla pazara çıkıyordu tam manasıyla dolmuyordu. Şimdi 250 lirayla pazara gidiyor yine dolmuyor o da böyle gıdım gıdım... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şimdi kolaylık var teknoloji bakımından tabi işime yarıyor otobüs bakımından gelip gitme bakımından eskiden karın zoruna çalışıyorduk. Şimdi de aynı ama teknoloji olsun yaşam şartları biraz daha kolay yani... (K22, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Geçmişle fark var saat farkı var yani insanları eziyorlar. Eskiden 8 saat çalışıyorduk şimdi 12-13. Sana şart koşuyor 12 saat işine gelirse çalış işine gelmezse kapı orda şimdi günde 4 saat de ayda 120 saat benim sırtımdan geçiniyor... (K27, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şimdiki koşulla önceki koşulun arasında dağlar kadar fark var. Bizim zamanımızda ekmek aslanın ağzındaydı alabiliyordun hemen. Şimdi mideye gitti. Kolunu sokman gerekiyor. Anla yani o kadar zorlaştı ki o biçim... (K32, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcılar, geçmişteki istihdamlarından elde ettikleri gelir ile hayat idamesinin daha kolay olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca çoğu katılımcı, günümüzdeki çalışma koşullarını değerlendirdiğinde çalışma saatlerinin daha fazla olduğunu ve zorluğunu dile getirmiştir. “Yoksul için diğer yoksullar iş gücü piyasasında acımasızca rekabet ettiği birer ‘öteki’ dirler. (...) Bu anlamda yoksul için bir diğer yoksul, kendi öznel dünyası içerisinde kendi yoksulluğunun bir müsebbibi gibi algılanabilmektedir” (Suğur vd., 2008: 6). İş gücü piyasasında yer edinmeye çabalayan yoksul istihdamdaki eşit olmayan rekabet çerçevesinde rakibi olan diğer iş arayan çalışan yoksullar nedeniyle kendisine sunulan düşük ücreti kabul etmektedir (Suğur vd., 2008: 6). Katılımcıların işsizlik ve iş bulamama nedenlerine bakıldığında; genellikle yaş faktöründen dolayı zorlandıkları görülmektedir. Genç çalışanların yaştan dolayı daha çok tercih edildiği belirtilmektedir. Ayrıca yaşlı çalışanların ifadelerinden, istihdam alanlarına Suriye kökenli göçmenlerin girmesinden dolayı da işe alınmadıkları anlaşılmaktadır:

...Gençlerimiz şimdi iş beğenmiyor o yüzden işsizlik de var bilemiyorum, yaşlılar yaşından dolayı işe giremiyorlar yetişkinler de.... Hiç bilemiyorum ki ablacım neden işe giremiyorlar. Ben işte yaşından dolayı iş bulamayacağımı düşünüyorum... Yok iş beğenmeyenler de var, Suriyeliler geldiği için iş bulamayanlar da var... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

...İnsanlar yaştan dolayı iş bulamıyor, genç olsaydı iş bulurdu tabi çalışır olduktan sonra neden bulunmasın. Mesela benim oğlan var nereye gitse işi buluyor garsonluk olsun... nereye gitse adam gel dedi. Onu bilemicem neden iş bulamıyor insanlar. İş ne verirlerse ona gitmemiz lazım. Ne iş bulursam giderim diye düşünüyorum ben. Genç olsam iş bulurdum tabi, erken gelmiş olsak buraya sigortalı bir işe girerdik, sigortamız yatarı. Bizden büyükler bize iş vermeli mesela İŞKUR şu işe git diyor ben bu işi bilemiyom. Şurda iş var git yap diyor sen diyorsun ki bu iş bana göre değil yapmayacağım diyorsun o yüzden insanlar yoksul kalabiliyor yani... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Ben yaşlı olduğum için bizi pek işe almıyorlar, önemsemiyorlar. Bir de çalışma alanımızda yabancılar var Suriyeliler var onları ucuz çalıştırıyorlar, sigorta da yapmıyorlar onlara. Bizim gibi çalışkan da değil Suriyeliler ve bizim gibi işten de anlamazlar. Ama sigortasız oldukları için ve devlete katkısı olmadığı için hem devlete zarar veriyorlar yani bir katkıda bulunamıyorlar hem çevredeki insanlara zarar veriyorlar. Bunun kabahati işverenler, işveren bunu göremiyor hem halkına zarar veriyor hem devletine zarar veriyor bunu bir türlü anlatamıyorsun ben bunu anlattığım zaman elinin tersiyle itiyor işveren işinize bakın diyor. Çalışan Suriyeliler tabi genç ama bizim gibi işten anlamıyorlar. Düşük para veriyorlar onlara. Beni işten çıkartıp yerime Suriyeli aldılar. Ben işverenime söylüyorum o da yav bizim işimize böyle geliyor ne yapalım diyor. Ben ustayım benim günlük yevmiyem 120 TL ise yabancılar 70 liraya çalışıyor, bu patronun işine geliyor hem ucuz çalışıyor hem de sigortasız çalışıyor... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

...İnsanlar iş bulamıyor okumadığından, eğitimsizlik. Tabi okumuş insan bulabiliyor. Ben okumadığım için iş bulamadım... (K22, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

Katılımcıların ifadeleri, yaş faktörünün rekabet koşullarında işe alınmadaki etkisini ortaya koymaktadır Yaşlı çalışanlar, işverenlerin istediği kriterlere sahip olmadığı için iş bulamadıklarına işaret etmektedirler. Genç çalışanların, iş beğenmemeleri de işsizliğin nedenleri arasında gösterilmektedir. Yaş, beceri, eğitim, mesleki yeterlilik gibi çeşitli faktörler iş bulabilmede hem iş arayan bireyin kendisi hem de işveren için avantaj ya da dezavantaj olabilmektedir. Çalışma hayatı içerisindeki (eşitsiz) rekabet arasında yer edinemeyen yaşlı çalışan yoksullar ise işsizlik ile baş etmek zorunda kalmaktadır:

...İşsiz kaldığım zaman kendimi yine kötü hissetmiyorum çünkü bu çocuk olmasa yine bir hastaya bakıp kendime iş bulurum, çok öyle iş geldi bana ama çocuğu bırakıp gidemiyorum... (K45, kadın, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

...İşsiz kaldığımda çok üzgün mağdur hissediyorum. Kendi kendime evimi temizleyerek rahatlıyorum. İş bulamadığım zaman moralim bozuluyor, hasta oluyorum... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

...İşsiz kaldığımda kendimi inan ki çok kötü oluyorum bunalıma düşüyorum yani. Bunalıma girdiğim zaman o eve de yansıyor, eşime de yansıyor çocuğa da yansıyor. Yani zaman zaman çok şey oluyorum ne oluyor bu çocuk bile bana teselli veriyor baba sakın ol geçer diyor. Ablası da böyle teselli ediyor. Mesela ben iş arıyorum çalışmak istiyorum ama yok iş yok. Ben üstüme düşeni yapıyorum her hafta her gün burdayım ben ama yok işte yok. (Kızını gösteriyor bu sırada) Gencecik 20 yaşında kız çocuğu ona da yok, iş yok ya (Kızı da iş aramaya gelmiş o da bulamamış) ... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

...İş bulamayınca bilhassa sinirli oluyorum bu bazen eve yansıyor işte. Bulamayınca insan sinir oluyor... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

“Yaşam koşullarının güçlüğü, çaresizlik, başa çıkamama ve umutsuzluğun hem kadınlar hem de erkekler için ciddi psikolojik sorunların yaşanmasında neden olduğu söylenebilir” (Bora, 2007: 112). Bireyin işsizliği haneyi de doğrudan etkilemektedir. Bireyin işsizlik sorunuyla mücadele sürecinde en büyük kaygısı, öfkesi ve çaresizliğini ailesine yansıtmaktır. Katılımcılar, işsizlik ve güvencesizlik koşullarından dolayı yaşadıkları sorunların, devletin desteğiyle çözülebileceğini düşünmektedirler:

...Devletin istihdam yaratması lazım bilmiyorum ki işsizlik nasıl bitecek... (K39, kadın, 61, evli ilkokul, emekli değil).

...İşsizliği bitirmek değil de insanların kendi kafasındaki soru işaretlerini bitirmek lazım. Mesela şurada 20 yaşındaki çocuğa diyorlar ki git şurayı belle sana şu kadar para o da her şeyi yapamam ya diyor! Ben kadını sen neden yapamazsın. Üniversite mezunları ya seçici oluyorlar... az çok demeden çalışmalılar. Bu işsizliğin bitmesi için ee tabi yani biraz devlete de iş düşüyor. Bu kadar işsiz olması biraz devletle çok fazla da bireyle alakalı... (K40, kadın, 51, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Yaşlıların iş bulması için devletin desteği gerekiyor çünkü onlarda yılların birikimi var, hayattan bıkılmışlar... (K45, kadın, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

Turizm kentinde yaşıyor olmaları kendi yaşam şartlarıyla yaşlıları olan turistlerle kıyaslamalarını beraberinde getirmektedir. Yaşlılık dönemlerinde daha rahat bir yaşama ulaşma hayali, bu hayali yaşayanlarla karşılaşıldığında daha yıkıcı hale gelmektedir. Dinlenme ve aile üyeleriyle vakit geçirme isteği katılımcılar tarafından dile getirilmektedir:

...Tabii ki Avrupalı yaşayan emekliler tatile geliyor bunlar bizden çok para mı alıyorlar değil. Biz neden yapamıyoruz. Biz de tatil yapmak isteriz... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...Çalışmasaydım alırdım hanımı eşimi dostumu, Düz yaşama giderdim Kepez'in üstü. Şimdi gidemiyoruz arabaya binmemiz gerek ee kontağı çevirdin mi para. Oraya gittik diyelim kuru kuru mu duracağız, bir mangal yakamazsın, her şey maddi duruma paraya bağlı... (K9, erkek, 64, evli, ilkokul, emekli değil).

...Çalışmak zorunda olmasaydım çocukların yanına giderdim, torun var daha yeni 3,5 ay oldu onunla vakit geçirirdim. Başımı sokacak bir ev isterdim. Dinlenmek iyi olur ama işte en az 3.000 TL. almalısın... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...Param olsa bu şehirdeki aktivitelere bakardım en azından varır gezerdim bir gönlün bir şekil olur şimdi gidemiyom. Param olsaydı en kötü bir kahveye giderdim etrafı seyrederdim şimdi etrafı da seyretemiyom... iş aramaktan bir şey yapamıyorum... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Param olsaydı küçücük bir bahçem olsun ekip biçeyim isterdim, kışa hazırlık yapardım o ektiklerimle. Tavuğum olurdu onları beslerdim. Böyle bir hayat istedim ama yapamadım... (K40, kadın, 51, evli, ilkokul altı, emekli değil).

Katılımcıların işsizlik, gelir yoksulluğu ve iş bulma çabası beklentilerini gerçekleştirememelerine ya da bu isteklerini ertelemelerine neden olmaktadır.

2.4.2.1. Yaşlı Çalışan Yoksul

İş gücü “istihdam edilenler ile işsizlerin oluşturduğu tüm nüfusu kapsar”. TÜİK’in belirlediği referans dönemi içerisinde incelemeye tabi tuttuğu iş gücü istatistiklerinde işsiz, “istihdam halinde olmayan kişilerden iş aramak için son 4 hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler” ve ayrıca iş gücüne dahil olmayan kişiler de bulunmaktadır. Bunlar “işsiz veya istihdamda bulunmayan 15 ve daha yukarı yaşta kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfustur”. TÜİK çalışma çağındaki nüfusu 15 yaş ve üzeri olarak tanımlamaktadır. İş gücüne dahil olmayan kesimi ise şu şekilde sıralamak mümkündür: “iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar”, “mevsimlik çalışanlar”, “ev işleriyle meşgul olanlar”, “eğitim ve öğretim nedeniyle iş aramayanlar, “emekli olduğu için iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayanlar”, “bedensel özür, hastalık veya yaşlılık nedeniyle iş aramayan ve iş başı yapmaya da hazır olmayan çalışamaz halde olan kişiler” (TÜİK, 2020). Bu çerçevede TÜİK Eylül 2020 “İş Gücü İstatistikleri” incelenerek, bu verilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 2. 4. Mevsim Etkisinden Arındırılmamış Temel İşgücü Göstergeleri, 15+ yaş, (Bin Kişi), Eylül 2019, Eylül 2020

	Toplam			Erkek			Kadın		
	2019	2020	Fark	2019	2020	Fark	2019	2020	Fark
Nüfus	61.675	62.834	1.159	30.472	31.098	626	31.203	31.736	533
İşgücü	33.006	31.724	-1.282	22.124	21.607	-517	10.882	10.117	-765
İstihdam	28.440	27.707	-733	19.446	19.176	-270	8.995	8.531	-464
Tarım	5.482	5.132	-350	3.008	2.996	-12	2.475	2.136	-339
Sanayi	5.546	5.517	-29	4.244	4.190	-54	1.301	1.327	26
İnşaat	1.573	1.739	166	1.510	1.672	162	64	67	3
Hizmet	15.839	15.319	-520	10.684	10.318	-366	5.155	5.001	-154
İşsiz	4.566	4.016	-550	2.679	2.431	-248	1.887	1.585	-302
İşgücüne dahil olmayanlar	28.668	31.110	2.442	8.347	9.491	1.144	20.321	21.620	1.299
İşgücüne katılma oranı (%)	53,5	50,5	-3,0	72,6	69,5	-3,1	34,9	31,9	-3,0
İstihdam oranı (%)	46,1	44,1	-2,0	63,8	61,7	-2,1	28,8	26,9	-1,9
İşsizlik oranı (%)	13,8	12,7	-1,1	12,1	11,3	-0,8	17,3	15,7	-1,6
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	16,4	14,9	-1,5	13,8	12,8	-1,0	22,3	19,8	-2,5

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Kaynak: TÜİK. (2020). Haber Bülteni, Sayı 33793. İşgücü İstatistikleri, Eylül 2020. Ankara 2020.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de 2020 yılının Eylül ayında istihdamda olan toplam kişi sayısı 31 milyon 724 bin olup, istihdamdaki kişi sayısı 2019 yılına göre 733 bin kişi azalarak, 27 milyon 707 bin kişiye düştüğü görülmektedir. Başka bir ifadeyle, istihdam oranı 2019 yılına göre %2 azalış göstererek %46,1’den 2020 yılında %44,1’e düştüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Tabloya göre istihdamdaki kişilerin %18,5’i (5.132 milyon kişi) tarım, %19,9’u (5.517 milyon kişi) sanayi, %6,3’ü (1.739 milyon kişi) inşaat, %55,3’ü (15.319 milyon kişi) hizmet sektöründe çalışmaktadır. 15 yaş ve üzeri işsiz sayısının da 2019 yılına göre, 2020 yılında 550 bin kişi azalarak 4 milyon 16 bin kişi olduğu görülmektedir. İşsiz grubun iş gücündeki oranı olan işsizlik oranı ise 1.1 puanlık azalış ile %12,7’ye düşmektedir. İstihdamdaki nüfusun işteki durumlarına göre bakıldığında %69,3 (19.209 milyon kişi) ücretli veya yevmiyeli, %16,1’i (4.447 milyon kişi) kendi hesabına çalışan, %10,1’i (2.797 milyon kişi) ücretsiz aile işçisi, %4,5’i (1.255 milyon kişi) işveren statüsünde yer almaktadır (TÜİK, 2020).

Çalışma hayatına baktığımızda “çok sayıda yaşlı zaten kayıt dışı bir şekilde çalışmakta ve prekarya içinde yer almaktadır. Yaşlıların, ucuz iş gücü kaynağı, düşük ücret ve çok az sosyal yardım aldıkları gibi işten atılmaları da daha kolay olmaktadır” (Standing, 2017: 143). Standing’in yaşlı çalışanlara karşı tutumu yaşlı çalışanların enformel sektör içerisindeki sıkıntılarını betimlediği gibi aynı zamanda onların emekli aylıkları ve sigortaları olduğu için güvencesiz ve düşük ücretli işlerde genç çalışan nüfusun pazarlık imkânını elinden aldığını belirtmektedir.

Yaşlıların iş gücüne katılımı, gelişmekte olan ülkelerde yeterli seviyede emeklilik programlarının olmaması sebebiyle gelişmiş ülkelere göre büyük ölçüde daha yüksektir. Bu oran gelişmiş ülkelerde ise sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamının genişliği nedeniyle daha düşüktür (United Nations, 2009: 3). Samodorov (1994: 4) ‘un da belirttiği üzere, yaşlanma bir toplumun aile yapısını, kent planlanmasını, sosyal politika üretimini, genel nüfus itibari ile kuşaklar arası etkileşim ve iletişimi etkilemektedir. Bu durumlara ilaveten yaşlanma “ekonomik açıdan da yaşlı nüfusun desteklenmesinin topluma olan ekonomik maliyetini artırmakta, iş gücünün demografik yapısını değiştirmek suretiyle de istihdamı ve iş gücü piyasalarını önemli ölçüde etkilemektedir” (Gündoğan, 2001: 99). Yaşlı nüfusun maruz kaldığı ageist tutumlar yaşlı yoksulları emek piyasasından uzaklaştırarak, yoksulluklarını daha da derinleştirmektedir. “Emek pazarından dışlanma yoksulluğu belirleyen en önemli etmendir” (Şengül ve Ersoy, 2003: 5). Katılımcıların, gençlik ve yaşlılık dönemlerindeki çalışma koşullarını nasıl kıyasladıklarına bakıldığında; genel ifadelerden yaşları nedeniyle iş bulmanın zorlukları vurgulanmıştır. Çalışma yaşamında yaşlı olmak çoğu katılımcı için yaş ayrımcı tavırlar ile iş piyasasından dışlanmalarına sebep olmaktadır:

...Ben birkaç yeri aradım sizin yaşınızdakileri biz işe almıyoruz gençleri alıyoruz diyor işverenler. Bana yaşı kaç diyorlar ben de diyorum ki ben çalışayım benim işimi beğenmezsen ben çeker giderim diyorum ama böyle konuşulmaz yani insanı üzüyorlar. Geçen sene Belek’e bir yere çalışmaya gittim, çocuk yaşındaki insanlar bana emir veriyor onu yap şunu yap diyorlar tamam o çocuklar usta ama ben de onların babası yaşındayım bana tavır koymayın bağırıp çağırmayın saygılı olun dedim... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

...Gençken giderdim her yerde iş bulurdum. Yaşlıyken kimse almıyor. Genç olsam iş bulurdum. Mesela çaycılık yapılacak, boşlar toplanacak diyorlar biz gençleri alıyoruz diyorlar. Bu yaşta çalışırken yoruluyorum, iş bulurken de zorlanıyorum... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Şimdi yani bu yaşta çalışmanın tabii ki sıkıntıları var. 60, 65 yaşındakileri.... Yani şu anda kimse çalışmak istemiyor neden diyeceksiniz karşınızdaki patronların çoğu 30, 35, 40 yaşlarındalar şöyle söylüyorlar, yav abi sen benim babam yaşındasın, ben sana geç şuradan poğaça al git şuradan sigara al

söyleyemem abi. Bu bir bahane değil Türk kültürü. Sigortamı tamamladıktan sonra çalışmam yeter, yeter bu para hatunla bana... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...İhtiyarlardan iş vermiyorlar, ihtiyarsın diyorlar ya ben çalışırım diyom, yaparım diyom, yok dayı sen kaç yapıcan diyorlar hiç yüzüne bile bakmıyorlar. 6 ayım kaldı emekli olmak için diyom, ne yapayım ihtiyacımız yok diyorlar. Yaşlı olmasam iş bulurdum. Gençken işsiz kaldığım da oldu ama bulurdum yani. Genç iken çalışırdık her iş yapardık ama şimdi ihtiyarsın diye bana iş de vermiyorlar halbuki yaparım yani. Gençten iyi yaparım dincim yani... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Evet iş arıyorum. Herhalde yaştan dolayı bulamıyorum. Otele müracaat etsek genç arıyorlar. Yaşım genç olsa bulurdum yani, yaşlı olduğum için iş bulamıyorum. İş bulamıyoruz bu yaşta, bedensel bir getirisi yok... (K22, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Tabi yani fark ediyor genç iken çalışmak ile yaşlı iken çalışmak. Tabi canım yani şimdiki istediğim yaş yani gönlüm genç diyorum ya tabi 25-30 yaşken şimdiki yaş olmuyo biraz ee yani bedenini dinlendirebiliyon da beynini dinlendiremiyorsun. Sorunlar nedenler içinden çıkamıyorsun. Hee çocuk sorunu, aile sorunu. Kızımın sorunları var biraz onları takıyorum... (K24, kadın, 51, evli, ilkokul, emekli değil).

Katılımcıların ifadelerinde, emekli olamamış ve yaşı itibariyle işe alınmayan yaşlıların, emeklilik haklarını kazanacak herhangi bir iş bulmakta bile zorlandıkları görülmektedir. Yaşlı çalışan yoksullar sahip oldukları iş deneyimleri ve çalışma geçmişlerinin göz ardı edilip kendilerinden daha genç diğer çalışanlar ile kıyaslandıklarını ifade etmişlerdir. Gregory'nin (2001: 29) de ifade ettiği üzere yaşlı çalışanların işverenler tarafından maruz kaldıkları olumsuz basmakalıp düşünceleri (yeni bir iş adaptasyonu eksikliği, yeni bilgileri öğrenmedeki güçlükler) ortadan kaldırmanın en iyi yollarından birisi, yaşlı çalışanların iş hakkındaki bilgi ve becerilerini sürekli güncel tutma sorumluluğunu kabul etmeleridir. Bu sayede çalışma deneyimi ve çalışma istikrarı gibi olumlu özellikleriyle yaşlı çalışan, kendisine atfedilen olumsuz nitelikleri reddedebilir. İş piyasasında yaş faktörü, yaşlıların işe alınmalarında engelleyici bir unsura dönüşmüş durumdadır:

...Markette çalışırken bir sıkıntı yoktu. Şimdi ben yaşıyım, onlar da küçük olduğundan bana bir şey demiyorlardı, şu işi yap diyemiyorlardı, ben kendim zaten çalışıyordum, onlar kendileri beni çıkardı, genç varken 64 yaşındaki adamı napacaklar... (K9, erkek, 64, evli, ilkokul, emekli değil).

...Yaştan dolayı işe alınmadığım oldu tabi canım. Yaşlanmış artık diyorlar yaş 50 diyorlar 50'nin üzerinde biz almıyoruz diyorlar... (K35, erkek, 50, evli, ilkokul, emekli değil).

...Benim hiç kusurum yok iş bulamamda ben iki kişilik çalışırım, işi bulsam çalışırım. Gençken çalışmadım hiç çünkü çocuklar vardı eskiden onlara bakan yoktu, bakıcı yoktu, onların okulları vardı

ben bakmak zorundaydım ama şimdi fazla zorlanmam çalışırsam... (K39, kadın, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Sabredeceksin iş bulmak için gezeceksin başka ne yapabilirsin ki ... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

Katılımcıların çoğu geçici ve düşük ücretli enformel işlerde çalıştıklarını ifade ederek yaşlı olmanın iş piyasasında engel teşkil ettiğini belirtmişlerdir. İş piyasasının yoğun rekabet ortamında iş bulamadıklarını ifadelerinde ortaya koymaktadırlar. İşverenler tarafından genç çalışanların sıklıkla yaşlı çalışanlara kıyasla tercih edildiği bir durum söz konusudur. Bu durum yoksulların içinde bulundukları güç koşulları daha da ağırlaştırmaktadır. Yoksulluğun giderek kalıcı hale geldi görülmektedir. Genç yaş grubu çalışanların da enformel iş piyasasında düşük ücretli ve güvencesiz çalıştıklarını da yine veriler göstermektedir. Yoksul bireylerde gözlenen bu sorunlar, gelecekteki yaşlı yoksul nüfusa ilişkin de önemli bilgiler vermektedir. “Yaşlı çalışanlar, işverenlerine karşı genç işçilere nispeten daha tenkitçi ve temkinli olabiliyorlar. Daha uysal olan genç işçiler bağlantılar koptuğunda çıkıp gitmeyi tercih ediyor; daha tenkitçi olan daha yaşlı işçiler hoşnutsuzluklarını dile getiriyor” (Sennett, 2017: 71-72). “İş gücüne katılımı nüfusun hızla yaşlanması sürecine bağlı olarak da artacak olan 40 yaş ve üstü iş gücünün istihdamında önemli güçlükler bulunmaktadır”. Bu durumun nedeni ise bireylerin yaş aldıkça, yaş ayrımcılığına (ageism) maruz kalması, işten çıkarılma ihtimallerinin yükselmesi, işsiz kalanların sürelerinin artması, düşük ücretli ve geçici/ kısa vadeli işlerle karşı karşıya kalmalarıdır (Öğütoğulları ve Kılıç, 2016: 94). Ageism Arun’un da (2021) söylemiyle “çok sinsi bir ayrımcılık türüdür”. Ayrıca “cinsiyetçilik ve ırkçılıktan da ayrılır çünkü yaş ayrımcılığı kendine doğru da döner”. Yani yaşlılar “kendilerine de yaş ayrımcılığı yapabilirler” (Arun, 2021: 23). Çalışma koşullarının barındırdığı zorluklar, yaş faktörünün getirdiği fizyolojik yıpranmalar ve yaş ayrımcılığı gibi sorunlar, içinde bulunulan koşulları daha fazla ağırlaştırmaktadır:

...Daha önce inşaat işçiliği, bekçilik, meydancılık yaptım. Eskisi gibi olmuyor. Ameliyat da olmasa yaşlılıktan insan çalışmakta zorlanıyor. İnsan gittikçe yaşlı oluyor. Yoruluyor, nefes darlığı oluyor. Gençken insan akşama kadar çalışsa yorulmayı bilmiyordu. Şimdi yoruluyorum, gücüm yetmiyor. Eskisi gibi kaldıramıyorum... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Bu yaşta çalışmanın sıkıntısı çok. Mesele çalışmak değil de sizin gibi gençlerin bize olan hitapları. Şimdi yaşlı olduğun için her türlü şeye eleştiriye açıksın, kendi iş arkadaşlarım da yapıyor eleştiri. Ya önlüğü vurup çekip gideceksin ya da katlanacaksın, ben katlanıyorum çünkü seçenek yok başka. Yapamadın, yetiştiremezsen naber ihtiyar lan moruk gibi bu tür şeyler söylüyorlar. Bu yaşta çalışmak sağlık konusunda avantajlı oluyor, kendini dinç hissediyorsun kendini daha rahat hissediyorsun ama

çalışmadığın zaman çabuk çökersin hem maddi açıdan hem de ruhsal açıdan... (K8, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli).

...Mesela eskiden ben housekeeping idim 30 odayı yapardım şimdi mesela gözüm yemiyor 30 odayı yapmayı neden yaştan dolayı ee biraz da şartlar ağırlaştı. İşin püf noktaları var onları yakalarsan kolay olur işin. İş ortamında el çabukluğu şey çabukluğu onları güzel müdürüne şefine yakalanmadan yaparsan hem çok yorulmazsın hem de iyi itibar bırakırsın. Püf noktası işte 1 gün önceden odaları yalar yutarsın değişimini yaparsın öbür odaları kapatırsın fazla ovmazsın tuvaletini banyosunu kurularsın ertesi gün o ovmadığın odaların değişimini yaparsın öbür taraflarını kapatırsın heeh püf noktaları budur... (K25, kadın, 54, evli, ilkokul, emekli değil).

Yaşlı çalışanlar açısından çalışma durumu zorunluluk içermektedir. Bu zorunluluğun yanı sıra bazı katılımcılar yaşlanmaya bağlı ortaya çıkan fizyolojik değişimlerin onları zorladığını ifade ederken, bazı katılımcılar ise çalışma arkadaşları tarafından maruz kaldıkları yaş temelli söylemlere değinmişlerdir. İş hayatından dışlanma, yaşlı çalışanlar için diğer çalışan yoksullara göre daha fazla görülmektedir:

...Gençken sanayide hamallık yapıyorduk. Gençken oluyordu ama şimdi olmuyor işte. İnşaatta yoruluyorum tabi. Akşam eve geldiğimde yemek bile yiyemiyorum yorgunluktan. Bekçi olursam işte gelirsın gidersın oturursın, dolanırsın tamam mı, bir dinlenirsin, görevini yaparsın... (K9, erkek, 64 evli, ilkokul, emekli değil).

...Ben birçok gence taş çıkartırım. Yani gençken yorgun olmuyorsun ki. Şimdi senin bakış açınla benimki çok farklı, hayattan çok şey beklemiyorum, gördüm, geçirdim, yaşamışım, mutlu olmuşum, üzülmişüm ama şimdi senin göreceğin çok şey var. Bu yaşta çalışmanın bedensel bir sıkıntısı yok çünkü saatim belli. 8 de iş başı yapıyorum, 4 de işim bitiyor. Yemek aram var 2 kere çay molam var, o vakitlerde istirahat ediyorum... (K1, erkek, 55, ortaokul, bekâr, emekli değil).

...Ben bu sezonda genel müdür beni gördü şefi çağırdı Canan Hanım bu adam burada ne iş yapar dedi. 70 yaşından bu adam ne iş yapabilir. Canan hanım da döndü dedi ki bu adam 4 tane elemanıma bedel dedi. Pratik, seri çalışıyor işini de düzgün yapıyor. Yani yaş olarak bütün sektörde pratiklik çok önemli. Eğer işi bilirse iş yormaz, bilmezsem yorar... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

Katılımcıların ifadelerinde çalışmanın önemi ve getirileri dile getirilmektedir. Çalışma faaliyetinin bireyin kendisini iyi hissetmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Bazı katılımcıların ifadelerinde; çalışma koşullarının giderek zorlaştığı ifade etmektedir. Olumsuz çalışma koşulları, sağlık sorunları ve yarının belirsizliği anlatılarda öne çıkan sorunlardır:

...Bu yaşta çalışmanın sıkıntılarının olduğunu zannetmiyorum. Yani yorucu gelmez, çalışmayı seviyorum. Ben çalışmayı seven biriyim. Emekli olursam yine çalışacağım. İş imkânım olduktan sonra neden çalışmayayım. İhtiyacım da var ondan da ziyade çalışmayı seviyorum. Benim ruhum sıkılıyor çalışmazsam... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şöyle bir en azından 2 sene daha çalışmak istiyorum... artık ne değişir ne değişmez bilemem ama yaşıma da 65'i buluyor çalışır mıyız çalışamaz mıyız orasını da bilmiyorum. Sağlıklı olduktan sonra çalışırım, insan beynen çöküyor bedenlen çökmese bile bazen maddi düşünceler insanın beynini çöktürüyor... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

...Tabi çalışmak avantaj sağlıyor, kafanı dağıtıyorsun para kazanıyorsun kimseye muhtaç değilsin. Tabi canım ele avuç oluşturmak kadar kötü bir şey yok hayatta. Emekli olana kadar, elim ayağım tutana kadar, sağlığım el verdiği müddetçe yani çalışacağım... (K24, kadın, 51, evli, ilkokul, emekli değil).

...Ölünceye kadar çalışırım... (K36, erkek, 56, evli, lise, emekli değil).

...Şimdi tatbiki her açıdan hem morallen hem de fiziklen yoruluyorum. En fazla 2 sene daha çalışırım ondan sonra çalışmam beden yoruldu çünkü zaten tedavi görüyorum, tedavi bitince çalışmam yani, emekliliğim de yetmeyecek biliyorum ama... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

Yukarıdaki farklı ifadelerden katılımcıların istihdamda olma algılarının benzer olmadığı görülmektedir. Örneğin K24'ün ifadesinden anlaşılacağı üzere iş gücüne katılmak hem maddi hem de manevi açıdan fayda sağlamaktadır. Yaşlıların sağlık açısından iyi olma durumları ise istihdama katılma sürelerini önemli ölçüde belirleyen bir etkidir. Örneğin K41'in ifadelerine bakıldığında ücretli iş gücünde bulunmak kişiyi hem bedenlen hem de zihnen yormaktadır. Biyolojik yaşı getirilerinden biri olan fizyolojik dejenerasyon kişinin çalışma performansını etkilemekte ve istihdamda kalma süresini belirleyen bir faktörü oluşturmaktadır. Nitekim araştırmamızda da ulaştığımız bu bulgu katılımcıların ifadelerinde çalışma koşullarının olumsuzluğuna, sağlık problemlerine, gelecek kaygısına ve istihdamda kalmanın psikolojik olarak pozitif etkisine değinmişlerdir.

2.4.3. Yaşlı Çalışan Yoksulların Kentsel Mekânlarla İlişkileri

Katılımcıların işsizlik yaşamaları onların istihdamda yer edinebilme umudu ile kent değiştirmelerine neden olmaktadır:

...İş konusu olduğu için Antalya'ya geldim. Hatay'dan geldim Antalya'ya. Hiç kimsenin yanına gelmedim, sokakta kaldım ben sana diyorum. Sıkıntıdan Antalya'ya geldim. Burası sakın bir yer, iş konusunda her yerde iş bulup çalışabilirsin... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...Çalışmak için Antalya'ya geldim, iş yoktu memlekette, bizim ora küçük bir yer. Antalya'da rahmetli dedem vardı onun yanına geldik. Maddi manevi destek sağladı. Ev bulamadık evinde kaldım, iş buldu bana dedem... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

...İş yok güç yok memlekette. Diyarbakır'dan geldim burada akrabam vardı destek sağlamadı ama yanına geldik iş bulduk... (K26, erkek, 59, evli, ilkokul, emekli).

...İş sahasını burda bulabiliriz diye Antalya'ya geldik, burada köylümüz çok. Yok onların yanına gelmedik, kendi kendimize... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...30 yıldır Antalya'da yaşıyorum. Antalya'ya iş için geldim. Şırnak'tan geldim. Akrabalarım burada bana iş verdiler. Sosyal destek sağladılar. Yardımlaşma oldu... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Buraya Antalya'ya geldiğimde sokakta kaldım senin gibi, dilenci gibi yedim içtim, yıkamacılık yaptım bir araba yıkamacılığı yaptım. Allah razı olsun bir subay vardı o çağırdı çalıştım onun yanında yıkamacıda 6-7 ay ondan sonra ailemi getirdim buraya yerleştirdim. Sıkıntıdan Antalya'ya geldim. Burası sakın bir yer, iş konusunda her yerde iş bulup çalışabilirsin... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...7 yıldır aynı mahalledeyim, hem herkese yakın şu meydanlıkta (Konyaaltı) Canet yok mu hemen onun ön sokağı. Oradaki insanların geçim durumları iyi...hep Konyaaltı'nda yaşamak isterim sessiz, sakın... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Burada Konyaaltı'nda oturuyorum Siteler mahallesinde. Mahalle temiz gecekondur yok gelir seyyesi hep emekli kesim. Antalya'da mahalle olarak Konyaaltında oturmak isterim temiz bir yer... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

...Şu anda Üçgen mahallesindeyim. 7-8 senedir oradayım. Kayınpederimin evi olmadan önce kiradaydım. 7-8 senedir ev var... (K35, erkek, 50, evli, ilkokul, emekli değil).

...Hurma'da oturuyorum, orada kimsenin kimseden haberi yok kimse kimseyi tanımıyor, ekonomik düzeyi normal insanlar yaşıyor. Antalya'da nerede yaşayacağım fark etmez çocuklarımla mutlu olayım da... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

...Şafak mahallesinde oturuyorum aşağı yukarı 12 yıldır. Kepez'e hiç gitmem, yerini biliyorum ama gitmiyorum, ben oldum olası beni buradan işe gönderdiler o yüzden Konyaaltı İŞKUR'a geldim... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...Ben 4 aydır Varsak'ta oturuyorum, ondan önce Kızılsaray'da oturuyordum. Kızılsaray'daki ev kirası ağır geldi. Maddiyata göre tuttum ucuz diye Varsak'a gittim. Orada soba yakan çok, biraz şey oluyor. O kadar lüks bir mahalle değil, gecekondur var. Ya benim nerede yaşamak isterim diye bir şeyim yok her şeyden önce maddiyat daha önemli mesela maddiyat olsa Konyaaltını tercih ederdim ilk geldiğimde burada durduğum için burası bana daha yakın geliyor... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

Elde edilen bulgularda görüşmecilerin Antalya ilinin belirli bir semtinde yoğunlaşmadığı çeşitli mahallelerinde ikamet ettiği ortaya çıkmıştır. Kentlerin yoksul bölgelerinde kira ve ev ücretlerinin daha hesaplı olmasına karşın katılımcı profiline belli bir yaş üzerinde olması ve özellikle sağlık ile güvenlik açısından daha rahat koşullarda yaşamak istemesi katılımcıları kent merkezine ya da kentsel anlamda nispeten gelişmişlik gösteren

semtlere yerleşmesine neden olmaktadır. Fakat hesaplı konut açısından kentin merkezinden uzakta ikamet edenlere de rastlanmıştır.

2.4.4. Yaşlı Çalışan Yoksulların Formel ve Enformel Dayanışma Ağları ve İlişkileri

“Yeni yoksulluk sadece ekonomik anlamda bir dışlanmışlığı değil, çok boyutlu bir dışlanma sürecini yansıtır. Dolayısıyla çalışan yoksullar bu yoksulluğun belirleyicileri olmuştur” (Topgöl, 2013: 285). Küresel kapitalizmin neoliberal döneminde, yoksul kesimin hayat idamesi, artık sürekliliği ya da sabit olanı ya da dayanışmayı yok saymak zorunda kalmıştır (Kesgin, 2011: 69). Akrabalık, komşuluk ve kişinin sosyal çevresi ile olan ilişkilerinde yoksulluğun belirleyiciliği dikkat çekmektedir. Aynı zamanda ekonomik yetersizliğin sosyal hayat üzerindeki baskısının önemli belirtilerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır:

...Arkadaşlar çağırıyorlar, şimdi bir şey almadan gitmek istemiyorsun, gitmiyorum, o durum stres yaratıyor işte, hastalandım diyorum onların yanına gitmiyorum... (K1, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Var akrabam Antalya’da ama ben kimseyi tanımıyorum, arkadaşım yok. Ya ben hiç şimdi var mesela memlekette arkadaşım vardı ama ben kime canım dersem canın çıksın dediler bana. Yalnızlık koymuyor bana, böyle daha iyi. Şimdi yanına bir arkadaş bulursun kötü çıkar sen de onunla kötü olursun, yalancı olur sen de öyle olursun. Haa nolur he tek başına gezmek... (K18, erkek, 55, bekâr ortaokul, emekli değil).

...Bayramlarda burada 2 tane kız var onların yanına varırım. Onlar da fakir bana yardım etseler ne olacak... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Ya şimdi şöyle mesela bir yere gidiyorsun adamın evinde her şey var ee sen davet ediyorsun hiçbir şey yok. Bir şeylik eksiklik oluyor o yüzden bazen görüşmüyorum. Evet kardeşimden bile dışlandım işte çalışırken daha sık gidip geliniyordu şimdi çalışmazken işte karşılayamıyorsun ağırlıyorsun işte giderin acaba benden para mı ister şunu mu ister bir de o sıkıntılar da oluyor... (K28, erkek, 50, evli, lise, emekli).

...Paran yoksa dostun yoktur. Günümüz insanları cüzdan vicdan meselesi haline gelmiş... (K36, erkek, 56, evli, lise, emekli değil).

Görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda işsizliğin, sosyal ilişkilerin önünü kesen bir olgu olduğu anlaşılmaktadır. İşsiz kalan bireylerin yaşadığı sosyal dışlanma hem bireyin kendisi tarafından hem de bireyin sosyal çevresi tarafından çift taraflı olarak gerçekleşmektedir. Birey çalışmadığı dönemlerde dışarı çıkmaya çekinir hale geldiği için çevresi ile arasına istemeden de olsa mesafe koyar. Aynı şekilde bireyin sosyal çevresi de kişinin işsiz kaldığı dönemlerde kendisi de onun gibi yoksullukla mücadele içerisinde olduğu için aramaktan çekinir ya da bireyin işsiz olduğu dolayısıyla paraya ihtiyacı olduğu bir dönemde

arayıp borç istemesinden kaçınmak için uzak kalabilmektedir. Burada yoksulluk ve sosyal dışlanma arasında ilişki söz konusudur. “Sosyal dışlanma, bazı durumlarda bireylerin yoksul hale gelmesine sebep olurken bazen de yoksulluk sosyal dışlanmanın ana nedenlerinden birisi olarak kendisini gösterebilir” (Aksan, 2012: 13). Örneğin deneyimli ve bilgili yaşlı çalışan göz ardı edilebilir; işyerindeki çalışanlarla iletişimi kesilebilir, statüsü ve toplumsal saygısı istihdamın kaybıyla son bulabilir. Görüleceği üzere sosyal dışlanma modern toplumlarda yoksulluğun önemli bir özelliğidir (Alcock, 1997: 170). Kesgin’in (2011: 69) de ifadesiyle yeni yoksullar enformel ilişki ağlarına girmekte zorlanmaktadır. Bu durum yeni yoksulların istihdamda olmasına karşın geçim idamelerini zorlaştırmakta; “işsizlik”, “yoksulluk” ve “dışlanma” ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Bora (2007: 101) yoksulların dayanışma örüntülerine dahil olamadıklarını çünkü yoksulun aldığı desteğe karşılık bir şey verememesinden dolayı enformel dayanışma ilişkilerinin zayıfladığını belirtmektedir. Aşağıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, katılımcılar maddi destek almakta zorluk çekmektedir. Bazı katılımcılar ise (K21) destek istemekten çekinmektedir:

...tırnağın varsa kusura bakma başını kaşı. Kimsenin kimseye faydası yok... (K12, erkek, 67, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Sıkıntıda olduğum zamanlar ne kaymakama ne valiye başvurmadım. 1 baldızım var sağ olsun o da yurt dışındadır her ay bir 500 milyon bir para gönderdi... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...yardıma ihtiyacım vardır da kime ne diyen ben kimseye bana yardım et de diyemiyom. Mesela senle konuşuyok kızım bana bir yardım et diyemiyom, yok dediği zaman tamam işte... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

Katılımcıların ifadelerinden ihtiyaçları doğrultusunda yardım isteyemedikleri ve dayanışma ilişkilerinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. “Türkiye’de yoksullukla mücadele stratejileri büyük ölçüde ‘hayır işleri’ biçiminde yapılandırılmıştır ve bu da yoksullar üzerinde damgalayıcı bir etki yaratmaktadır” (Altay, 2007: 355). Türkiye’de de sosyal yardımlar çerçevesinde yoksulluğun azaltılmasına yönelik bazı kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumları: “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Sağlık Bakanlığı (SB), Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) şeklinde belirtebiliriz (Ceyhan, 2018: 113). Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin kamusal alandan kopmaları formel ya da kurumsal ilişkiler kurmalarını da engellemektedir. Sosyal kurumlardan yardım alanların varlığının yanında alınan yardımların çok sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır:

...Sosyal yardım için başvuru yapmadım. 200- 300 TL para veriyorlarmış valilikten ben almadım hiç, o para için değmez başvurmayla. Çare iş bulmaktır, iş bulursam bir nebze yoksulluktan kurtulurum... (K44, erkek, 60, ortaokul, emekli).

...Herhangi bir kurumdan yardım almadım. Arkadaşlardan borç rica ediyorum... (K9, erkek, 64, evli ilkokul emekli değil).

...Hiçbir yerden yardım da alamadım, dediler 1.000 lira veririz dediler gittim 300 TL verdiler. Kaymakamlık yaptı yardımı 1 kereliğine mahsus... (K45, kadın, 57, evli, ilkokul, emekli değil) ...

...Ben bu işlerden bıktım, neden bıktım ben kaymakamlığa gittiğimde... benim evimde 15 sene önce 37 ekran televizyon vardı, ee plazma televizyonun var diyorlar... arkadaş benimle yaşıt televizyon işte... Bu sebepten yardım alamadım (yardım yapmıyorlar yani) ... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Yani şu anda işe girerim diye düşünüyorum, emekli olurum diye düşünüyorum o yüzden daha öncesinden sosyal yardımlara başvurmadım... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

...Annemden borç istedim vermedi. Benim akrabalarımın aram iyi değildir, istemem. Bir kere kaymakamlığa müracaat ettim; dolabım varmış, karyolam varmış.... Dediler alamadık yardım falan... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Belediye ayda 80 lira para yatırıyor onu da kesti... (K12, erkek, 67, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...İhtiyacım olduğunda kredi çekiyorum, başka kimseden ya da bir yerden bir şey almadım... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Öyle kaymakamlık, belediye yardımlarına tenezzül etmiyorum benim elim ayağım tutuyor fakirler alsın onu. Sakat insanlar vardır çalışmamak durumunda olanlar onlar alsın... (K26, erkek, 59, evli, ilkokul, emekli).

...2017-2018'de ben valiliğe başvurdum yardım için 1 ayda 500 milyon yardım ettiler başka da yok. 2 kere aldım. Valilikte müdürün yanına çıktım dedim ki müdürüm durumum bu bana dedi ki sen git huzurevinde kal, Allah'a şükür benim kolum elim tutuyor, bana imkânın varsa iş ver hee ben çalışmazsam o zaman huzurevine göndermeye hakkın var dedim... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

Elde edilen bulguların da gösterdiği gibi “geçici işler yapan insanlar genelde sosyal yardım başvurusunda bulunmak için kendilerini paralamaz” (Standing, 2017: 89). Katılımcıların devlet destekli resmî ve formel sosyal yardımlardan ziyade, enformel ilişki ağlarından yararlandıkları görülmektedir. Bu durumun nedenleri sosyal yardımlar konusunda katılımcıların farkındalığının olmaması ya da az olmasıdır. Bununla birlikte, başvuru sürecinin gerektirdiği işlemler ve geçici işlerin sosyal yardımın önünde engel olması gibi faktörler de söz konusudur.

2.4.5. Yaşlı Çalışan Yoksulların Yoksullukla Başa Çıkabilme Stratejileri

“Kapitalizmde yoksulluk kimliğinin sahipleri vardır: Emekleriyle geçinmeye çalışanlar, kentlerin varoşlarına yedeklenmiş işsizler ordusu; yani yarattıklarından daha azını alanlar ve emekçi dahi olmaları mümkün olmayan dışlanmış kitleler” (Köse ve Bahçe, 2009: 392), tarım işçiliği, seyyar satıcılığı, inşaat işçiliği yaparak, güvencesiz, gündelik ve yetersiz ya da düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Bu koşullar yaşlı çalışan yoksulların sosyal dışlanma süreçlerini hızlandırmaktadır:

...Yakın çevremden dışlandığımı da hissettim bazen topluma çağırıyorlar, şimdi onlar (arkadaşlarım, çevrem) da haklı, eskiden çağırırlardı, çünkü bir yola çıktığın zaman kendi ihtiyacını karşılamak zorundasın 1 karşılayacak 2 karşılayacak ama yeter ya diyecek. Ya hadi gel bir turlayalım, tabi çıktığında haliyle su ihtiyacın oluyor para harcıyorsun. Diyorum ki bir daha çıkmam olur biter, kimseyi rahatsız etmeye hakkım yok benim... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Arkadaşlar çağırıyorlar, şimdi bir şey almadan gitmek istemiyorsun, gitmiyorum, o durum stres yaratıyor işte, hastalandım diyorum onların yanına gitmiyorum... (K1, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Geçim sıkıntılarımın dolayısı ile çevremden dışlandığımı son dönemlerde hissediyorum. Benim 20 – 30 yıllık merhaba dediğim kişiler yavaş yavaş soğudular yani. Benim kimseye borcum yok halbuki he var o bakkala o da ekmek borcu... (K11, erkek, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Geçim sıkıntısından ötürü sosyal çevremden dışlandığımı hissediyorum. Olmadığı zaman insanlar seni dışlarlar sevmezler. Var iken çok iyiydim ben herkes gelirdi giderdi selam verirdi. Şimdi varlık bitti yokluk oldu ya herkes sırt çevirdi... (K17, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcılar düzensiz ve düşük ücretli işlerde çalıştığı için elde ettikleri gelirlerle geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Çevreleriyle sosyal aktiviteler yapmak istediklerinde yaşadıkları geçim sıkıntısıyla birlikte sosyal aktivitelere de fazla harcama yapacak olmaları katılımcıların sosyal çevresiyle etkileşimde olmasını engellemektedir. Bu durum zamanla sosyal çevrelerinden dışlanmalarına ve tekrar sosyal aktivitelere çağrılmamalarına neden olmaktadır. Toplumsal dışlama, “bireylerin ya da hanelerin ya kaynaklardan ya da daha geniş bir ölçekteki cemaatle veya toplumla sosyal bağlar kurmaktan yoksun bırakılmaları sürecini (Marshall, 1999: 150) ifade eder. “Ekonomik dışlanma, yani devamlı bir işsizlik hali, giderek kültürel dışlanmaya yol açar” (Buğra ve Keyder, 2003: 21). “Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır” (Adaman ve Keyder, 2006: 6).

“Aslına bakılırsa yoksulların, ‘dışarı’ yahut ‘dışarı’ olarak adlandıracakları bir toplumsal mekân da yoktur. ‘İçeri’ ve ‘dışarıyı’ birleştiren, normalleştiren ve aradaki toplumsal ve ekonomik farklılıkları yumuşatan, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerleri ayakta tutan bir birim olarak mesela ‘mahalle’ geleneksel anlamını yitirmiştir” (Çiğdem, 2007: 211).

Sosyal dışlanmayı, yaşlı kadınlar daha fazla deneyimlemektedir. Toplumsal dışlanma bireyin, sosyal çevresiyle arasına koyduğu mesafeyi de anlatır. “Yoksullar sahip oldukları eğitimsizlik ve yoksunluklar nedeniyle çoğu zaman utangaç, kaba, kirli sessiz ya da tam tersi saldırgan ruh hallerinde bulunarak toplumdan kendi kendilerini dışlarken toplumun yoksul olmayan kesimi tarafından da ‘dışarıda’ görünme eğiliminde oldukları bilinen bir gerçektir” (Altay, 2007: 349). İçinde bulundukları ekonomik koşulların güçlüğü yoksulun, toplumsal ihtiyaç ve faaliyetlerin dışına itilmesine neden olmaktadır. Yaşlı çalışan yoksullar, emekliliği geçim sıkıntısından kurtulmanın bir yolu olarak görmektedir:

...Geçim sıkıntısı çekmemin nedenini devlet düşünecek ben değil. 1850 TL ile geçim mi olur... (K8, erkek, 61, ilkokul, emekli).

...Evimizde şimdi yalnız işçilik yaptığım için geçim sıkıntısı çekiyoruz ama fırıldaklık yapsan durum değişir. Yani kandırma diyim parasını alıyorsun ve kaçırıyorsun. Bu tarz işler yaparak geçim sıkıntısının biteceğini de savunmuyorum ama normal bir çizginiz varsa o bellidir aldığınız maaş belli gideriniz belli. Yani şimdi biz ayda her gün evde yemek yiyoruz ama ben fırıldaklık çevirsem mesela haftanın bir günü 2 günü dışarıda yerim... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...Geçim sıkıntısından kurtulmak için iş lazım bana, aş lazım... (K9, erkek, 64, evli, ilkokul, emekli değil).

...Geçim sıkıntısından kurtulmak için bir an önce öbür tarafa gitmek lazım... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Emekli olsam yoksulluktan kurtulurum. Yoksul biri perişan bir adamdır. O insanın maaşı oldu mu kurtulur amcam... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Geçim sıkıntım var tabi ki pazar yerinde yer bulamazsan duramıyorsun. Pazar yeri içinde kira veriyordun o zaman da benim masrafımı çıkarmıyordu. Sabahtan geliyorum arabamın üstünü örtüyorum yani kaçak iş yapıyorum kovalamaca. Haftanın 4-5 günü yapıyorum. Açacağım yerler var oraları kaybetmemek için gidiyorum...Tabi ileride emekli olmayı planlıyorum... (K35, erkek, 50, evli, ilkokul, emekli değil).

...Bu ortam düzensizdir kişi o yüzden yoksuldur. Herkes hep bana hep bana diyor. Ülkede iş yoktur o yüzden yoksuldur kişi... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

Görüşmeciler emekli maaşlarının temel ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kaldığı fakat emekliliğin, kendilerine maddi anlamda bir rahatlatma getirdiğini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda ekonomik sorunların, işsizliğin devlet destekli politikalar aracılığıyla çözülebileceğini de belirtmektedirler. Katılımcıların ifadelerinde öne çıkan temel duygulardan biri, içinde bulundukları zor koşullardan kaynaklı çaresizlik duygusudur:

...Şimdi iş beğenmezlik var. Şimdi şu işi yap diyorlar adam ben bu paraya neden çalışayım diyor. Ya parasını az buluyor ya da okumuş insanlar da bu kadar okudum diyor. Kendi branşında iş bulamadığı için bunu mu yapacam diyor. Değişmesi için şöyle diyelim Türkiye’de iş istihdamı az diyelim o zaman. Kişiler kendileri daha çok iş arayıp buldukları işleri de beğenirlerse çalışırlar yani... (K15, erkek, 53, evli, ilkokul, emekli).

...Yoksul hiç mesleği yok yani mesleksiz insanlar, yoksul yine kafası çalışırsa hiç yoksul olmaz. Her yerde inşaat var değil mi, şimdi adam kendini zorluğa vermiyor. Şimdi ben zor durumda kaldım gittim mesela ben 5 gün inşaatda çalıştım bundan 15 gün önce. Bitirdik işi çıktık. Ben kendimi yoksul olarak görmüyorum Allah’a şükür elim kolum tutuyor heh noldu 5 gün inşaatda çalıştım 750 lira para aldım, ben çok çalıştım böyle, ben niye kendimi yoksul duruma düşüreceğim, ona buna muhtaç olacağım yani insan çalıştığı zaman iş bulunur... (K18, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

Bazı katılımcılar yoksulluktan kurtulamama nedenini, işlerin bireyler tarafından beğenilmemesine bağlamıştır. “Yoksul insanların çoğunluğu yoksulluğu tembelliğe bağlamakta ve yoksulluktan kurtulmada şans faktörüne önem vermektedir” (Aksan, 2012: 18). “Yoksullar, kişisel gelir dağılımı tablolarının alt dilimlerinde kümelenirler ve bu insanların içinde, işsizler, düşük maaşlı emekliler, kayıt-dışı sektör işçileri, topraksız köylüler, enformel iş sahipleri ve küçük toprak sahibi köylüler yer alabilir” (Boratav, 2004: 8). Buradan hareketle, yoksulluk biçimlerinin kendi içinde çeşitlilik barındırması, yoksul tanımları ve yoksullukla mücadele etme konularında güç bir durumu da göstermektedir. “Toplumsal şartların sonucu olarak farklılaşan ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik faktörlerin etkisi ile yoksulluk sorunu gün geçtikçe daha karmaşık bir hal almaktadır” (Aksan, 2012: 10). Bu durum, katılımcıların ifadelerinde (K38) “ekmeğin olmaması”yla, (K39) “perişan olmak”la ve (K42) “asgari ücret”le somutluk kazanmaktadır:

...Yoksul bir insan ekmeği olmaz giyeceği olmaz. Ben kendimi öyle görmüyorum şükür bu gününe diyorum, yiyoruz da geziyoruz da az. Geçim sıkıntım var ama idare ediyoruz işte. Bugün az harcıyoruz elimizde varsa ayırıyoruz günümüz geldiğinde kurudur pişirip yiyoruz aç kalmadık yani... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Yoksul bir insan perişan bir insandır. Ben öyle yoksul olduğumu düşünüyorum zaten düşünmem mi. Her şeyi gördüm geçirdim zaten...Bu yoksulluktan nasıl kurtulacağım bilmiyorum, öbür tarafta kurtulurum sanırım, dünyaya bir daha gelirsek... (K39, kadın, 61, evli, ilkokul, emekli değil).

...Yoksul bir insan 2.000 küsur TL devlet bir maaş belirliyor bence bu yoksulluktur. Asgari ücret alan herkes yoksul... (K42, kadın, 54, evli, ortaokul, emekli değil).

Yoksulluk sorununun sadece yoksulları, iş piyasasına dahil etmekle çözülemediğini görüşmeler ortaya çıkarmaktadır. Birey bir ücret karşılığı çalışıyor olmasına rağmen enformel, kayıt-dışı, düşük ücretle ve geçici çalışma koşulları çalışan yoksulluğunu azaltmamaktadır.

2.4.6. Yaşlı Çalışan Yoksulların Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve Hayata İlişkin Deneyimleri

İçinde bulunulan zorlu koşullara rağmen, yoksulların, “her zaman kendisinden daha kötü durumda olanlar üzerinden kendine atıfta bulunmak ya da kendini tanımlama şeklindeki savunma mekanizmasının sıkça kullanılması realitenin farklı şekilde ifade edilmesine yol açmaktadır” (Şahin ve Çiçek, 2015: 68-69). “Ne olursa olsun kendi durumuna şükretmek, katılımcılarda yoksulluğa dair daha kabullenici bir tavrın gelişmesine neden olmuştur” (Şahin ve Çiçek, 2015: 72). Bireylerin kabullenici tavrı, yoksulluğun kalıcı hale gelmesi ve değişebileceğine dair umudun yitirilmesiyle de açıklanabilir:

...Çok şükür beterin beteri vardır, Suriyelileri görmüyor musun... (K3, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Hayatımdan memnunum desem ne olacak ki. Allah ne kader veriyse razıyız. Yine buna da şükür benden beteri de var... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Çalışırsam hayatımdan memnunum çalışmazsam hayatımdan memnun değilim... (K14, erkek, 60, evli, ilkokul, emekli).

...Yani çok yoksul demeyeyim ben kendime Allah’a şükür yiyecek ekmeğimizi de bulabiliyoruz, bizden kötü olan kişiler de var. İlk eşimle evlendiğim zaman 3 gün adaçayıyla sade ekmek yediğimi hatırlıyorum çocuklarım küçükken, yokluktan dolayı. Yani çok şükür şu anda o kadar yok. O durumlarımı gördüğüm için şu anda o kadar kötü değiliz... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

... Şu andaki ruh durumum öyle canlı değil. Şimdi sabah kalkıp da hani sen diyorsun ya yarın benim bir işim var ya saat gece 1’de yatacağına saat 22.30’da yatıyorsun, diyorsun ki benim bir işim var, şartlandırıyor. Aksi halde aman diyorsun 4’te de yatayım, 3’te de yatayım amaan be diyorsun. Bu beni daha çukurun dibine itiyor. Boş olduğumda gece saat 4’te yatıyom sabah evet can sıkıntısından yatak bana batıyor ondan sonra kalkıyon saat 12 gibi kahvaltı yapıyorsun sonra sahile çıkıyorum kendi kendime konuşuyorum, denizle konuşuyorum hadi oğlum diyorum yürü eve diyorum o kadar yani. Pek sağlıklı

değil kendimin farkındayım. Şu anda yaşadığım en önemli sorun iş. Ben ailemin ihtiyacını karşılayamadığım zaman benim Şarteller atıyor. Yeme içme, benim de eve bir katkı olsun istiyorum... (K16, erkek, 55, ilkokul, emekli değil).

... hayattan şu anda memnun değilim. Bir şey alamıyom doğru dürüst yemek yiyemiyom bir şey alamıyom doğru dürüst gezemiyorsun doğru dürüst bir şey alıp giyemiyorsun. Ne yapman lazım... Bekçiyken kiramı veriyordum elektrik suyum veriyordum maaşımla başa baş gidiyordu yani. O zamanlar geziyordum ama yemek düzgün değildi... ablam elini bir şeye atamadığında çaresizsin. Benim tek istediğim şey emekli olayım karnım doysun yeter... (K21, erkek, 71, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Şu anda yaşadığım hayatı çok üzgün olarak değerlendiriyorum kimseden destek almadan... Destek alsam mutlu olurum mutlu olmaz mıyım? Şu anda beni en çok üzen manevi konular. Aile hayatım ve maddi konular beni üzüyor. Geçimim olmadığı zaman mutsuz çaresiz oluyorum. Borçlarım bittiği zaman ve sağlığıma kavuşursam kendimi dinç hissederim... (K41, kadın, 60, evli, ilkokul, emekli).

Katılımcıların içinde bulunan güç koşullara karşı şikayetçi olduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda farkındalık, çaresizlik ve memnuniyetsizlik yoksullar üzerinde sağlığını tehdit edici etkiler de yaratmaktadır. Birey içinde bulunduğu toplumsal konumdan memnuniyetsizliğini; uykusuzluk, iştahsızlık, halsizlik ve vücut ağrıları gibi şikayetler üzerinden dile getirmektedir. Bu sorunlar, bireyin gündelik yaşamın faaliyetlerine katılımına engel olmakta ve çalışan yoksulun kentle ilişkisini koparmaktadır. Katılımcıların sosyal hayata katılımı gelir sıkıntısı çekmelerinden ötürü kısıtlı bir haldedir:

...Daha güzel yerlere arabam yok param yok neyle gideceğim. Pahalı olduğu için pek dışarı çıkamıyorum... (K5, erkek, 57, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli değil).

...Kentteki sosyal yaşama denk gelirsem giderim. Niye gitmediğimi bilmiyorum. Ya şimdi ulaşım para gider... (K16, erkek, 55, evli, ilkokul, emekli değil).

...İş imkanlarını kendim buluyorum mesela Konyaaltı'na geliyorum yürüyorum mesela diyelim ki burası lokanta diyorum ki ben aşçıyım ustayım sana usta lazım mı dediğim zaman lazım olmasa bile diyor ki bir arayan var oraya yönlendiriyor. İş arıyorum...belediye otobüsüne biniyorsun mesela, ben çoğu zaman yayan gidip geliyorum mesela arıyorum yani iş arıyorum... (K18, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Gezme az, bir yere adım atmak yok, israfı tam sıfıra indirmişiz... (K34, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

...Paramız yok... nasıl gidelim denize sahile, paramız olsa gelirdim kayınvalidemi de yanımda getirirdim koymam evde onu yalnız. Onun da canı sıkılır benim nasıl canım sıkılıyorsa onun da sıkılır... (K38, kadın, 55, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Gezmeyi unuttum ben bütün kış evde oturdum. İlk defa bugün dışarı çıktım, para gitmesin diye çıkmadım... (K43, kadın, 50, evli, bilinmiyor, emekli değil).

Katılımcıların kente aktif katılımının olmaması, çoğunlukla ekonomik sıkıntılar çerçevesinde açıklanmaktadır. Çalışan yoksullar kentteki sosyal yaşamın pahalılığından şikayetçi oldukları için kent hayatında aktif rol oynayamamaktadır. Kent merkezinden uzak yaşayanlar açısından ulaşım, önemli bir sorun olarak ortaya konulmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları en önemli sıkıntılar genellikle ekonomik yoksunluk temellidir:

...Şu anda yaşadığınız en önemli sorun maddiyat. 60 yaşından sonra çalışmak insanın zoruna gidiyor hele şimdiki nesille çalışmak daha zor. Ben 60 yaşındayım, sen 18 yaşındasın bir düşün çalışma performanslarımız aynı olabilir mi... (K8, erkek, 61, ilkokul, emekli).

...Parasızlık. Hayatında para olmadıktan sonra adam hayatından memnun olur mu amcam... (K9, erkek, 64, evli, ilkokul, emekli değil).

...Şu anda yaşadığım en önemli sorun çalışmak. Çalışmak istiyorum... (K12, erkek, 67, bekâr, ilkokul, emekli değil).

...Sorun işsizlik, geçim zorluğu başka bir şey yok... (K13, erkek, 62, evli, okuma yazma bilmiyor, emekli).

...Ben yalnız olduğumda kendimi çaresiz hissediyorum. Ben şimdi bir topluma girmek istiyorum, o da şu an şu koşulda olmuyor... (K18, erkek, 55, bekâr, ortaokul, emekli değil).

...Şu anda yaşadığım en önemli sorun borçlarımı ödemek, borçlarım bitince yine çalışırım. Benim için borç çok önemlidir ben 2 gün ekmeksiz kalırım ama borç beni uyutmaz... (K44, erkek, 60, evli, ortaokul, emekli).

Çalışma kapsamında görüşülen yaşlı yoksulların, belirli bir yaşın üzerinde olmasına rağmen halen ekonomik yetersizliklerden dolayı çalışmak zorunda oldukları görülmektedir.

“Özellikle kayıt dışı çalışmanın yaygın olması, sosyal sigorta uygulamasının çalışanların önemli bir bölümünü kapsam dışı bırakması, emekli ve yaşlı aylıklarının düşük olması yaşlı yoksulluğunun boyutunu önemli ölçüde arttırmaktadır” (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 79). Yaş ve yaşın getirileri, çalışan yoksulların olumsuz çalışma koşullarından daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır. Genç yaş çalışanlarla rekabet içerisinde oldukları, çoğu zaman buldukları işi genç yaş grubuna kaptırdıkları görülmektedir. Bu durum, yaşlıların her geçen gün yoksullukla mücadele şartlarını daha fazla zorlaştırmaktadır. Yoksullukları kalıcı hale gelmiş olan yaşlı çalışanların, umutsuzluk, kaygı, korku, öfke gibi duygular içerisinde oldukları ifadelerinden anlaşılmaktadır.

“Yoksulluğun en önemli sonuçlarından biri kişinin kendisini güçsüz ve çaresiz hissetmesi olmaktadır. Maddi kaynaklara ulaşamamak ve çaresiz kalmak güçsüzlük hissine yol açan en önemli etkenlerin başında gelmektedir” (Açıkalın, 2007: 47). Bu durum, katılımcıların ifadelerinde; (K37) “diken üzerinde hissetmek”le, (K46) “küçük bir kapsül olmak”la somutluk kazanmaktadır:

...Şu anda gelinimle yaşamak zorunda olduğum için çaresiz hissediyorum. Eee zorundayım ama... Şu anda diken üstünde hissediyorum, benim 1+1 evim olsa kendime ait rahat olur. Hani hissettiriyor beni evde istemediğini. Ben de hissediyorum. Oğluma bir şey demiyorum araları bozulmasın diye... (K37, kadın, 53, bekâr, ilkokul altı, emekli değil).

...En çok parasız olduğum zamanlar kendimi çaresiz hissediyorum. Parasız olduğum zamanlar örgü yapıyorum. Lif yapıyorum, çocuk hırkaları atkı, bere. Komşular götürüp satıyor... (K40, kadın, 51, evli, ilkokul altı, emekli değil).

...Benim kapasitem belli, çapım yok küçük bir kapsül düşünün anlatabiliyor muyum? Ben kendimi küçük bir şişe olarak görüyorum denizin üzerinde yüzen eğer ben kendimi denizle buluşturma peşine düştiysem bir sıkıntı vardır bu ülkede... (K46, kadın, 60, eşi vefat etmiş, lise, emekli değil).

Katılımcılar düzensiz gelirlere sahip olduklarını ifade ederek yeterli maddi gelirlerinin olmamasının onları çaresiz hissettirdiğini ifade etmişlerdir. Yaşlı yoksulların, çalışmadıkları zamanlarda ev işleri ya da gelir sağlayacak birtakım işlerle uğraştıkları görülmektedir:

...Çalışmadığım zamanlar serayla uğraşırım başka bir işim yok, evde dururum... (K34, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

...Çalışmadığım zamanlar çalıştığım çok yorulurum. Ben çalışmadığım zaman boş durmam akşama kadar kendime iş çıkarırım. Mesela çıkarım para harcamam bugün ben boşum kalktım buraya (İŞKUR’a) geldim. Sonra giderim tavukları yemlerim hayvanları beslerim kendime iş çıkarırım yani... (K36, erkek, 56, evli, lise, emekli değil).

...Çalışmadığım zamanlar evde örgü yapıyordum satmak için. Çalışmadığım zamanlar kendimi eve veriyordum. İster istemez o zamanlar geçiyordu... (K40, kadın, 51, evli, ilkokul altı, emekli değil).

Katılımcılar istihdamda bulunmadıklarında tarım, hayvancılık, el işleri gibi gelir getirecekleri işler ve ev işleri ile uğraşmaktadır. Ekonomik sıkıntılar ve sosyal dışlanma, yaşlı çalışanların kendilerini yalnız ve değersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Kendilerini kötü hissedip konuşma ihtiyacı duyduklarında da yakınlarına ulaşmaktadırlar:

...Kızım ile konuşuyorum canım sıkın olduğu zaman. Arkadaşlarımla, samimi güvendiğim arkadaşlarımla konuşurum. Onun dışında pek kimse ile paylaşmam sorunlarımı. Canım sıkın olduğunda

evde otururum temizlik yaparım. Öyle çok gezen bir insan değilimdir. Evde otururum kendimi dinlerim Kuran'ımı okurum... (K24, kadın, 51, evli, ilkokul, emekli değil).

... kimseyle görüştüğüm yok. Canım sıkkın olduğunda ailemle paylaşıyorum... (K34, erkek, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

...Canım sıkkın olduğu zamanlar kimsem olmadığı için içime atıyorum... (K31, erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul, emekli değil).

...Canım sıkkın olduğunda iş arkadaşlarımla konuşuyorum... (K30, erkek, 55, bekâr, lise, emekli).

Katılımcılar sosyal ilişkilerini ifade ettiklerinde aile, arkadaş ve iş arkadaşları şeklinde öncelik sıralaması yapmaktadırlar. Çevrelerinde kendilerine yakın hissettikleri birinin varlığını hissetmeyen yaşlılara da rastlanmaktadır. Yaşlı çalışan yoksulların, gelecekte beklentilerinde iş bulma umudunun öne çıktığı görülmektedir:

...Ya bulacam iş diye umutluyum. Hanım bana dediği zaman marketten şunları al, alamadığım zaman çaresiz kalıyorum. Torunlarım geliyor bir şey istiyor alamadığın zaman ...böyle giderse gelecekte bir beklentim yok... (K20, erkek, 63, evli, ilkokul, emekli).

...Gelecek 5 yılda oğlumu evlendirmek isterim oğlum hala bekâr, kızım da güzel bir yer kazansın bir meslek sahibi olsun Allah da bize sağlık versin isterim, onların güzel günlerini görmeyi nasip etsin... (K42, kadın, 54, evli, ortaokul, emekli değil).

...Her şey daha güzel olacak diye düşünüyorum ben çünkü Allah sağlık versin... (K45, kadın, 57, evli, ilkokul, emekli değil).

Yukarıdaki ifadelerden bazı katılımcıların gelecek beklentisi olmadığını bazı katılımcıların ise gelecek beklentisi olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların gelecek beklentileri arasında çocuklarının meslek ve eğitim hayatlarına, evliliklerine devam etmelerini görebilme, sağlıklı olabilme ve iş bulabilme umudu yer almaktadır.

SONUÇ

Yoksulluk genel anlamıyla çalışmayan, bu nedenle geçimini sağlayamayan düşkün ve mağdur gibi kavramlara işaret eder. Günümüzde, bireylerin iş piyasasında yer almaları, yoksulluk sorununun ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bu da dikkatleri, çalışmasına rağmen bireysel veya hane olarak halen yoksulluğun devam ettiği çalışan yoksulluğuna çekmektedir. Toplumda her yaştan kesimin çalışan yoksul durumunda olduğu ya da olabileceği bir durum söz konusudur. Literatüre bakıldığında, çalışan yoksulluğunun nedenlerinin, bireyin özellikleri ve içinde bulunulan sosyo-ekonomik koşullar şeklinde genel iki yaklaşım etrafında tartışıldığı görülmektedir.

Türkiye nüfusunun artan yaşam ömrü yaşlıların sosyo-ekonomik durumlarını etkilemektedir. Yaşlı olarak tanımlanan belirli bir yaşa gelmiş bireylerin artan yaşam ömrü bağlamında çalışma hayatında geçirdikleri süre de mevcut ekonomik durum içerisinde artış gösterebilmektedir. Günümüzde hem emeklilik gibi sosyal güvence altında olan hem de emekli durumda olmayıp sosyal güvence şemsiyesi altında bulunmayan yaşlı kesim istihdamda olmak zorunda kalabilmektedir. Küresel neoliberal politikaların iş gücüne nüfuz etmesi, çalışma hayatına hem nicelik hem de nitelik olarak etki etmiştir. Artan çalışma saatleri, zorlaşan çalışma koşulları, mevsimlik, gündelik çalışma gibi kısa vadeli çalışma biçimleri hem formel hem de enformel iş yaşamını etkilemiştir. Almış oldukları yaş itibarıyla gayet hassas bir grubu oluşturan yaşlı kesim, geçimlerini idame ettirebilmek açısından hem çalışma hem de yoksulluktan kurtulmayla karşı karşıyadır. Yaş almış olmanın getirilerini sosyal, fiziksel ve bilişsel olarak hisseden yaşlıların, aynı zamanda çalışmak zorunda olması yaşlı çalışan yoksulluğunu oluşturmaktadır. Bir ömür boyunca çalışan ve halen de çalışmak zorunda kalan bu kesim, iş gücü piyasasında yaşlılığın getirileri ile yüzleşmekte ve istihdam piyasasında yer edinmeye çalışmaktadır. Kişinin çalışma yaşamı boyunca düzenli olarak sigortalı bir şekilde çalışmaması yaşlı yoksulluğunu önemli derecede etkilemektedir (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 94). Güvencesiz çalışma koşullarının bireyleri yoksulluktan çıkarmak için yeterli bir etken olmadığı bulgulardan anlaşılmaktadır. Verilerin ortaya koyduğu diğer önemli bir husus ise, akraba/ tanıdık gibi enformel kaynakların istihdama katılmada yetersiz kaldığı ve bu durumun iş arayan yaşlı çalışan yoksulları daha fazla formel kurumlara yöneltmesidir.

Bu çalışma Antalya ili Konyaaltı ilçesinde il müdürlüğü, Kepez ilçesinde ise ek hizmet binası bulunan İŞKUR'da gerçekleştirilmiştir. İŞKUR'a iş başvurusunda bulunmak veya mevcut çalıştığı iş yeri için evrak almaya gelen 50 yaş ve üzeri katılımcılarla derinlemesine görüşmeler yapılarak, yaşlı çalışan yoksulların çalışma deneyimlerinin, çalışma ve geçim

stratejilerinin, formel ve enformal ilişki örüntülerinin nasıl şekillendiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, yapılan derinlemesine görüşmelerle yaşlı çalışan yoksulların iş gücü piyasasına bakış açılarını, hayat idamesine yönelik stratejilerini ve geleceğe dair beklentilerinin nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

İŞKUR'a çalışan ya da iş aramaya gelen katılımcılar genellikle Türkiye'nin farklı bölgelerinden Antalya'ya göç etmiş olup, sosyo-ekonomik durumları, yaşam pratikleri ve hayat biçimleri farklılık göstermektedir. Katılımcıların çoğu düşük eğitim seviyesine sahiptir. Çalışma kurumuna gelen katılımcıların genellikle çocukları da enformel iş sahasında çalışmaktadır. Çocuklarıyla aynı iş sahasında çalışma yarışına giren yaşlı çalışan yoksullar, rakipleri olan genç çalışanlar ile istihdam piyasasında rekabet etme çabasıdadır. Yaşlı yoksulluğunu etkileyen başlıca faktörlerden biri de kişinin emeklilik durumudur (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 94- 95). Kişi emeklilik hakkını elde etse dahi, emeklilik geliri kişinin yoksulluktan çıkmasını sağlayamamaktadır. Katılımcılardan bazıları (K13, K32) emeklilik hakkını elde etmiştir. Emekli olmayan katılımcıların (K9, K25) ise hiçbir güvencesi bulunmamaktadır. Bireyin yaşlılık döneminden önce güvencesiz çalışma koşulları içinde yer almış olması, yoksulluk geçmişine sahip olmaları şeklindeki koşulların yaşlıların bugünü biçimlendirdiği görülmektedir. Özetle kişinin gençlik ve yetişkinlik döneminde sigortasız (kayıt dışı) çalışması, ilerleyen yaşlarında sosyal güvenlik gibi herhangi bir korumadan mahrum kalmasına sebep olmaktadır (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 92). Verilerden, yoksulluğun kalıcı hale geldiği ve yaşlıların temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmak zorunda kaldıkları görülmüştür. Emekli olmayan katılımcılara nazaran emekli olan katılımcılar sosyal güvenceye ihtiyaç duymadıkları için enformel çalışma alanlarında işverenler tarafından tercih edilebilirlikleri artmaktadır. Gelir düzensizliği yaşlı çalışan yoksulların temel ihtiyaçlardan biri olan gıda alımını da düzensizleştirmektedir. Belki bu durum genç bireyler için idare edilebilir bir durum olsa da yaşlı bireyler için önemli gerekliliklerden biridir. Yaşlı yoksullar çalıştıkları dönemlerde birikim, tasarruf yapamadıkları için çalıştığı dönemlerde kredi çekip daha fazla borç yükü altına mecburiyetten girmişlerdir. Borçlanma ilişkilerine bakıldığında hem akraba/hemşehri gibi enformel kanaldan hem de alınacak borcun büyüklüğüne göre de bankalardan borç alınmaktadır. Çoğu durumda ise bankalardan alınan borçların kapatılmasında yine tanıdık ve akraba gibi enformel kanallardan destek istenmektedir. Yaşlı çalışan yoksullar, geçici çalıştıkları için zaman zaman kredilerini, borçlarını ödemekte zorlanmaktadır. Bu durum yaşlı çalışan yoksulların duygu durumlarının bozulmasına neden olmaktadır. Geçim dertleriyle sürekli meşgul olan yaşlı çalışan yoksulların öncelikli giderlerini; gıda temini, kira, borçları oluşturmaktadır. Bazı katılımcıların yaşadıkları mekânlar oldukça kötü durumdadır. Eksik ve

eski ev eşyaları ifadelerde dile getirilmektedir. İçinde barınılan mekânın koşulları, yaşlı yoksullar açısından önemlidir. İçinde yaşanılan mekânın kişinin sağlıklı bir yaşlılık dönemi yaşamasına olanak vermesi gerekir. Katılımcıların anlatılarında, iş arama veya çalışma zorunluluğu en temel sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı çalışan yoksullar açısından gerçek olan şey yaşlanmış olmaları değil, hala çalışmak zorunda olmalarıdır. Gecekonuda kiracı olan yaşlı yoksullar (K10, K38) ise derin yoksulluğu hissetmektedir. Kişinin emekli olup olmaması ev sahibi olmasını etkilememiştir.

Bir ömür boyu geçici ve güvencesiz olarak çalışmış olan yaşlı çalışan yoksullar içerisinde bulunan kadın yaşlıların (K24, K46) hepsi mesleklerinin olmadığını belirtmişlerdir. Halbuki erkek yaşlı yoksulların iş değiştirme sıklığı kadın yaşlılardan farklı değildir. Yaşlı kadın çalışan yoksullar, birçok farklı sektörde çalışmasına karşın herhangi bir işi meslek olarak tanımlayamamakta, kendisiyle özdeşleştirememekte ve iş seçimi yapmaksızın hangi iş olsa çalışmaktadır. Neoliberal politikalar tüm ekonomi, politik ve sosyal alanı etkilemiştir. Geleneksel yoksulluktan farklı özellikler barındıran yeni bir yoksulluk söz konusudur. Yoksulların enformel destek ilişkileri azalmakta, formel ve kurumsal destek ihtiyacı öne çıkmaktadır. Yaş almış çalışan yoksullar, istihdama katılabilmesi için iş bulma kurumuna başvurumaktadırlar. Yaşlı kadın çalışanlar evden çalışma olanaklarına daha sıcak bakmaktadır. Çünkü aile içi bakım yükü genellikle kadınlara kalmakta, yaşlı kadınlar da bundan dolayı kendi yaşamlarını standartlaştıramamış olup hem çocuklarına ve torunlarına hem de kendi yaşlısına bakmakla yükümlü hissetmektedir. Aile içi bakım söz konusu olduğundan da yaşlı kadın çalışanlar bu sorumlulukla baş başa kalmaktadır. Böylece genç neslin güvencesizliği yaşlı çalışanların ekonomik problemleri ile birleşmekte ve bunun sonucunda ekonomik kaygıların, belirsizliğin var olduğu sosyal bakım yükü altında ezilen bir yaşlı kuşak gözlemlenmektedir.

İstihdam piyasasında deneyim sahibi olan yaşlı çalışanların sosyal birikimleri iş gücü piyasasında her zaman bir avantaj yaratmamaktadır. Çalışma düzeni olmayan yaşlı çalışanlar birçok farklı sektörde deneyim sahibi olmuşlardır. Şu anda gününü kurtarmaya çalışan bu kesim emek piyasasında kazandıkları ücretten memnun olmamakla birlikte, ağır çalışma koşulları yaş almış bu kesimi fiziksel olarak zorlamakta, fiziksel yetersizliklerindeki memnuniyetsizlikleri psikolojik olarak yansıtmaktadırlar. Dinamik, değişken, esnek bir yapıda olan iş gücü piyasasında tutunmaya çabalayan yaşlı çalışanların bazıları, işsizliğin nedenini iş beğenmemezlik şeklinde ortaya koymaktadırlar. İşsizliğin, yoksulluğun nedenleri, bireysel değerler üzerinden açıklandığı gibi, bazı katılımcılar tarafından bireysel çabanın çok ötesinde yapısal nedenler etrafında açıklanmaktadır. Bir ömür boyunca geçimlerini düzensiz gelirlerle ve esnek çalışmalar ile idame ettiren yaşlı yoksullar için çalışma zorunluluğu gibi onları

şartlayan bir durum söz konusu olmasaydı, birçoğunun belki de hayatlarının en sakin geçmesi gereken dönemlerinde gündelik yaşamlarında aileleri ile vakit geçirmek istemeleri aslında bu yaşa kadar hayatlarının temel noktasının iş ve geçim savaşı olduğunu özetlemektedir.

Yaş ayrımcılığının varlığı yine verilerden görülmektedir. Yaşın getirilerinden dolayı işverenler tarafından yaşlı çalışanlar, işlevsiz olarak görülmektedir. İş gücü piyasasında yaş ayrımcılığıyla karşı karşıya kalan yaşlı çalışanların, serbest rekabet ortamında işverenler tarafından tercih edilebilirliği, genç çalışanlara kıyasla daha azdır. Bu durum yaşlı çalışanların sahip oldukları deneyim gibi sosyal sermayelerini genç çalışanların dinamik emek güçleri karşısında değersizleştirmekte ve yaşlı çalışanların emeklerini değersizleştirmektedir. Güvencesiz, düşük ücretli ve esnek çalışma koşulları geleceğin yaşlı çalışan yoksulları hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Çalışma çoğunlukla bir mecburiyet olarak değerlendirilmekte, fakat çalışmak mecburiyet olmasa dahi, sürdürülmesi gereken bir faaliyet olma anlamında olumlu anlamalar da yüklenilmektedir. Bazı katılımcılar, geçim kaygıları son bulsa bile sağlıkları imkân verdiği sürece çalışmayı sürdürmek istemektedir. Buradan hareketle bazı katılımcılar için hayatın çalışmadan oluştuğu söylenebilir. Ortaya çıkan en önemli sorunlardan bir diğeri de, yaş almanın getirilerinden olabilen sağlık durumlarının kötüye gitmesi durumunda, çalışamaz hâle gelen bireylerin geçimlerini sağlama konusunda içerisine düştükleri belirsizliktir. Katılımcılar açısından, kentsel mekânlarda enformel dayanışma ilişkilerinde zayıflama görölse de yine de akraba ve hemşehri gibi ilişkilerden yardımlaşma ve destek olguları devam etmektedir. Anlatılar yaşlı çalışan yoksulların, yerleşim yeri tercihlerinde, sağlık ve güvenlik ihtiyaçlarına göre hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Bazı katılımcıların, daha hesaplı konut tercih etme pratikleri onları kentin çeperlerine doğru itse de emek süreçlerinde daha kolay yer edinebilmek için kent merkezlerinde oturmayı istemektedirler.

Kentsel mekânda yaşayan yaşlı çalışan yoksullar ekonomik ve sosyal olarak toplumsal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Sosyal güvenlik gibi uzun soluklu bir sosyal koruma alanına ulaşamayan yaşlı çalışan yoksulların, yoksunluklarının giderilmesi bağlamında sosyal yardımlara olan ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bazı yaşlı çalışan yoksul katılımcılar da, sosyal yardımlara başvurmaya, kendi ifadeleri ile “tenezzül” etmemektedir. Çünkü onlar için ileri yaşta olma istihdam piyasasında herhangi bir sorun teşkil etmemekte, kendilerini çalışabilir konumda gördüklerinden, sosyal yardımları çalışamaz durumda olan kendi ifadeleri ile “sakat” ve “eli kolu tutmayan” kişilerin almasını uygun görmektedirler.

Katılımcıların yoksulluktan çıkış yöntemleri konusunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Bazıları çalışarak yoksulluktan kurtulmayı bazıları ise emekli aylığı gibi düzenli

bir gelirin olmasını gerekli görmektedir. Çalışan yaşlılar açısından çalışmak, açlıktan kurtulmak gibi bir anlama gelebilmektedir. Bazı katılımcılar, çalışarak yoksulluktan kurtulamayacağına inanmaktadırlar; kendi söylemleri ile “öbür taraf”ta yoksulluklarından kurtulabileceklerini belirtmektedirler. Anlatılar bir bütün olarak ele alındığında, katılımcıların çoğunluğunun varlığını sürdürebilmek ve günü kurtarmak için çalıştıkları görülür. Başka bir ifadeyle, çalışma, yaşlı çalışan yoksullar açısından bir zorunluluktur. Katılımcıların yoksulluk algıları ve tanımları farklılıklar sergilemektedir. Kendilerini yoksul olarak görmeyen yaşlı çalışanlar bu kaniya, kendilerinden daha zor durumda olanlar üzerinden yaptıkları karşılaştırmalar sonucunda varmaktadırlar. İş gücünde kendilerine yer bulmaya çabalayan yaşlı çalışan yoksulları zorlayan iki etmen bulunmaktadır: Bunlardan ilki işverenler tarafından kendilerinden daha dinamik bulunan ve bedensel çalışma göz önüne alındığında daha verimli olacağı düşünülen genç çalışanlardır. İkincisi ise kayıt- dışı istihdamda daha ucuz ve zor çalışma şartlarını kabul eden göçmen işçilerdir. Bu iki emek grubu iş gücünde yaşlı çalışanlar ile eşit olmayan koşullarda rekabet halindedir.

Çalışma yaşından beri bir şekilde istihdam piyasasında olan yaşlı çalışan yoksulların kendi anlam dünyaları ve hayata bakış açıları anlaşılmaya çalışıldığında ise sosyal dünyanın aslında kendileri için birinci planda olmadığı görülmüştür. Yaşamları boyunca farklı sektörlerde çalışmış, emeklilik hakkı kazanamamış katılımcılar, iş bulamadıklarında kendilerini fiziksel ve psikolojik olarak kötü hissetmektedirler. Bazı yaşlı çalışan yoksullar gündelik hayatı sadece iş aramak için kullanmaktadırlar. Özellikle yaşlı erkek çalışan yoksullar çalışmadıkları zaman diliminde hep dışarıdadırlar, onlar kentsel mekânları karış karış gezerek formel veya enformel iş bulma ümitlerindedirler. Çoğu kadın görüşmeci ise sosyal hayata katılamamayı bir eksiklik, dışlanmışlık olarak görmemektedir bilakis onlar sosyo-kültürel aile yapısı çerçevesinde düşünüldüğünde zaten istihdama katılıncaya dek aile içi yeniden üretimden sorumludur ve böylece sosyal hayatı tanımlayamadıkları ve bilmedikleri için yaşlanınca da bu konuyu sorun etmemektedir. Yaşlandığının farkına varmaksızın tek emelleri geçim ve çalışma olan yaşlı çalışan yoksullar için gelecek bir belirsizliğe işaret etmektedir. Yaşlı çalışan yoksulların bazıları, geleceği de geçmiş gibi sanki bir kördüğüm şeklinde görmektedirler. Katılımcıların gelecekteki beklentilerini koyan ifadelerinde ise, sağlık konusunun öne çıkarıldığı görülmektedir. Aslında katılımcıların genelinde belirtilen sağlıklı olma hali ve isteği onlar için bir sonraki günün bağlantı noktası, yarın çalışabilecek durumda olabilmesidir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, N. (2007). “Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri”. *Sosyoekonomi*, 6(6): 43-62.
- Açıkalın, N. (2019). “Kentsel Yoksulluk”. F. Güneş (Ed.). *Kent Sosyolojisi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 137- 163.
- Adaman, F., Keyder, Ç. (2006). *Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Yayınları, İstanbul
- Adda, J. (2007). *Ekonominin Küreselleşmesi*. (Çev. S. İnci), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Aksan, G. (2009). *Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aksan, G. (2012). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27: 9-19.
- Aksan, G. (2014). *Yoksullukla Baş Etmede Dayanışma Ağlarının Rolü: Teorik ve Uygulamalı Çalışma*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Alcock, P. (1997). *Understanding Poverty*. Palgrave, New York.
- Altay, A. (2007). “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”. *Ege Akademik Bakış*, 7(1): 337–362.
- Andress, H. J. ve Lohmann, H. (2008). “Introduction: The Working Poor in Europe”. H. J. Andress ve H. Lohmann (Ed.). *The Working Poor in Europe Employment, Poverty and Globalization*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 1-14.
- Arpacıoğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). “Dünyada ve Türkiye’de yoksulluğun analizi”. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2): 60- 76.
- Arun, Ö. (2018). “Türkiye’de Yaşlanmak Bir Armağan ya da Lanet?”. Ö. Arun (Ed.), *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix, Ankara, 23- 52.
- Arun, Ö. (2019). “Yaşlananların Bir Çift Sözü Var! Türkiye Artık Yaşlı Bir Toplum”. *Birikim*, 362-363:42-54.
- Arun Ö. ve Özkurt V., (2019). “Bakım Sürecinde İhmalin Yeni Bir Türü: Geronteknolojik Yoksunluk”. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(2):107-123.
- Arun Ö. (2020). “Eşitsiz Yaşlanmak: Türkiye’nin Serüveni, Alanın Niteliği ve Yaşlanma Gündemi”. *Cogito*, 98:89-106

- Arun, Ö. (2021). “ ‘Demografi Demokrasiyi Belirleyecek Bu Ülkede’. Özgür Arun ile Yeni Yüzyılda Yaşlanma Üzerine Söyleşi”. *Strata: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi*, 6: 7-28.
- Aydın, K. ve Güloğlu, T. (2021). “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu”. *Sosyoekonomi*, 29(48), 473-488.
- Aytaç, Ö. (2013). “Yoksulluk, Kentsel Sınıfsal ve Sosyal Dışlanma: Modern Kentlerde Sınıfsal/ Mekânsal Yarılma ve Suçlaştırılma Mekanizmaları”. Ö. Aytaç ve Süleyman İ. (Ed.). *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*. Birleşik Yayınevi, Ankara, 65- 124.
- Bardone, L. ve Guio, A. C. (2005). “In-Work Poverty New Commonly Agreed Indicators At The EU Level”. *Statistics In Focus — Population And Social Conditions*, 5/2005:1-11
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*. (çev. Ü. Öktem), Sarmal, İstanbul.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (2019). *Dünyada Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu*. FAO.
- Bora, A. (2007). “Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?”. N. Erdoğan (Ed.). *Yoksulluk Halleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 97-132.
- Boratav, K. (2004). “ ‘Yoksulluk’ Kavramı Üzerine Notlar”. *Toplum ve Hekim*, 19(1): 7-9.
- Buğra, A. ve Keyder Ç. (2003). “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”. *Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Proje Raporu*, Ankara.
- Buğra, A. (2007). “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”. *Tes-İş Dergisi*, Haziran: 75-80.
- Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İletişim, İstanbul.
- Castells, M. (2010). *End of Millennium: With a New Preface*. Wiley-Blackwell, West Sussex.
- Cesur, E. E. (2009). “İşgücünün kadınsılaşması ve çalışan yoksullar”. *Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Kongre Bildirileri*. 5 – 7 Mart 2009, Sakarya, 55-64.
- Ceyhan, T. (2018). “Yoksulluğun Küresel Görünümü ve Sosyal Politikalar Kapsamında Türkiye’de Yoksullukla Mücadele”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53 (1): 111-147.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri (Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni)*. (Çev. Ed. M. Bütün, S. B. Demir), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Crettaz, E. (2011). *Fighting Working Poverty in Post-industrial Economies Causes, Trade-offs and Policy Solutions*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Crettaz, E. ve Bonoli, G. (2011). “A Comparative Analysis of In- Work Poverty in the European Union”. N. Fraser, R. Gutiérrez, R. Peña-Casas (Ed.), *Working Poverty in Europe A Comparative Approach*. Palgrave Macmillan, New York, 46- 69.
- Çakır, Ö. (2002). “Sosyal Dışlanma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3): 83- 104.

- Çavuşoğlu, B. (2011) “Türkiye’de çalışan yoksulluğunun genel görünümü”. *Sosyal Güvence*, 1(1), 22-33.
- Çıngı, H., Taşdemir Afşar, S., Aktaş, B., Cephe, A., Bozkuş, N., Demirtürk, R. B. (2011). “Yoksulluk düzeyinin modellenmesi üzerine bir araştırma”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(1): 30-67.
- Çiğdem, A. (2007). “Yoksulluk ve Dinsellik”. N. Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk Halleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 203-247.
- Danış, D. ve Adanalı Y. A. (2019). “Mekânda Adalet ve Yaşlılık”. *Beyond.İstanbul*, 05: 6-8.
- Denzin, N. K. ve Lincoln Y. S. (1998). “Introduction: Entering The Field of Qualitative Research. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.). *Strategies of Qualitative Inquiry*. Sage Publications, London, 1-34.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2001). *8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kayıt Dışı Ekonomi Özen İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 260)*. DPT. Ankara.
- DiNitto, D. M. ve Johnson, D. H. (2016). *Social Welfare Politics and Public Policy*. Pearson Education, Boston.
- Ekim, B. (2007). “Yoksulluk ve Sosyal Haklar”. *Tes-İş Dergisi*, Haziran: 81- 82.
- Erdoğan, N. (2007). “Garibanların Dünyası Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar”. N. Erdoğan (Ed.). *Yoksulluk Halleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 29-46.
- Erdoğan, S. ve Kutlu, D. (2014). “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Çalışma ve Toplum*, 2014/2: 63-114.
- Eurofound, (2010). “Working poor in Europe, Luxembourg: European Foundation for the improvement of living and working conditions”. <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2010/working-poor-in-europe-luxembourg> (erişim tarihi: 06.04.2020).
- Fraser, N., Gutiérrez, R. ve Peña-Casas, R. (2011). “Conclusions”. N. Fraser, R. Gutiérrez, R. Peña-Casas (Ed.), *Working Poverty in Europe A Comparative Approach*. Palgrave Macmillan, New York, 304- 316.
- Glaser, B.G. ve Strauss, A.L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Aldine Transaction, New Brunswick.
- Goerne, A. (2011). “A Comparative Analysis of In- Work Poverty in the European Union”. N. Fraser, R. Gutiérrez, R. Peña-Casas (Ed.), *Working Poverty in Europe A Comparative Approach*. Palgrave Macmillan, New York, 15- 45.

- Gregory, R. F. (2001). *Age Discrimination in the American Workplace: Old at a Young Age*. Rutgers University Press, New Brunswick.
- Greenberg, J., Schimel, J. ve Martens A. (2002). "Ageism: Denying the Face of the Future". T. D. Nelson (Ed.), *Ageism Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. The MIT Press, Cambridge, 27- 48.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008a). "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. N. Oktik (drl.). Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008b). "Türkiye'de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. N. Oktik (drl.). Yakın Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Güneş, F. (2014). "Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri, Kaynakların Yoksulluğu mu? Kadın Emeği Merkezli Eleştirel Bir Analiz". A. Topçuoğlu, G. Aksan ve D. Alptekin (Ed.). *Yoksulluk ve Kadın*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 89-128.
- Gündoğan, N. (2001). "İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4).
- Gündoğan, N. (2007). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar*. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Gündoğan, N. (2008). "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele". *Ankara Sanayi Odası*, Ocak/Şubat: 42-56.
- Gündüz Hoşgör, A. ve Suzuki Him M. (2018). "Karadeniz Kırsalında Yaşlı Kadın İstihdamı: Balık Üretim İşletmeleri Vaka Analizi". Ö. Arun (Ed.), *Yaşlanmayı Aşmak*. Phoenix Yayınları, Ankara, 55-72.
- Harvey, D. L. ve Reed, M. H. (1996). "The culture of poverty: an ideological analysis". *Pacific Sociological Association*, 39(4): 465-495.
- Haughton, J. ve Khandker, S. R. (2009). *Handbook on poverty and Inequality*. World Bank, Washington DC.
- Hulme, D., Moore, K., Shepherd, A. (2001). *Chronic Poverty: Meanings and Analytical Frameworks*, CPRC Working Paper 2, International Development Department, Birmingham.
- International Labour Organization. (2018). *Decent Work and the Sustainable Development Goals: A Guidebook on SDG Labour Market Indicators*. ILO. Geneva.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001). "Kent Yoksullarının Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği". *Toplum ve Bilim*, 89: 31-61.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2018). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İletişim Yayınları, İstanbul.

- Kahraman F. (2010). “Çalışan yoksulların haklar ironisi: metalaştırılmış çalışanlar”. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/kahraman> (erişim tarihi: 21.10.2020).
- Kahraman, F. (2011). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar: İstanbul Sancaktepe Kemal Türkler Mahallesi Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalaycıoğlu, S. (2020). “Toplumsal Eşitsizlikler, Sınıf ve Yoksulluk”. M. C. Ecevit ve F. Güneş (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 149- 175.
- Kapar, R. (2005). “Çalışan Yoksullar”. *Sendikal Notlar*, 29: 52-75.
- Kapar, R. (2010). “Türkiye’de Çalışan Yoksullar”. *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Kasım / Aralık*: 53- 63.
- Karadeniz, O. ve Öztepe N. D. (2013). “Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu”. *Çalışma ve Toplum*, 38(3): 77-102.
- Kart, E. (2015). “Yoksulluğun Mekanlarında borçluluğun ve ‘Borçlu’nun Üretilişi”. *Praksis*, 38: 155-178.
- Kaya Özçelik, P. (2013). Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yoksulluk. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 417-431.
- Kaygalak, S. (2001). “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/ Demirtaş Mahallesi Örneği”. *Praksis*, (2): 124-172.
- Kesgin, B. (2011). “Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar”. *İş Ahlakı Dergisi*, 4: 65-75.
- Kılıç, S. (2015). “Kentsel Yoksulluğa Ekolojik Bir Yaklaşım”. *İdealKent, Kent Araştırmaları Dergisi*, 16: 123-154.
- Klein, B. W. ve Rones, P. L. (1989). “A Profile of The Working Poor”. *Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor*, 112(10): 3-13.
- Konuk, O. ve Bayram, A. K. (2009), “İnsansızlaştırılmış Yoksulluk: Yoksulluk, Bilim ve Etik”, *Civilacademy*, 7(1): 15-26.
- Koray, M. (2010). “Büyüyen Yoksulluk -Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”. *I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 42: 1-32.
- Köse, A. H. ve Bahçe, S. (2009). “Yoksulluk” Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek”. *Praksis*, 19(1), 385-419.
- Köse, A. H. ve Bahçe, S. (2012) “Yoksulluk: Hüzün ve Disiplin”, *Mülkiye*, 36(4), 19- 34.

- Kurşuncu, H. (2006). *Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Luger, B. ve Mulder, R. (2010). "A Literature Review Basis For Considering A Theoretical Framework on Older Workers' Learning". Working and Ageing: Emerging Theories and Empirical Perspectives, Publications Office of the European Union, 58-73.
- Majid, N. (2001). *The Size of The Working Poor Population in Developing Countries*. (Employment Paper), Employment Sector-Employment Strategy Department, Geneva.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Mingione, E. (2006). "Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele", *Sosyal Politika Yazıları*. A. Buğra ve Ç. Keyder (drl.). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mingione, E. (2013). "İleri Endüstriyel Dünyada Kentsel Yoksulluk: Kavramlar, Analizler ve Tartışmalar". Süleyman İ. (Ed.). *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*. Birleşik Yayınevi, Ankara, 3-62.
- Ocak, E. (2007). "Yoksulun Evi". N. Erdoğan (Ed.), *Yoksulluk Halleri*. İletişim Yayınları, İstanbul, 133-173.
- Ofluoğlu, G. ve Balcı, A. İ. (2016). "Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Çalışan Yoksullar". *Emek ve Toplum*, 5(11): 56-75.
- Oktik, N. (2008). "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar". N. Oktik (Ed.). *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. Yakın Yayınları, İzmir, 21-56.
- Öğütoğulları, E., ve Kılıç, C. (2016). "Türkiye İşgücü Piyasasında Yeni Bir Problem Alanı: 40 Yaş ve Üstü İşsizler". *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(1), 85-97.
- Öngen, T. (1995). "Kapitalizmin Yeniden Yapılanması ve Sendikalar". *Yeni Marksizm ve Gelecek*, 5: 9-56.
- Özdemir, A. (2015). "Çalışan Yoksulluğuna İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme: Dünya'da ve Türkiye'de Çalışan Yoksulluğunun Boyutları ve Mücadele Politikaları". *Bilgi*, 30: 96-126.
- Özdemir, M. (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 323-343.

- Özen, S. ve Özbek, Ç. (2017). Çalışma Yaşamında Yaşlılık: Yaşlı Çalışanlar ve İnsan Kaynakları Uygulamaları. *Çalışma ve Toplum*, 2: 547- 572.
- Özuğurlu, M. (2003). Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu. *Mülkiye Dergisi*, 27(239), 59-74.
- Pena-Casas ve Roman-Latta, Mia (2004). *Working Poor in the European Union*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Pena-Casas, R., Ghailani, D., Spasova, S. ve Vanhercke, B. (2019). *In-work poverty in Europe a study of national policies*. European Social Policy Network (ESPN), Brussels.
- Percy-Smith, J. (2000). "Introduction: The Contours of Social Exclusion". J. Percy- Smith (Ed.), *Policy Responses To Social Exclusion Towards Inclusion?* Open University Press, Philadelphia, 1-21.
- Saith, R. (2001). "Social Exclusion: The Concept and Application to Developing Countries", Working Papers Series Report. Queen Elizabeth House, University Of Oxford.
- Sallan Gül, S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazarlık Kısacasında Refah Devleti*. Ebabil, Ankara.
- Sapancalı, F. (2001). "Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2): 115- 140.
- Sen, A. (2000). *Development As Freedom*. Alfred A. Knopf Publisher, New York.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (Çev. Y. Alogan), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Sennett, R. (2017). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. (Çev. A. Onocak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Silver, H. (2007). "The Process Of Social Exclusion: The Dynamics Of An Evolving Concept". *CPRC Working Paper*, 95: 1-22.
- Standing, G. (2017). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. (Çev. E. Bulut), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Strengmann-Kuhn, W. (2002). "Working poor in europe: a partial basic income for workers?". Basic Income European Network, 9 th International Congress, Semptember 12th-14th, Geneva.
- Sterns, H. L. ve Dawson, N. T. (2012). "Emerging perspectives on resilience in adulthood and later life: work, retirement, and resilience". *Annual Review of Gerontology & Geriatrics*, 32: 211- 230.
- Suğur, N., Suğur, S., Çetin, O. B., Gönc-Şavran, T. ve Akarçay, E. (2008a). "Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Yoksulluk Algıları Üzerine Bir Araştırma". *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(4), 1-29.

- Suğur, N., Suğur, S. ve Şavran, T. (2008b). “Türkiye’de Orta Sınıfın Mazbut Hizmetkârları: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Çocuk Bakıcıları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (03):161-183.
- Şahin, T. (2010). “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi”. *Yardım ve Dayanışma*, 1(2): 71-80.
- Şahin, H. ve Çiçek, Z. (2015). “Yoksulların Kendi Özel Durumları ile Farkındalıklarına Dair Bir Alan Çalışması: Denizli İli Örneği”. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 48-74.
- Şengül, T., ve Ersoy, M. (2003). *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri: Ankara, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Zonguldak Kentlerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. Sosyal Hizmetler Sempozyumu*. Antalya.
- Şenses, F. (2001). “Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk”. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, M. (2008). *Yoksulların Yaşam Stratejileri: Küçük Mustafa Paşa ve Balat Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2013). “Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri”. *International Conference on Eurasian Economies. Büyüme ve Gelişme*, Session 1B: 289- 298.
- Tekin, H. H. (2012). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13): 101-116.
- The Leading Source of Labour Statistics. (2019). “The working poor or how a job is no guarantee of decent living conditions”. *Ilostat Spotlight On Work Statistics*, 6- April.
- Topgöl, S. (2013). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1):277-296.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Penguin Books, London.
- Türkiye İstatistik Kurumu, “İşgücü İstatistikleri, Eylül 2020”. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Eylul-2020-33793> (erişim tarihi: 05.12.2020).
- United Nations. (2009). *World Population Ageing 2009 (ESA/P/WP/212)*. UN. New York.
- United Nations Population Fund (2012). *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*. UNFPA. New York.
- U.S. Bureau of Labor Statistics. (2003). *A Profile of the Working Poor (Rapor No: 983)*. U.S. Department of Labor-U.S. Bureau of Labor Statistics.
- Uyanık, Y. (2008). “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 / 2: 209-224.

- Üçoğlu, M. (2015) “Neoliberalizm Kent Alanlarında Neden Yoksulluğa İhtiyaç Duymaktadır?”. *İdealKent, Kent Araştırmaları Dergisi*, 16: 34-49.
- Yaşar, M. Ruhat (2013b), “Yoksulların Konutla İmtihani: Konut Yoksulluğu”. Ö. Aytaç ve S. İlhan (Ed.), *Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*. Birleşik Kitabevi, Ankara, 277-338.
- Yıldırım, A. (1999). “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi”. *Eğitim ve Bilim*, 23(112): 7-17.
- Yılmaz, B. (2015). “Yeni Türkiye, Yeni Refah Rejimi, Yeni Yönet (iş) im... ve Yoksulluk: Sosyal Yardımların Anlam ve Ehemmiyetine Dair”. *İdealkent*, 6(16), 182-209.
- Yusufoğlu, Ö. Ş., ve Kızmaz, Z. (2015). “Parçalanmış Yoksul Ailelerin Geçinme Stratejileri: Elazığ Örneği”. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-18.
- Yüceol, H. M. (2005). “Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2): 493-512.
- World Health Organization. (2001). *Men, Ageing and Health: Achieving Health Across the Life Span* (Rapor No: WHO: 01.2). WHO. Geneva.
- Wright, E. O. (1994). *Interrogating Inequality: Essay on Class Analysis, Socialism and Marxism*. Verso, Londra.

EK- 1 KATILIMCI PROFİLİ

K1	Erkek, 55, bekâr, ortaokul mezunu, mobilyacı, emekli değil, çalışıyor (mobilyacı olarak), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Kepez Şube.
K2	Erkek, 56, evli, ilkokul mezunu, inşaat işçisi, emekli değil, çalışıyor (işçi), engelli değil, ailesinin evinde ücretsiz oturuyor, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K3	Erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul mezunu, işçi (garson, bulaşıkçı), emekli değil, çalışmıyor, %80 engelli KOAH, kiracı, İŞKUR Kepez Şube.
K4	Erkek, 60, evli, ilkokul mezunu, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K5	Erkek, 57, evli, okuma yazması yok, inşaat işçisi, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K6	Erkek, 55, evli, üniversite mezunu, infaz memuru, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Kepez Şube.
K7	Erkek, 54, eşi vefat etmiş, ortaokul mezunu, yok, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Kepez Şube.
K8	Erkek, 61, evli, ilkokul mezunu, aşçı, emekli, çalışıyor (aşçı), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K9	Erkek, 64, evli, ilkokul mezunu, kaportacı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K10	Erkek, 52, evli, ilkokul mezunu, bahçıvan, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K11	Erkek, 61, evli, ilkokul mezunu, börekçi, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), %40 solunum yetmezliği, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K12	Erkek, 67, bekâr, ilkokul mezunu, bahçıvan, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), %51 ortopedi, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K13	Erkek, 62, evli, okuma yazma yok, meydancı, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K14	Erkek, 60, evli, ilkokul mezunu, serbest, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), % 66 ortopedik, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K15	Erkek, 53, evli, ilkokul mezunu, kapıcı, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kira ödemiyor, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K16	Erkek, 55, evli, ilkokul mezunu, tekstilci, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K17	Erkek, 55, evli, ilkokul mezunu, şoför, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.

K18	Erkek, 55, bekâr, ortaokul mezunu, aşçı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K19	Kadın, 63, bekâr, ilkokul mezunu, yok, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K20	Erkek, 63, evli, ilkokul mezunu, kalıpcı, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K21	Erkek, 71, bekâr, ilkokul mezunu, şoför, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K22	Erkek, 61, evli, ilkokul mezunu, serbest, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K23	Erkek, 54, evli, ilkokul mezunu, meydancı, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K24	Kadın, 51, evli, ilkokul mezunu, ev hanımı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K25	Kadın, 54, evli, ilkokul mezunu, ev hanımı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K26	Erkek, 59, evli, ilkokul mezunu, kalıpcı, emekli, çalışıyor (bahçıvan), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K27	Erkek, 53, evli, ilkokul mezunu, şoför, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K28	Erkek, 50, evli, lise mezunu, özel güvenlik görevlisi, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K29	Erkek, 53, bekâr, ortaokul mezunu, şoför, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K30	Erkek, 55, bekâr, lise mezunu, kargocu, emekli, çalışıyor (kargocu), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K31	Erkek, 61, eşi vefat etmiş, ilkokul mezunu, berber, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K32	Erkek, 57, evli, ilkokul mezunu, şoför, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K33	Kadın, 61, bekâr, ilkokul mezunu, yok, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K34	Erkek, 57, evli, ilkokul mezunu, serbest, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K35	Erkek, 50, evli, ilkokul mezunu, ilaçlamacı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kira ödemiyor, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.

K36	Erkek, 56, evli, lise mezunu, pastacı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K37	Kadın, 53, bekâr, ilkokul mezunu terk, temizlikçi, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K38	Kadın, 55, evli, ilkokul mezunu terk, ev hanımı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K39	Kadın, 61, evli, ilkokul mezunu, ev hanımı, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, ev sahibi, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K40	Kadın, 51, evli, ilkokul mezunu terk, yok, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kira, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K41	Kadın, 60, evli, ilkokul mezunu, yok, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K42	Kadın, 54, evli, ortaokul mezunu, terzi, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K43	Kadın, 50, evli, bilinmiyor, yok, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K44	Erkek, 60, evli, ortaokul mezunu, fırıncı, emekli, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K45	Kadın, 57, evli, ilkokul mezunu, yok, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.
K46	Kadın, 60, eşi vefat etmiş, lise mezunu, yok, emekli değil, çalışmıyor (iş arıyor), engelli değil, kiracı, İŞKUR Konyaaltı İl Müdürlüğü.

EK 2- GÖRÜŞME ÖRNEĞİ (K36, erkek, 56, evli, lise, emekli değil)

AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

Sayın Katılımcı,

“Yeni Yoksulluk ve İş Gücü Piyasasında ‘Yaşlı Çalışan Yoksullar’: Antalya İli Örneği” adlı yüksek lisans tez çalışmamın temel amacı yaşlı çalışanların çalışma ilişkilerinin yoksulluk ile bağlantısını sosyolojik perspektiften anlamaya çalışmaktır. Bu kapsamda, istihdam ilişkilerinde yer alan yaşlı çalışanların çalışma ilişkilerinin yoksulluk ile bağlantısının sosyolojik anlamı/anlamları nelerdir? sorusundan yola çıkılarak; yaşlı çalışanların çalışma koşulları ve deneyimleri, geçim stratejileri, çalışma ve gündelik yaşam pratikleri değerlendirilecektir.

Görüşmelerimiz, yüz yüze iletişimle olacaktır. Görüşme sırasında sorulara samimi cevaplar vermeniz, tez çalışmamda doğru saptamalar yapabilmem için son derece önem arz etmektedir. Tüm soruları yanıtlamak zorunda değilsiniz ve kendinizi rahatsız hissettiğiniz takdirde istediğiniz aşamada görüşmeyi sonlandırabiliriz.

Çalışmam sırasında 29677 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu çerçevesinde gerçek isimlerinize yer verilmeyecek ve kişisel bilgileriniz korunacaktır. Çalışmayla ilgili herhangi bir sorunuz olursa aşağıda yer alan iletişim bilgisinden bana ulaşabilirsiniz.

Ayırdığınız zaman ve katkılarınız için teşekkür ederim.

İletişim Bilgileri:

Ad- Soyad: Perihan Pelin Varol

Akdeniz Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans Öğrencisi

Katılımcı Beyanı: Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda bu çalışmanın yüksek lisans tezi için kullanılacağını, çalışmaya devam etmek istemediğim takdirde istediğim aşamada çekilebileceğimi, kişisel bilgilerimin korunacağını anlıyorum. Çalışmaya gönüllülük esasına dayalı olarak, tamamen kendi rızamla katıldığımı sözlü olarak beyan ederim.

Görüşme No	36
Tarih	27.12. 2019
Saat	13:45-14:40
Görüşmenin Yapıldığı Yer	Antalya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü

“...56 yaşındayım, evliyim, lise mezunuyum. Bizim dönemimizde ben bu işi yapamam diye bir şey yoktu, abi her işi yaparım diyeceksin ama günümüzde öyle değil... Günümüzde bir iş yapacaksın tam iş yapacaksın ondan dolayı ben her türlü işi yaparım. Montaj, üretim.... Temelden başladık biz çocukluk dönemimiz köyde geçtiği için hayvancılık tarımın içinde yetiştik onu kavramak zorundaydık o günün yaşam şartları öyleydi şehir hayatına geldiğimiz zaman sıfırdan bir hayat kurmak zorundayız. Köyden gelen bir insana şehir hayatında iş vermezler. Ben 17 yaşında geldim işte Antalya’ya. Baktığın zaman köy çocuğuna şeklinden belli olur. Şehirde iş baktım bulamadım Antalya’ya gelmiştim, bir inşaatın önünden geçerken dedim abi iş var mı dedim o da ameleymiş gel dedi benim yanımda çalış sana 10 lira veririm dedi. Yevmiyeli olarak beni hemen işe başlattı tabi benim de işe ihtiyacım var hemen başladık. O aslında beni çalışmaz diye söylemiş ben orada çalışmaya başlayınca müteahhit geldi baktı ki amelesi oturuyor bir çocuk çalışıyor neden oturuyorsun sen dedi, benim amele var o çalışıyor dedi. Sordu nerelisin nereden geldin diye dedim Konya’dan geldim böyle böyle tamam yarından sonra gel çalış dedi. Tecrübeyi dinleyeceksin ki bu konuyu çözesin. Orada çalışırken belli bir süre sonra artık şehrin içinde yaşarken şehir hayatına özenmeye başlıyorsun. Biraz durumu düzeltince gözün başka yerlere bakıyor. Pastanenin önünden geçiyorsun bütün yiyecekleri canın çekiyor alma imkânın yok. Lokantaya gidiyorsun sıcak yemek zaten evin yok inşaatta kalıyorsun canın çekiyor. Tabi inşaatta kalıyorum köyden gelen çocuk nerede kalır yatak yok döşek yok. Müteahhit iş verdiği zaman inşaatta kalıyorsun. Caddelerde gezerken özentilik iki şıkka itiyor köyden gelen çocukları, eğer o çocuk iyi bir aile terbiyesi aldıysa harama bulaşmadan kötü yollara bulaşmadan daha azimle çalışır... iyi bir aile terbiyesi almadıysa kolay yollardan elde etme yoluna gider, işte haramdır hırsızlıktır uyuşturucudur ha o günler uyuşturucu yok tabi ama yine de alkol malkol başlıyor. Biz iyi bir aile terbiyesi aldığımız için ailemizden haramdan uzak duruyoruz ama yanındaki çevrendeki insanlar az önce bahsettiğim şehir imkânlarından kolayca elde etmeye uğraşıyorlar. Yani cazip geliyor...

etkilemez olur mu senin de canın istiyor sonra gittim pastanenin bir tanesine başvurduğum dedim abi eleman lazım mı, inşaattan ayrılmadım daha ama öneriyoruz ya oraya... Bu taraf daha cazip geliyor temiz yer temiz kıyafetler, şimdiki o pastanenin ilk sahipleri abi böyle böyle dedim. Baktılar bana anladılar tabi nereden geldiğimi sordular köyümü söylediler. Çalışacak mısın dediler ama öncesinde mesleği öğreneceksin dediler, tamam dedi yarın gel çalış dedi müteahhit de tamam git çalış dedi. Askere gidinceye kadar orada çalıştım bu sırada liseyi de bitirdim... Düzenli değil de kademe kademe çalıştım inşaatlarda çünkü düzenli iş olmaz. 2 ay olur bir ara verir, 3 ay olur biter. Şimdiki gibi sıkı denetim olmadığı için sigorta yapmıyorlar. Liseyi bitirirken staj yapma zorunluluğu vardı o staj döneminde İzmir'e gittim ben İzmir Aliğa'ya zaten büyük sanayi kuruluşlarında staj yaptırıyorlar, torna tasviye bölümü ya. Bu sırada pastanede çalışmaya devam ediyoruz, 3-5 ay oldu dükkân açtık hem de sıfırdan. İnsanlarda itibar vardı bir güven vardı böyle çek senet yoktu. Söze itibar vardı. Askerden geldim dedim ben dükkân açacağım, her meslek değiştiği gibi pastacılık da teknolojik olarak değişiyor, yeni çeşitler çıkıyor falan. Paran var mı yok zaten askerden geldim yeni işte falanca toptancıya selam söyle o işini görür ustan seni yönlendiriyor. Varıyorsun abi ben falan ustanın selamıyla geldim un lazım şeker lazım yeni dükkân açacağım, ne lazımsa götür diyebiliyorlar... halkımızda böyle güven vardı, şimdi maalesef çek senet bile kabul etmiyor sahteyse diye. Neyse başladık malzemeleri aldık unu şekeri karıp mamul haline getirip satmakla iş bitmiyor aldığın malı ödeyeceksin öyle güveni sarsmayacaksın. Benim bir kardeşim vardı küçüğüm o zamanlar babam ölmüştü onu da getirdim ben ikimiz bu işi yapıyoruz Dokuma'da. Bir yıl çalıştık apartmanda oturanlar bizim orada o ticareti yapmamıza izin vermediler. İki çocuk geliyor ya para kazanıyorlar ya çekemediler. Bunlar dediler burayı boşaltın kardeşimden duyuyorum abi bak böyle böyle söylediler bizi çıkaracaklar... köyden geldik ya köylü çocuğuyuz... 83- 85 yılları arasında. Bir esnaf bir dükkân açacağı zaman ustalarına rahatsızlık vermeyeceği bir şekilde dükkân açabilirdi... Yani ustan buradaysa sen başka bir şehre gideceksin ya da başka bir mahalleye gideceksin ya rakip gibi olmayacaksın... Ben burada dükkân açmıştım... Neyse burada da dükkânı kapatmak zorunda kaldım. Malzemeyi götürdüm evin yanına yığdım bir gecekondu yapmıştım. Başka işlere bakmaya başladım bir anda başka bir işe geçmek de kolay değil aile de var o sırada çocuklar büyümeye başladı. Seyyarların sattığı tatlıları yapıyorum evde Doğu Garajına getirip satıyorum ama müsaade edilmiyor... Haftada bir gün pazara gidiyorum işte orada 1 günde ne satabilirim eve un alıyorum evin ihtiyacını görüyorum çocukların... Bu arada otellerde yeni yeni çalışmaya başladım pastacı olarak. Ama hep girdi çıktı yapmışlar sigorta göstermemişler. Orada usta var ihtiyaç var diyorlar eleman için sen öyle gidiyorsun. 10 yıl çalıştım öyle otelde... O zamanlardaki çalışma sistemi şimdiki gibi

disiplinli değil. Tam yıl çalışacaz diye işçileri alırlardı düşük ücretle sonra çıkış verirlerdi sezon bitince kapıya koyarlardı ben de inşaatlara giderdim kışın, yazın oteldeyim o da verimli olmuyor. Şimdi kışın çalışamıyorsun yağmurlar yağınca borçlanıyorsun yazın gider otelde çalışıyon anca borcunu ödüyorsun yine borçlu kalıyorsun abi otellerin bu şeyi de bıktırıyor. Seni çağırırken diyor ki işimiz var burasını yaz kış çalıştırırız diyor. Ama güz gelince çıkartıyorlar. O zaman saat yok sabah 5' te 6'da başlıyorsun gece 11'e kadar. Yani normalde saat vardı ama uygulamada yoktu. Sigortayı hiç göstermiyorlar yalan söylüyorlar zaten inşaatla hiç göstermiyorlar. Ondan sonra montaj işlerine başladım oteli bırakınca. Çalıştığım firma da bir otelde montaj yapacağımız zaman sigorta gösteriyorlar ertesi gün çıktı gösteriyorlar. Halbuki biz otelin içinde 1-2 -3 ay çalışıyoruz neyse ama gidip de sigortayı sorma şansım yok cep telefonu da yok bizim gibi o zamanlar cep telefonu da çıkınca bizim alma imkânımız yok. Dört- beş sene de orada çalıştım ama düzen yok. Maaşı düzenli göstermiyorlar sana 1 milyarı elden verir 2 milyarı bankadan yatırır... Kanun var ama uygulayan yok. Montajı bırakmadım Konya bölgesi sulama uygulaması vardı ben Konyalıyım benim ata topraklarına barajlar yapılmaya başladı... Babamın öldükten sonra bütün borçları duruyor yatmamış ama biz yattı diye biliyoruz. En büyük abilerimiz veresiye toplayıp babamın borçlarını ödüyoruz diye yemişler bir de bizim haklarımızı da üstlerine geçirmişler... Evde 5 kişiyiz. 3 çocuk var eşim var... 3'ü de üniversite bitirdi atanmayı bekliyorlar sınavla uğraşıyorlar. Çocuklarımız çalışıyorlar da devamlı iş değil yani part time basit iş. Eşim otelde kat görevlisi olarak çalışıyor yeni başladı o da 1- 2 yıl oldu. Ondan önce çalıştırmıyordum...benim çalışmam yetiyordu...Şu anda iş arıyorum. Gelirim ortaydı yani. Çocukların eve bir faydaları yok, üniversitede kredi almışlar onların borçları var. Elektrik suyu çocuklar yatırıyor şu an. Şu an herkes kendine bakmakla mukellef. Bizim öyle giderimiz yok lüks. Standart gıda giderleri var. En çok ekmeği tüketiyoruz. Dengeli günlük beslenmeyi falan takip etmiyoruz bulduğumuz şeyi tüketiyoruz ihtiyacımızı neyle görürsek bugün makarna olur yarın bulgur olur... tabiki sıkıntı çektim... salçan yoksa misal bulguru makarnayı salçasız yağsız pişiricen. Tabi ki bir yere gitmiyoruz sosyal aktiviteler tamamen durdu...bankadan kredi çekmiştik bankanın borçları var, 100 bini geçer. İhtiyaç kredisi çekmiştik...Gecekondudayım kendimize ait, şu anda elektrik su 200- 250 lira geliyor. Kredi kartı kullanmıyorum bloke oldu. Paraya ihtiyacım olduğunda kimseden alamıyorum kurumlar zaten vermiyor. Emekliliğim zaten doldu yasal olarak... İhtiyaçlarımızı görmemiz lazım borçlar çoğalıyor çocuklar şimdi kamuda kadrolu işe girdik deseler sana 6 ay yardım edemezler. Düzenli düzensiz iş fark etmez çalışırım. Ceza evinden çıkınca toplumun ters bir davranışı var özellikle yakın çevren senden kaçır ceza evinden çıkanlar böyle psikolojik bir tepki vardır yakın çevren sana iş vermez... oturan çalışandan fazla yorulur vücut hareket

etmediği için hantallaşır öteki akşama kadar çalıştığı için vücut harekete geçer zararlı oksitleri atar vücut yenilenir. Çalışırken para sorunu fazla çıkmıyordu ama sigortasızlık vardı... Borcumuzu ödediğimiz zaman emekli olucaz zaten. Ben yaptım gecekonduyu, hijyenik değil sağlıklı değil su sızar imkansızlıklar içerisinde, 1 odası var odun sobası kullanıyorum, hepsi lazım eşyalar yok, aracım yok hiçbir şey yok. Herkes kendi işlerini görür çünkü kızlar büyüdü sağa sola gidiyorlar çalışmaya gidiyorlar onun için eskisi gibi pek karışmıyorum onlara. 80'den beri Antalya dayım, çalışmak için geldim köyden.... Biz Antalyaya geldiğimizde kimsesiz olduğumuz arkasız olduğumuz için bizi buralara sokmadılar. 20 yıl sonra biz arsa alalım dediğimiz zaman o günün şartlarında gecekondur arazisi olarak bulabildiğimiz yer şimdi ki gecekondunun olduğu yer. O zamanlar tabusu vardı yani.... Yaşlı bir insan tecrübeli olgun bir insandır. Fiziken kendimi yaşlı görüyorum ama Allah'a şükür yaşlı değilim yani. Ben inşaatta iskelenin dışında gezerken bedenim rahat geziyor ama şimdi beyin seni salmıyor tehlikeleri daha farklı görüyorsun. Bu yaşta çalışmanın sıkıntıları olur şöyle olur gencin yapacağı iş vardır yaşlı ben yaparım derse yapamaz ama yaşlının tecrübesi vardır onu genç yapamaz bilgisi olmadığı için. Ben pek hastaneye gitmem hasta olmam. Antalya'nın rutubeti yüksek ev rutubetli... Ölünceye kadar çalışırım. İşlerin iyiyken toplum etrafında dört döner işlerin bozulunca herkes selamı sabahı keser... Çalışmadığım zamanlar çalıştığımın çok yorulurum. Ben çalışmadığım zaman boş durmam akşama kadar kendime iş çıkarırım. Mesela çıkarım para harcamam bugün ben boşum kalktım buraya geldim. Sonra giderim tavukları yemlerim hayvanları beslerim kendime iş çıkarırım yani... Paran yoksa dostun yoktur... Günümüz insanları cüzdan vicdan meselesi haline gelmiş... şu anda bir çaresizliğimiz yok bugün çevreyi Suriyeyi gördüğümüz zaman bizim durumumuz onlardan bin kat iyidir karnımız toktur evimiz var kuru elbisemiz var karnın aç olsa elbisen olmasa nereye gitcen... Hayat iyi değil hayatı kötüleştiren insanlardır..."

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı	Perihan Pelin Varol
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Ahmet Melih Doğan Anadolu Lisesi, Isparta, 2012
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü, 2017
Yabancı Dil / Diller	İngilizce